

Т. Г. Назаренко

Прикладна економіка

**навчальний посібник
для учнів 10-х класів**

2020

Схвалено предметної комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(Лист № 22.1/12-Г-427 від 26.06.2018 р.)

Рецензенти:

Ліна Миколаївна Рибалко, доктор педагогічних наук, професор кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

Наталія Володимирівна Шиліна, вчитель географії та економіки гімназії П-Ш ступеня Деснянського району міста Києва, кандидат педагогічних наук.

Тетяна Геннадіївна Назаренко

Прикладна економіка. Навчальний посібник для учнів 10-х класів. – К.: Вид. «Стіль», 2020. – 120 с. – іл.,

ISBN 987-645-7539-74-7

Навчальний посібник містить інформацію про поняття економіки, види економічної діяльності, економічні закони та закономірності тощо.

Навчальний матеріал дає можливість відчувати себе підприємцем. В змісті посібника читачі знайдуть освітню програму для курсу за вибором «Прикладна економіка», яка створена за новими вимогами та містить відповідні структурні елементи: знаннєвий, діяльнісний та ціннісний компоненти, а також наскрізні змістові лінії.

Посібник розрахований на вчителів економіки, викладачів закладів вищої освіти, методистів, майбутніх вчителів (студентів), учнів профільних класів, що вивчають економіку на профільному рівні і всіх, хто цікавиться економікою.

ББК 64.89
Е 21

ISBN 987-645-7539-74-7

© Назаренко Т. Г., 2020
© ТОВ «Стіль», 2020

ЗМІСТ

Тема 1. Вступ до економіки

Економіка як наука про обмеженість ресурсів та вибір. Ресурсний потенціал економіки.

Необхідність вивчення економіки. Професія економіста. Економічна поведінка людини. Міжпредметний зв'язок економіки з іншими науками.

Практична робота

Тема 2. Торгівля як елемент економіки

Причини торгівлі між людьми та країнами.

Світова торгівля. Експорт та імпорт.

Натуральне та товарне господарство.

Торгівельні бар'єри. Платіжний баланс.

Практична робота

Тема 3. Споживач у економіці. Споживання, заощадження та користування кредитом

Споживач. Джерела доходів.

Значення заощаджень. Заощадження на випадок непередбачених витрат, або страхування.

Кредит. Отримання та використання кредиту. Критерії видачі кредиту.

Уряд і споживач. Бізнес і споживач. Права споживача.

Практична робота

Тема 4. Гроші та фінансові установи

Гроші та їх функції: засіб обміну, міра вартості, засіб нагромадження.

Фінансові установи. Історія розвитку банківської системи. Сучасна система банківських послуг. Збільшення грошової пропозиції. Національний банк України (НБУ) та напрямки його діяльності.

Практична робота

Тема 5. Ведення підприємницької діяльності

Функції підприємця. Інтереси підприємця, громади та суспільства: відмінності та сучасні способи гармонізації.

Підприємництво та розвиток малого бізнесу.

Організація нового бізнесу, Форми організації бізнесу: одноосібне володіння, товариство, корпорація. Спеціальні форми організації бізнесу: S-корпорація, неприбуткові організації, державні підприємства, кооперативи, франчайзинг.

Практична робота

Практична робота

Література.

Вступне слово для учнів

Шановні учні, Ви обрали курс за вибором «Прикладна економіка». Цей вибір говорить про те, що ймовірно Ви виберете свій майбутній фах, який буде пов'язаний з економікою.

Пропонований посібник допоможе Вам опанувати базовими знаннями з економіки і поширить Вашу економічну свідомість, що призведе до економічної компетентності.

Зміст посібника побудований таким чином, щоб розвинути у Вас не тільки теоретичні, а ще й практичні знання через певні економічні вправи.

Кожна тема посібника структурована, тобто в ній виокремлені певні частини.

На початку кожної теми дається інформація про те де і як можна застосувати запропоновані теоретичні знання, далі дається невелика теоретична інформація, що містить певні схеми, графіки, малюнки, для унаочнення теоретичного матеріалу.

Наприкінці теми розміщені підсумки, прочитавши які, Ви усвідомите, наскільки повно вами засвоєно матеріал, та дається роз'яснення, де і як можна скористатися одержаними знаннями на практиці.

Відповідаючи на контрольні запитання та використовуючи завдання до кожної теми, Ви закріплюєте набуті знання.

Даний курс розширить Ваш світогляд та збагатить активний словник з економічної термінології.

Мета курсу «Прикладна економіка» надати Вам можливість вивчати фундаментальні концепції економіки, ознайомитися з системою вільного підприємництва та сформувані економічні та підприємницькі компетентності.

Навчальний посібник створений на основі змісту навчальної програми, що має гриф МОН України (Лист № 22.1/12-Г-426 від 26.06.2018 р.)

Однією з головних особливостей посібника є подача економічної теорії в контексті, наближеному до реалій сьогодення. Результатом успішного засвоєння курсу має стати Вами набуття економічної та підприємницької компетентності, а також навичок, які Ви застосовуватимуть в подальшому не тільки професійному, а й в побутовому житті.

Автор посібника
зичить усім читачам
глибоких економічних знань,
використання яких сприятиме
успішній підприємницькій діяльності,
що заподіє нашій країні економічного процвітання.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
для курсу за вибором
«ПРИКЛАДНА ЕКОНОМІКА»
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальний курс за вибором «Прикладна економіка» пропонується для вивчення в ліцеї і на розсуд вчителя може вивчатися протягом одного семестру, одного року або двох років. Загальна кількість складає 35 годин. Виховну і розвивальну спрямованість даного курсу вчитель реалізує через методичку його викладання. Саме тому доцільно створити на уроці атмосферу, що сприяє усвідомленню вивченого, формуванню позитивного мислення при навчанні через виховання закон слухняності, патріотизму і активної життєвої позиції через розвиток інтересу до соціально-економічного життя суспільства.

Мета курсу – надати можливість учням старших класів вивчати фундаментальні концепції економіки, ознайомитися з системою вільного підприємництва та сформуванню економічних та підприємницькі компетентності.

Завдання курсу:

- сформуванню економічну, правову та етичну культуру учнів в сучасних економічних відносинах;
- охарактеризувати роль ринку та економічних стимулів в економічних системах різних країн;
- допомогти учням вільно визначатися в сучасних економічних відносинах;
- сформуванню в учнів уявлення про головні риси системи вільного підприємництва, приділяючи особливу увагу приватній власності, системі вільного ціноутворення та конкуренції;
- розглянути чинники, що впливають на прийняття рішень у бізнесі;
- пояснювати учням важливість дотримання певних моральних принципів власниками, керівниками, виробниками та споживачами;
- надавати учням практичні поради щодо їх особистого споживання, заощадження, інвестування, страхування тощо;
- допомогти учням у виборі майбутньої професії.

Зміст програми визначено з урахуванням потреб суспільства та сучасних досягнень економічної науки. У програмі закладено принцип наступності формування підприємницької компетентності. Однією з головних особливостей програми є подача економічної теорії в контексті, наближеному до реалій сьогодення. Учні не тільки вивчають теорію, але й починають усвідомлювати свою роль громадянина, виробника та споживача. Результатом успішного засвоєння курсу має стати набуття учнями економічної та підприємницької компетентності, а також навичок, які вони застосовуватимуть у подальшому не тільки професійному, а й в побутовому житті.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу	Наскрізнi змістові лінії
---	------------------------------------	---------------------------------

Тема 1. Вступ до економіки 6 год

<p>Знаннєвий компонент:</p> <ul style="list-style-type: none"> - визначає зміст понять: «обмеженість виробничих ресурсів», «витрати ресурсів», «альтернативні варіанти використання ресурсів», «альтернативна вартість»; «виробничі можливості» та «економічні системи»; «бідність». - з'ясовує недоліки глобальної економіки. - розуміє економічний зміст понять: «земля», «праця», «капітал», «здатність до підприємництва»; - пояснює зміст економіки як науки про обмежені можливості й вибір; - з'ясовує фактори виробництва та дії підприємців за умови обмеженості ресурсів. <p>Діяльнісний компонент:</p> <ul style="list-style-type: none"> - аналізує: особливості вирішення основних економічних проблем у різних економічних системах та критерії вибору одного з альтернативних варіантів розподілу ресурсів; - виконує: моделювання виробничого процесу; <p>Ціннісний компонент:</p> <ul style="list-style-type: none"> - оцінює переваги 	<p>Економіка в побуті людини. Економіка як наука про обмеженість ресурсів та вибір. Ресурсний потенціал економіки.</p> <p>Необхідність вивчення економіки. Професія економіста. Економічна поведінка людини. Господарювання.</p> <p>Міжпредметний зв'язок економіки з іншими науками.</p> <p>Фактори виробництва: природні ресурси, людські ресурси, капітал, підприємництво.</p> <p>Основні економічні проблеми.</p>	<p>Екологічна безпека та сталий розвиток Розмірковує про відповідальність людської господарської в тому числі економічної діяльності за стан ресурсного потенціалу</p> <p>Здоров'я і безпека Моделює життєві ситуації, вибирає допустимі форми економічної поведінки між людьми в суспільстві для безпеки життя і здоров'я.</p> <p>Громадянська відповідальність На конкретних прикладах формує відповідально професійний стиль життя.</p> <p>Підприємливість та фінансова грамотність На конкретних прикладах формує підприємницький стиль життя.</p>
--	---	--

<p>суб'єктів економіки, що озброєнні економічними знаннями у споживанні, у виборі сфери діяльності, у підприємстві, у спілкуванні;</p> <ul style="list-style-type: none"> - оцінює власні підприємницькі здібності; - усвідомлює власне місце у економічних процесах. 		
---	--	--

Практична робота

Побудувати схему міжпредметних зв'язків економіки

Тема 2. Торгівля як елемент економіки (4 год).

<p>Знаннєвий компонент:</p> <ul style="list-style-type: none"> - визначає зміст понять: «торгівля», «добровільний обмін», «видатки», «економічна вигода», «протекціонізм»; - розуміє та відрізняє добровільну і недобровільну торгівлю; - пояснює як створюється вартість і як збільшується загальне задоволення від процесу торгівлі - з'ясовує очікувані видатки на добровільну торгівлю <p>Діяльнісний компонент:</p> <ul style="list-style-type: none"> - аналізує процес торгівлі; - виконує торгівельну діяльність. <p>Ціннісний компонент:</p> <ul style="list-style-type: none"> - оцінює запропоновані предмети з точки зору відповідності «ціна - якість» - усвідомлює цінову 	<p>Причини торгівлі між людьми та країнами.</p> <p>Натуральне та товарне господарство.</p> <p>Світова торгівля.</p> <p>Торгівельні бар'єри. Політика протекціонізму.</p> <p>Платіжний баланс.</p> <p>Експорт та імпорт. Альтернативна вартість.</p>	<p>Підприємливість та фінансова грамотність</p> <p>Співвідносить власні і інтереси й потреби з наявними ресурсами, інтересами й потребами інших людей та суспільства.</p> <p>Екологічна безпека та сталий розвиток</p> <p>Застосовує технології моніторингу ресурсів і благ для забезпечення стійкого розвитку.</p> <p>Здоров'я і безпека</p> <p>Моделює життєві ситуації, необхідності формування екологічних потреб для безпеки життя і здоров'я.</p> <p>Громадянська відповідальність</p> <p>Усвідомлює важливість екологічного стилю життя в умовах сталого розвитку суспільства.</p>
--	---	---

вартість товару.		
------------------	--	--

Практична робота

В магазині придбати продукти харчування та оцінити їх реальну вартість

Тема 3. Споживач у економіці.

Споживання заощадження та користування кредитом (5 год.)

<p>Знаннєвий компонент:</p> <p><i>визначає:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - зміст понять «потреби», «блага», «доходи», «використання доходів», «іпотечний кредит». <p>з'ясовує роль споживчих витрат у економічному зростанні.</p> <p>Діяльнісний компонент:</p> <p><i>встановлює</i> джерела можливих доходів споживача та вартість речі, що купується в кредит.</p> <p><i>виконує:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - планування власного бюджету та бюджету родини. - облік власних доходів та витрат. - порівняння можливих варіантів заощадження та використання банківських вкладів. <p><i>складає:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - форму написання скарги у зв'язку з порушенням прав споживача. <p>Ціннісний компонент:</p> <p><i>аналізує:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - вплив послуг банків, страхових компаній та інших ощадних установ на кількість товарів і послуг, які отримують споживачі. - переваги та недоліки купівлі у кредит. - власні права як споживача та шляхи їх захисту. 	<p>Споживач. Джерела доходів. Дохід від багатства. Значення заощаджень. Заощадження на випадок непередбачених витрат, або страхування. Купівля в кредит: вартість кредиту та річна ставка. Отримання та використання кредиту. Критерії видачі кредиту. Уряд і споживач. Бізнес і споживач. Права споживача та способи їх захисту.</p>	<p>Здоров'я і безпека</p> <p>Володіє методами оцінки про взаємозв'язок сертифікації товарів із здоров'ям людини.</p> <p>Екологічна безпека та сталий розвиток</p> <p>Застосовує отриману інформацію в рамках сталого розвитку.</p> <p>Громадянська відповідальність</p> <p>На конкретних прикладах формує екологічний стиль життя.</p> <p>Підприємливість та фінансова грамотність</p> <p>Формує вміння приймати раціональні рішення особистої поведінки як споживача.</p>
<p>Практична робота</p> <p><i>Скласти за зразком договір про оренду житла між орендарем та орендодавцем</i></p>		
<p>Тема 4. Гроші та фінансові установи. 6 год</p>		

<p>Знаннєвий компонент:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>визначає</i> економічне поняття «гроші», «кишенькові гроші», «функції грошей», «грошова пропозиція та її структура», «вартість грошей», «банківська система», «банківські депозити та резерви»; - <i>розрізняє</i> різні види грошей, <i>дає визначення</i> категоріям «національні» та «міжнародні гроші», «готівкові» та «депозитні гроші», «електронні гроші», «грошова маса», - <i>пояснює</i> причини збільшення (зменшення) купівельної спроможності грошей, - <i>розуміє</i> зміст функцій, що виконуються Національним банком України <p>Діяльнісний компонент:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>наводить</i> приклади виконання грошима різних функцій, - <i>знаходить та презентує</i> інформацію про показники грошової пропозиції та її структуру, - <i>класифікує чинники</i> впливу на купівельну спроможність та стійкість національних грошей, - <i>наводить</i> показники, за якими оцінюється стійкість національної валюти; - <i>розв'язує</i> задачі за формулою Фішера; 	<p>Гроші та їх функції: засіб обміну, засіб платежу, міра вартості, засіб нагромадження. Види грошей: готівка, поточні рахунки, строкові депозити, інші чекові вклади, дорожні чеки, сучасні електронні гроші.</p> <p>кріптовалюта (біткойн). Готівкові та депозитні гроші.</p> <p>Випуск грошей. Зміна вартості грошей. Причини інфляції: інфляційний попит, ріст витрат. Соціально-економічні наслідки інфляції. Фінансові установи. Історія розвитку банківської системи: український і світовий досвід. Сучасна система банківських послуг. Збільшення грошової пропозиції. Національний банк України (НБУ) та напрямки його діяльності. Суспільна корисність та купівельна спроможність грошей. Чинники, що визначають купівельну спроможність грошей. Курс національної валюти.</p> <p>Гроші та грошова реформа в Україні.</p> <p>Регулювання пропозиції грошей державою.</p>	<p>Здоров'я і безпека Розуміє важливість маркування товарів для безпеки і здоров'я людини.</p> <p>Підприємливість та фінансова грамотність Формує вміння приймати раціональні рішення особистої поведінки як споживача.</p> <p>Громадянська відповідальність На основі маркування товарів критично оцінює інформацію.</p> <p>Екологічна безпека та сталий розвиток Застосовує отриману інформацію в рамках сталого розвитку.</p>
--	---	--

<p>- розрахунок індексу споживчих цін (ІСЦ), розрахунок депозитного мультиплікатора.</p> <p>Ціннісний компонент:</p> <p>- оцінює види грошей, що знаходяться в обігу та функції сучасних банків, послуги, що надаються місцевими банками та іншими фінансовими установами.</p> <p>- усвідомлює реальну корисність грошей в суспільстві та долає комплекси «грошоманії»,</p> <p>- оцінює відповідальність, покладену на Центральний банк країни як гаранта загальної економічної рівноваги, стабілізації цін і курсу національної валюти та національної економічної безпеки</p>		
<p>Практична робота</p> <p><i>Написати твір на тему «Гроші у моєму житті»</i></p>		
<p>Тема 5. Ведення підприємницької діяльності (12 год.)</p>		

<p>Знаннєвий компонент:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>пояснює</i> різницю між одноосібним підприємством, товариством та корпорацією; - <i>з'ясовує</i> різницю між умовним та чистим ризиком та шляхи їх зниження; - <i>висвітлює</i> необхідність додержання до етичних норм при прийнятті ділових рішень. <p>Діяльнісний компонент:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>визначає</i> переваги та недоліки різних форм організації бізнесу; - <i>розкриває</i> роль малого бізнесу і великих підприємств у ринковій економіці; - <i>деталізує</i> відповідальність підприємця перед споживачем; - <i>характеризує</i> структуру організації великих корпорацій. <p>Ціннісний компонент:</p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>аналізує</i> статистичні дані щодо форм організації бізнесу; - <i>оцінює</i> систематику українських фірм; - <i>усвідомлює</i> суспільну значущість соціальної відповідальності підприємця. 	<p>Підприємництво та розвиток малого бізнесу. Організація нового бізнесу, переваги та ризики.</p> <p>Форми організації бізнесу: одноосібне володіння, товариство, корпорація.</p> <p>Спеціальні форми організації бізнесу: S-корпорація, неприбуткові організації, державні підприємства, кооперативи, франчайзинг.</p> <p>Організація великих корпорацій: отримання документа про реєстрацію та розробка статуту, акціонери, рада директорів.</p> <p>Відповідальність підприємця перед покупцем: етика бізнесу, якість продукту, упаковка продукту, маркування продукту, безпека споживача.</p> <p>Функції підприємця. Інтереси підприємця, громади та суспільства: відмінності та сучасні способи гармонізації. Соціальна відповідальність підприємця.</p>	<p>Здоров'я і безпека</p> <p>Аналізує залежність впливу вибору якісних продуктів харчування на здоров'я людини.</p> <p>Підприємливість та фінансова грамотність</p> <p>Формує вміння приймати раціональні рішення особистої поведінки як споживача.</p> <p>Екологічна безпека та сталий розвиток</p> <p>Презентує добірку матеріалів щодо вибору екологічно чистих продуктів.</p> <p>Громадянська відповідальність</p> <p>На основі маркування товарів критично оцінює інформацію.</p>
---	--	--

Практична робота:

Визначення особистої здатності до підприємництва

Практична робота:

Розробка бізнес-плану проекту з створення конкретного продукту (послуги)

ВСТУП ДО ЕКОНОМІКИ

Економіка як наука про обмеженість ресурсів та вибір. Ресурсний потенціал економіки.

Мета: поглибити наукові знання про економіку, удосконалити попередньо набуті навички використання економічних знань, сформувані наукові поняття: «обмеженість виробничих ресурсів», «витрати ресурсів», «альтернативні варіанти використання ресурсів», «альтернативна вартість»; «виробничі можливості» та «економічні системи»; «бідність».

Wishlist: з'ясувати недоліки глобальної економіки, розуміти економічний зміст понять: «земля», «праця», «капітал», «здатність до підприємництва», пояснювати зміст економіки як науки про обмежені можливості й вибір, висвітлювати фактори виробництва та дії підприємців за умови обмеженості ресурсів.

Економічні ресурси – сукупність ресурсів, які використовуються в господарській діяльності для виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних і духовних благ, задоволення зростаючих потреб населення. Економічні ресурси поділяють на природні (сировинні, геофізичні), трудові, капітальні (основні фонди), оборотні засоби (матеріали), фінансові, інформаційні. Економічні ресурси – речові та особисті фактори виробництва, які використовують для виробництва товарів і послуг.

До економічних ресурсів належать праця, підприємницька діяльність (як особливий вид праці), земля, засоби виробництва, наука та інформація. Насправді обмеженими є лише окремі види природних ресурсів (нафта, газ тощо). Ця обмеженість є абсолютною. Внаслідок поглиблення екологічної, сировинної, енергетичної кризи посилюватиметься передусім боротьба за абсолютно обмежені ресурси.

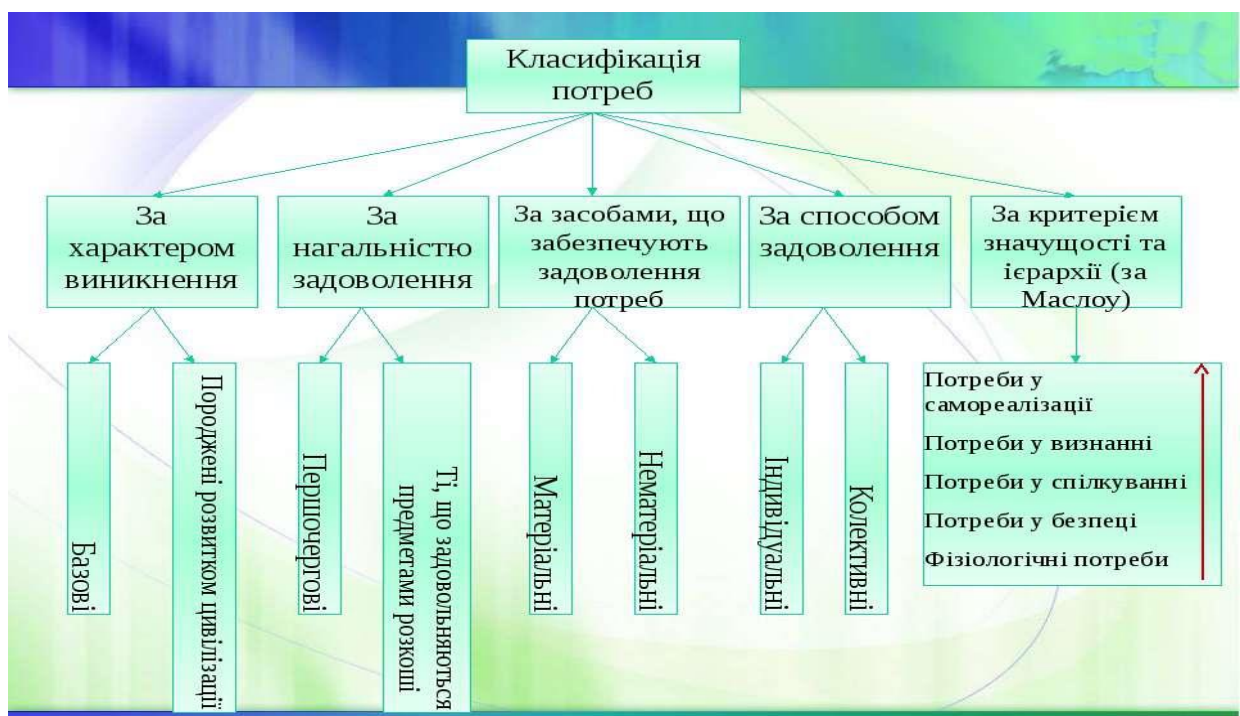
До **економічних ресурсів** зараховують усі природні, людські та створені працею людини ресурси, які використовують у виробництві товарів і послуг. На цій підставі їх ще називають виробничими ресурсами, оскільки природні, трудові ресурси та ресурси, створені у межах економіки, необхідні для процесу виробництва (таблиця 1)

Таблиця 1.

Класифікація виробничих ресурсів за різними ознаками

Ознаки	Зміст
За джерелами походження	Виробничі ресурси, що можуть бути відтворені (робоча сила, обладнання): <ul style="list-style-type: none"> - природно відтворювані - частина природних ресурсів (грунт, водні басейни, флора, фауна); - трудові ресурси (люди з їхньою робочою силою), що формуються у сфері життєдіяльності; - економічно відтворювані - предмети праці, які підлягали попередній обробці (сировина); засоби праці; - не відтворювані виробничі ресурси - корисні копалини, які належать до предметів праці
За формою прояву	Матеріальні (речові) Особисті (людські)
Залежно від часу і характеру функціонування	Забезпечуючи: засоби праці, трудові ресурси Втілені: реально існуючі предмети праці

В залежності від ресурсного потенціалу виникають потреби. Необхідність постійно задовольняти потреби – властивість людського суспільства, кожної людини. Потреби різноманітні. Їх можна класифікувати по різним критеріям:

Класифікація загальнодержавних і регіональних потреб та інтересів

- потреби у засобах існування, тобто благах, що задовольняють життєво важливі потреби людей (їжа, одяг, житло та ін.);
- потреби у соціально-культурних засобах життя людини (освіта, культура, дозвілля та ін.);
- потреби у засобах діяльності (предмети для виробництва товарів, послуг та ін.);
- потреби у задоволенні соціально-престижних благ (туристські послуги, предмети розкоші та ін.).

Можливі і інші класифікації потреб: по виду задоволення (індивідуальні, колективні); по альтернативності задоволення потреб і т.д.

З точки зору економіки особливо важливо відмітити принципову якість динаміки потреб – з розвитком суспільства відбувається зростання і постійна зміна потреб за їх структурою, якістю і кількістю. З'являються не тільки нові потреби, але і відмирають старі, змінюється співвідношення між видами потреб і т.д. Це знаходить відображення у законі підвищення потреб. Як блага можуть виступати речі, що мають предметну матеріальну форму (предмети харчування, одяг і т.д.), послуги (перукарень, транспорту, телебачення і т.д.). В силу складної структури і безлічі потреб неминуха диференціація благ за їх речовими якісними характеристиками і безліччю властивостей.

Потенційно ресурси (природні, трудові) можуть стати **чинниками виробництва**, коли використовуються в процесі виробництва. Серед учених-економістів немає єдності з приводу того, що вважати факторами виробництва (таблиця 2).

Характерні ознаки чинників виробництва

Назва чинників виробництва	Характерні ознаки чинників виробництва
Земля	Земля з її первісною якістю - родючістю; даровані природою блага, які застосовують у процесі виробництва; сировинні і водні ресурси, корисні копалини, ліси, орна земля, земельні ділянки несільськогосподарського призначення
Капітал	Знаряддя праці та інші засоби виробництва, в тому числі всі види інструментів, машин, устаткування, виробничих споруд і будівель, транспорт, збутова мережа, які використовують у виробництві товарів і послуг, їх постачанні споживачеві
Праця	Діяльна форма вияву робочої сили, особистісний фактор виробництва. Найважливіші характеристики: кількість (абсолютна чисельність населення, в тому числі самодіяльного), якість праці (освітній і професійний рівень, суспільний і технологічний поділ праці, ступінь свободи, законодавчого забезпечення, психологічно-фізіологічні умови. Усі чинники, які впливають на кількість і якість праці, втілюються в її продуктивності
Підприємницькі здібності	Ініціативність, уміння приймати економічні рішення, здатність до новаторства, готовність ризикувати і брати на себе відповідальність, здатність найефективніше поєднувати і застосовувати інші чинники виробництва
Інформація	Інформаційний ресурс охоплює всі галузі знань, отримання, оброблення та передавання яких вимагає витрат інших ресурсів, а застосування сприяє приросту корисності і доходу
Людський капітал	праця освіченого та кваліфікованого працівника розглядається як головний фактор економічного і соціального прогресу суспільства
Знання та наука	специфічна форма людської діяльності, спрямована на отримання та систематизацію нових знань про природу, суспільство і мислення. Втілюючись у виробничій діяльності людей у вигляді створюваних нових засобів праці, впровадження прогресивних технологій, використання нових видів енергії, матеріалів, передових методів організації виробництва та праці тощо, наука перетворилась на головну продуктивну силу суспільства

Цінність кожного із зазначених основних видів ресурсів (чинників виробництва) полягає у їх корисності, що визначається насамперед продуктивністю, здатністю приносити своєму власникові певний вид доходу.

Пізнавальна інформація: Західні вчені другої половини XIX ст., зокрема відомий теоретик французького лібералізму Жан-Батіст Сей (1767-1832), основними чинниками виробництва вважав капітал, землю і працю. Відомий англійський економіст А. Маршалл на початку XX ст., додав до них діяльність із організації виробництва, яку згодом австро-американський

економіст Йозеф Шумпетер (1883-1950) виокремив у підприємницьку діяльність і підприємництво.

Кількісне вираження економічного закону рідкості показує ступінь обмеженості економічних ресурсів, дає уявлення про реальні можливості подолання суперечності між зростанням потреб у певному ресурсі та його обмеженістю. Це можна зробити різними способами. Один з них такий: у кожний момент часу оптимальний ступінь задоволення потреб в економічних ресурсах можна з'ясувати за допомогою співвідношення між обсягом економічного ресурсу, який потрібний країні при цьому рівні продуктивних сил, і обсягом наявності цього ресурсу, що виробляється в країні. Якщо ступінь задоволення суспільством своїх потреб позначити $Cзп$, обсяг економічного ресурсу, який потрібний для країни, — $Оп$, обсяг економічного ресурсу, що фактично є в наявності, — $Оф$.

Рис. 1. Механізм дії закону рідкості

Наприклад, Україні потрібно 40 млн т нафти для задоволення потреб свого господарства. У країні видобувається її приблизно 5 млн т. Отже, ступінь задоволення потреб в цьому ресурсі становить 12,4 відсотка. Як бачимо, цей економічний ресурс досить обмежений. Подолати цю обмеженість можна за рахунок імпорту нафти з інших країн, що потребує валютних коштів, які можна отримати за рахунок експорту певних власних економічних ресурсів. Інший шлях подолання обмеженості — розвиток видобутку власної нафти. Для цього треба здійснювати геологічні розвідки, створювати нові нафтопромисли, розвивати раціональну енергозберігаючу технологію виробництва.

ВИСНОВКИ

З ростом населення потреби в матеріальних та інформаційних благах збільшуються. Для виробництва благ потрібні ресурси. Ресурси обмежені. Обмеженість благ зумовлена обмеженістю ресурсів. При виробництві благ завжди існує проблема вибору. Оптимальне рішення проблеми вибору дозволяє раціонально використовувати ресурси. Нові технології допомагають раціонально використовувати ресурси. Раціональне використання ресурсів і пошук альтернативних ресурсів дозволяє перевести ресурси з розряду абсолютно обмежених, в розряд відносно обмежених. Нераціональне використання ресурсів створює небезпеку повного вичерпання їх. Повне вичерпання ресурсів зробить неможливим виробництво благ, що призведе до катастрофи. Для запобігання катастрофи необхідно враховувати обмеженість ресурсів і шукати шляхи більш раціонального їх використання.

Висловіть свої враження від першого уроку з «Прикладної економіки», починаючи речення словами:

- Я вперше дізнався про....
- Я навчився
- Я зацікавився...
- Я буду робити.....

Завдання та запитання: самостійно дізнайтесь, яки природні ресурси вже знаходяться в дефіциті, та ті, що збереглися в досить великих кількостях. Сформулюйте власні потреби.

Необхідність вивчення економіки.

Професія економіста. Міжпредметний зв'язок економіки.

Мета: поглибити наукові знання про економіку, удосконалити попередньо набуті навички використання економічних знань, розуміти взаємозв'язок міжпредметного характеру економіки; оцінювати переваги суб'єктів економіки, що озброєнні економічними знаннями у споживанні, та у виборі сфери діяльності.

Wishlist: визначати міжпредметний зв'язок економіки з іншим науками; пояснювати зміст економіки як науки про обмежені можливості й вибір; аналізувати особливості вирішення основних економічних проблем у різних економічних системах та критерії вибору одного з альтернативних варіантів розподілу ресурсів; оцінювати власні підприємницькі здібності.

Що таке економіка? У Стародавній Греції під словом «економіка» розуміли ведення домашнього господарства, яким керує господар або найнята ним

людина. У центрі економічних процесів завжди перебували власники, виробники, посередники. Від їхнього господарювання залежав добробут тисяч громадян. Минали століття й епохи. Поняття «економіка» набуло дещо іншого сенсу, але суть його залишалася, змінювались лише масштаби, які воно охоплювало. Тепер, говорячи про економіку, ми маємо на увазі не тільки домашнє, а й суспільне, національне і світове господарство. Незрівнянно складнішими стали процеси виробництва, удосконалились системи посередництва і торгівлі.

Економіка як наука. Економіка, як і кожна наука, має свої закони, правила, принципи, за якими розвивається. Вона розглядає усі сфери людського буття, так чи інакше відображає усі процеси, які відбуваються в суспільстві, — від політичних до культурних, тому вивчення її передбачає застосування здобутків практично всіх предметів, які вивчаються у школі. Найтісніше економіка пов'язана з такими науками, як математика, право, соціологія, географія, історія, політологія, психологія. Географічні знання дають змогу з'ясувати роль природних умов, сировинних ресурсів, соціальних факторів різних територій у розміщенні виробництва товарів та послуг. Вивчення історії допомагає виявляти закономірності становлення й розвитку господарства і з'ясувати умови формування світової економіки. Знання з політології покликані допомогти у визначенні ролі держави та окремих суспільних груп у функціонуванні економіки (мал. 1).

Мал. 1. Схема взаємозв'язків економіки з найважливішими сферами людських епопъ.

Дослідження економіки неможливе без знань законодавчих актів, які регулюють суспільні взаємини як усередині країни, так і на міжнародному рівні, тому зв'язки цієї науки з правознавством дуже тісні. Знання психології дають змогу виявити особливості поведінки людини у різних життєвих ситуаціях, з'ясувати мотиви, які змушують її діяти так чи інакше. Економіка широко використовує формули, рівняння, графіки для аналізу та ілюстрації різних процесів і явищ, через це тісно пов'язана з математикою.

Предмет та складові економічної науки. Економічна наука розробляється і розвивається економістами різноманітних течій і напрямів, відтак існують різні визначення її предмета. Найзагальнішим є таке: економіка — це наука про основи господарювання. Господарська діяльність — це діяльність людей, спрямована на забезпечення матеріальних умов життя. Для здійснення такої діяльності потрібно відповісти хоча б на такі ключові запитання.

- 1. Що з товарів та послуг має бути вироблено і в якій кількості, аби потреби людей були задоволені якомога повніше і виробництво при цьому було високоефективним?*
- 2. Як виробляти товари й послуги, тобто які ресурси та які технології використовувати, щоб створений продукт був доступніший для споживачів?*
- 3. Для кого виробляти, адже у кожній соціальної групи свої потреби, а для їхнього задоволення необхідні найрізноманітніші товари й послуги?*

Тільки остаточно визначившись з відповідями на усі ці запитання, можна приступати до виробництва необхідних благ. Але це неможливо без ґрунтовних знань основних економічних механізмів.

***Пізнавальна інформація:** людина є соціальною істотою, вона підпорядкована законам і звичаям того суспільства, до якого належить. Історія знає чимало фактів, коли своєрідність способу життя, культурно-психологічні чи релігійні та інші звичаї зумовлювали виникнення або зникнення певних галузей господарства. Ісламські закони, наприклад, забороняють вживання свинини, алкоголю, тому в господарствах мусульманських країн відсутні власні галузі, що виробляють цю продукцію. В Індії корова вважається священною, тому виробництво яловичини тут практично не ведеться. Водночас релігійні звичаї індусів зумовлюють витрати на різноманітні обряди, завдяки чому тут процвітає виробництво обрядових атрибутів. Подібних прикладів можна навести безліч, і це свідчить, що економічні знання потрібні в усіх сферах людської діяльності. Саме тому для економіста важливо бути обізнаним з історією, культурою, релігією, традиціями народів, іншими суспільними науками.*

Чому я обрав професію економіста? Важко відповісти однозначно. Річ у тому, що сьогодні – надзвичайно важкий час для українського народу та держави в цілому. Глобальна переорієнтація економічної системи занурила нас у глибоку кризу, необмежену кількістю проблем, оточуючих її: адміністрація, міжнародні відносини, внутрішня та зовнішня політика, демос, екологія... вирішення проблем для підняття матеріального та духовного життя суспільства – першочергове завдання як для країн в цілому, так і для кожного “я” зокрема. Проте усі без заперечення політики та економистів стверджують, що ще недовго ми будемо рахувати копійки і мріяти про краще життя: надто глибоко в’їлася ідеологія планової економіки у шкіру державного взаємозв’язку “продавець - покупець”; надто важко змінити клімат на інший, якщо перший – усе твоє життя.

Економіст – професія нової епохи. Ця людина живе не сьогоднішнім днем, а думкою про майбутнє (річ іде про справжніх економістів), дбає про добробут, досягає цілей завдяки величезному обсягу знань, здобутому на основі того ґрунту, про який я вже говорив, та завдяки таланту до економічної справи. Що стосується мене, то, здається, у собі я знайшов цей талант і, здобуваючи знання, хочу проявити його у практичній сфері. Звісно, хто з нас не мріяв виділитись із сірої маси таких, як і він? Проте мною керують не реакційні бажання влади, грошей та слави.

Джон Мейнард Кейнс казав про економістів так: «Справжня мета моя – побачити, а точніше, відчутти результат своєї праці, взяти руками те матеріальне, що я, створив у процесі своєї діяльності, і зрозуміти, що ти потрібен людям, їм необхідна твоя порада, як фахівця, або просто порада людини, тямущої не тільки в бізнесі, а і в духовному світі йому подібних людей. В дійсності, саме вони і правлять світом».

Економіка широко використовує найрізноманітніші методи досліджень. Так, виявлення істотних ознак предмета чи явища можливе за допомогою методів наукової абстракції. Вивчення явища за його складовими частинами — це метод аналізу. Узагальнення і систематизація окремих фактів, явищ, проявів, з'ясування властивостей предмета — метод синтезу. Побудова моделей, що відображають головні економічні показники, їхні зміни і зв'язки, здійснюється методом моделювання. Використання схем, графіків, діаграм, які показують взаємозалежність економічних показників, належить до графічного методу. Звичайно, економічні моделі набагато бідніші, схематичніші, ніж реальне господарське життя, оскільки для його пояснення вони використовують припущення. Припущення спрощують уявлення про господарську діяльність, але дають змогу краще зрозуміти сутність багатьох явищ і закономірностей, допомагають окреслити межі явища, яке вивчається, і розглянути його в різних аспектах у різні проміжки часу.

ВИСНОВКИ

Економічна наука пояснює зв'язки, допомагає зрозуміти такі загальносуспільні явища, як багатство і бідність, безробіття та інфляція, бюджетний дефіцит і державний борг. Знаючи їхню сутність і фактори впливу, можна прогнозувати розвиток подій, здійснювати певні заходи стимулювання або стримування, розвитку або гальмування, шукати ресурси для здійснення або змінювати форми організації. Економічна наука сприяє інформованості людей, а отже, і демократизації суспільного життя.

Завдання та запитання:

1. Вкажіть, чи правильні такі твердження:
 - вважається, що вперше термін «економіка» було вжито у Стародавній Греції;
 - завдання економічної науки полягає в тому, щоб систематизувати й узагальнювати факти та явища господарської діяльності людей, раціонально її організувати й управляти нею.
2. Дайте визначення терміну «економіка».
3. Назвіть основні умови, які сприяють розвитку економіки кожної країни, кожного суспільства.
4. Доберіть з економічної літератури вислови відомих економістів про необхідність вивчення економіки. Поясніть їх.
5. Поясніть міжпредметні зв'язки економічної науки.
6. Наведіть приклади, які ілюструють значення економічних знань у житті кожної людини і суспільства.
7. Поясніть твердження: «Метою економіки є досягнення економічної стабільності у країні».

Практична робота Побудувати схему міжпредметних зав'язків економіки та пояснити кожну складову.

ТЕМА 2. ТОРГІВЛЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІКИ

Торгівля як елемент економіки.

Причини торгівлі між людьми та країнами.

Мета: навчитися: визначати зміст понять «торгівля», «добровільний обмін», «видатки», «економічна вигода», пояснювати як створюється вартість і як збільшується загальне задоволення від процесу торгівлі; аналізувати процес торгівлі; виконувати торгівельну діяльність.

Wishlist: розуміти зміст наукових понять, що пов'язані з торгівельною діяльністю, навчитися економічно грамотно вести торгівельну діяльність, здійснювати торгівлю, розрізняти схему товар – вартість – якість, розрізняти поняття «експорту» та «імпорту».

1. Назвіть п'ять-сім речей, що є у вашому вжитку іноземного виробництва.
2. У чому ви вбачаєте прояв збільшення важливості міжнародної торгівлі?
3. Назвіть іноземні товари, іноземні активи, з якими ви стикаєтесь у повсякденному житті.
4. Чому людей аж від моменту виникнення держав і міст хвилювало, які товари ввозяться й вивозяться з території держав? Як це пов'язано із поняттям добробуту певної території?

Щоразу, коли ви приймаєте рішення в усіх щойно згаданих прикладах, ви — дійова особа не лише вітчизняної, але і світової економіки. Ми прагнемо придбати товари, якість і ціна яких задовольняють нас якнайбільше. У такий спосіб торговельні механізми спонукають людей і країни виробляти те, що виходить у них найкраще, а також споживати величезну кількість товарів і послуг, вироблених у всьому світі. Напевно, серед речей іноземного виробництва, якими ви користуєтесь, є ручки, виготовлені в Китаї, олівці з

Чехії, шкільна сумка з Польщі або Німеччини, аудіоплеєр з Кореї тощо. Щодня ви так чи інакше використовуєте результати праці та послуги багатьох людей, які живуть у різних країнах світу, що торгують між собою. Отже, **міжнародна торгівля** — це сфера міжнародних товарно-грошових відносин, що виникають у результаті обміну товарами й послугами між продавцями та покупцями різних країн. Це рух товарів і послуг у двобічному напрямку: вивезення товарів (експорт) та ввезення (імпорт).

Експорт — це продаж товарів і послуг, вироблених у певній країні, за кордон. **Імпорт** — купівля та ввезення товарів і послуг з-за кордоном, тобто вироблених в інших країнах.

Запитання: зізнайтесь, чи замислювалися ви над тим, якої фірми продукцію — аудіо-плеєр, телефон, відеомагнітофон, телевізор, мотоцикл або безліч інших повсякденних, а можливо, й вишуканих речей — ви хочете купити? Яку побутову електротехніку краще придбати? Спробуйте пояснити, чому країни торгують. Назвіть кілька найважливіших, на вашу думку, причин.

Підґрунтям для отримання вигаду від зовнішньої торгівлі є принципи абсолютних та відносних переваг.

Пізнавальна інформація: принцип абсолютних переваг обґрунтував у своїй видатній праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» А. Сміт, який писав: «Якщо будь-яка держава зможе постачати нам будь-який товар дешевше, ніж ми самі спроможні його виготовити, значно краще купувати його в неї за певну частину продукту нашої власної промисловості й праці, використаної у тій галузі, у якій у нас є перевага».

Абсолютна перевага — це здатність країни виробляти товар чи послугу з меншими витратами ресурсів, ніж її торговельні партнери.

Нерівномірність розподілу ресурсів по різних регіонах країни або різних країнах світу робить неможливим виробництво товарів з однаковою ефективністю.

Пізнавальна інформація: видатний англійський економіст Д. Рікардо обґрунтував принцип відносних переваг, який і сьогодні є однією з економічних засад розвитку міжнародної торгівлі.

Відносна перевага — це здатність країни виробляти товар чи послугу з відносно меншими альтернативними витратами порівняно з іншими торговельними партнерами.

Принцип відносних переваг демонструє вигідність для кожної країни спеціалізації на виробництві тих товарів і послуг, у створенні яких вона має найменші альтернативні витрати.

Розв'яжіть задачі.

Задача 1: Чому дорівнюють виплати за імпорт, якщо сальдо торговельного балансу країни є від'ємним і становить 351 млн. грн., а надходження від експорту — 419 млн. грн.?

Задача 2: Виробництво шинки й пива в Україні та Чехії виглядає так:

Товар	Україна	Чехія
Шинка, кг/год.	10	2
Пиво, л/год.	2	6

З'ясуйте:

1) У виробництві якого товару Україна має абсолютну перевагу? Відносну перевагу? Поясніть чому?

2) У виробництві якого товару Чехія має абсолютну перевагу? Відносну перевагу? Поясніть чому?

3) Обчисліть вигаш від торгівлі України та Чехії, якщо вони обмінюють 10 кг шинки на 6 л пива.

Складіть тести:

1. Якщо Україна витрачає на виробництво льону 7 ум. од. праці, а на виробництво цибулі — 18, а Корея — відповідно 9 і 15 од. праці, то Україна має:

а) абсолютну перевагу у виробництві цибулі, а Корея — у виробництві льону;

б) абсолютну перевагу у виробництві льону, а Корея — у виробництві цибулі;

в) відносну перевагу у виробництві льону, а Корея — у виробництві цибулі;

г) обидві країни мають однакову вигоду.

2. Якщо Україна за годину виготовляє 5 кг сиру або 1 м² полотна, а Німеччина — 11 кг сиру або 3 м² полотна, то Україна має:

а) абсолютну перевагу у виробництві сиру, а Німеччина — у виробництві полотна;

б) абсолютну перевагу у виробництві полотна, а Німеччина — у виробництві сиру;

в) відносну перевагу у виробництві сиру та абсолютну — у виробництві полотна;

г) обидві країни мають однакову вигоду.

3. Якщо Франція виготовляє за 1 годину 1 комплект білизни або 4 л вина, а Україна — 6 комплектів білизни або 2 л вина, то:

а) Україна має відносну перевагу у виробництві білизни;

б) Україна має відносну перевагу у виробництві вина;

в) Франція має відносну перевагу у виробництві вина;

г) обидві країни мають однакову вигоду.

4. Канада може виробляти 1 т пшениці або 4 т нафти, використовуючи 1 од. ресурсів. Україна може виробляти 2 т пшениці або 5 т нафти, також використовуючи 1 од. ресурсів. Тоді:

а) Канада експортуватиме пшеницю та імпортуватиме нафту;

б) Україна експортуватиме пшеницю та імпортуватиме нафту;

в) Канада імпортуватиме пшеницю та експортуватиме нафту;

г) Україна імпортуватиме пшеницю та нафту.

ВИСНОВКИ

Чи виправдались ваші очікування від сьогоднішнього уроку. Де в практиці життя ви застосуєте здобуті знання?

У торгівлі виявляються інтереси суспільства, інтереси кожної сім'ї, кожної конкретної людини. Ця галузь впливає і на організацію побуту населення, і на рівень зайнятості жінки в сім'ї, і на наявність позаробочого часу, і, в кінцевому підсумку, багато в чому на збереження здоров'я людей. Торгівля об'єднує кожну людину з процесом задоволення потреб і сприяє реальному здійсненню розподілу матеріальних благ.

Незадовільне функціонування торгівлі підриває принципи соціальної справедливості, матеріальної захищеності населення, порушуючи процес розподілу.

Завдання і запитання:

Опрацювати теоретичний матеріал. Повторити основні терміни й поняття з вивченої теми.

Скласти словник термінів і понять з теми.

Дослідити фактори, що сприяють експорту та імпорту, та оформити інформацію в зошиті як таблицю.

Натуральне та товарне господарство.

Мета: навчитися визначати зміст понять «торгівля», «добровільний обмін», «видатки, «економічна вигода»; розуміти натуральне та товарне господарство; аналізувати та оцінювати процес торгівлі.

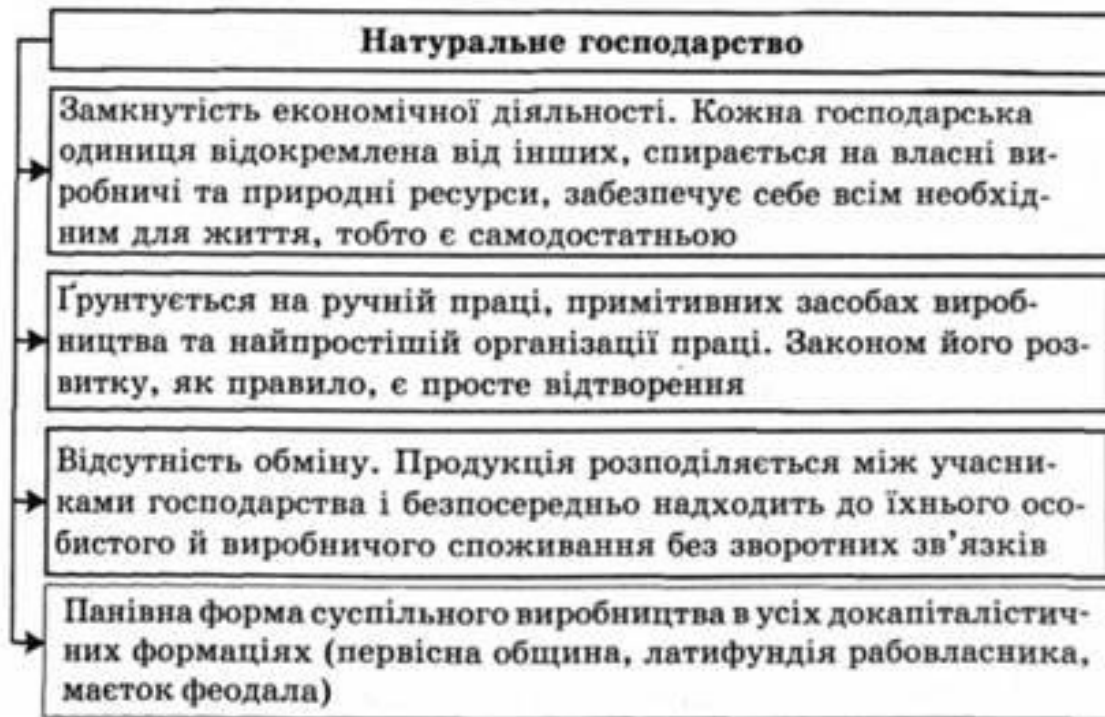
Wishlist: розуміти процес торгівлі, розрізняти натуральне та товарне господарство, бути економічно грамотним.

Форма суспільного виробництва – це певний спосіб організації господарської діяльності.

Людство пройшло довгий історичний шлях розвитку і знало дві основні форми організації суспільного виробництва: **натуральну** і **товарну**.

Історично першою формою суспільного виробництва було натуральне господарство.

Запитання: Уважно роздивитись наведені схеми та розрізніть їх головні ознаки.

Тип господарювання, за якого продукти праці призначаються для задоволення власних потреб виробництва, для споживання всередині господарства, де вони вироблені, називають **натуральним**.

Такі відносини були історично першим типом економічної організації виробництва і у чистому вигляді існували лише у первісній общині, коли люди ще не знали суспільного поділу праці, не обмінювались між собою виробленою продукцією. Натуральне господарство панувало у патріархальній селянській общині, у феодальному помісті. Вироблені продукти праці у вигляді конкретного блага - їжі, одягу, взуття, житла, знарядь праці, що становлять певну споживну вартість, є природною формою багатства.

Отже, в умовах натуральної форми організації суб'єктами, які визначають, що виробляти, для кого виробляти і як організувати виробництво, є власники-працівники.

Натуральна форма виробництва має такі основні риси:

Замкненість означає, що для цієї системи господарювання панівними економічними відносинами є ті, що діють всередині певної спільності. Остання як суб'єкт господарської діяльності не вступає в економічні відносини іншими суб'єктами, оскільки її завданням є самозабезпечення. Суспільство при цьому складається з маси відокремлених господарств (сімей, общин, помість, господарських регіонів).

Кожне господарство спирається на власні виробничі ресурси і забезпечує себе усім необхідним. У такому господарстві виконуються усі роботи - від добування сировини до виготовлення готової продукції та її споживання.

Якщо тенденція до натуралізації здійснюється на рівні країни, то це призводить до **автаркії - політики господарського відокремлення**, самозабезпечення країни, її ізоляваності від світового ринку, що не дає можливості реалізувати переваги міжнародного поділу праці, зовнішньоекономічних зв'язків. Така політика є реакційною, оскільки в кінцевому підсумку уповільнює розвиток економіки, знижує рівень життя населення.

Універсалізація праці. Діяльність господарюючого суб'єкта при натуральній формі виробництва спрямована на задоволення власних потреб. Домінуючою при цьому є ручна праця - кожний працівник усі основні роботи виконує за допомогою найпростіших знарядь праці (мотики, заступу, сокири тощо). Щоправда, всередині натурального господарства праця поділяється між окремими людьми та їх групами.

Прямі економічні зв'язки між виробництвом і споживанням. Подібні зв'язки є способом руху вироблюваного продукту за такою схемою: виробництво - розподіл - споживання. Прямі натуральні зв'язки призводять до безпосереднього використання вироблюваного продукту самими

виробниками, що і є визначальною, генетичною рисою натурального господарства.

Ця форма виробництва існує в умовах відсутності суспільного поділу праці, низького розвитку продуктивних сил і є не тільки примітивною, а й малопродуктивною. Проте натуральне виробництво було переважною формою господарювання аж до капіталістичної епохи. У країнах, що розвиваються, до середини ХХ ст. в натуральному і напівнатуральному виробництві було зайнято понад 50 відсотків населення. І сьогодні певною мірою елементи натурального господарства мають місце в різних країнах, у тому числі в нашій (наприклад, виробництво на садово-городніх ділянках).

Товарне виробництво - це тип господарювання, за якого продукти праці виробляються відокремленими господарюючими суб'єктами для суспільних потреб, що визначаються ринком.

При товарному виробництві організація економіки повністю залежить від ринку, який вирішує, що виробляти, як виробляти і для кого виробляти. Це означає, що товарне виробництво є ринковим виробництвом.

Товарні відносини формуються на основі об'єктивних процесів розвитку виробництва, його матеріально-речових і особистих чинників.

Умовами виникнення товарного виробництва є такі:

- суспільний поділ праці та спеціалізація виробництва, які призводять до спеціалізації виробників на виготовленні окремих видів продукції або на певній виробничій діяльності. Це робить можливим і необхідним обмін між виробниками, що спеціалізуються на певному виробництві;

- обмеженість сукупних виробничих ресурсів і матеріальних благ, що споживаються (їхня відносна рідкість).

Поль Самуельсон у своїй "Економіці" (Львів, 1993) пише: "Питання: що, як і для кого виробляти - не становили б проблеми, якби ресурси не були обмежені. Якби можна було виробляти будь-який товар у необмеженій кількості, аби людські потреби були повністю задоволені, не мав би великого значення той факт, що один товар вироблений у надто великій кількості. Тоді не мало б значення і нераціональне поєднання праці й матеріалів. Оскільки кожен міг би мати всі блага у необхідній кількості, не мало б значення і те, як розподіляються товари і доходи між різними індивідуумами і сім'ями.

Тоді не було б відносно рідкісних економічних благ і не було б потреби у вивченні економічної теорії, чи у тому, щоб "економити". Всі товари були б безплатними, як повітря".

Економічна відокремленість виробників, яка виявляється у власності останніх на продукти праці, що стають товарами. Обміняти можна лише те, що є власністю. Кожний товаровиробник, вступаючи у відносини обміну, переслідує свої інтереси-не тільки одержати нову споживну вартість, а й щоб втілена у ній праця була не меншою, ніж його продукт. Саме це є стимулом для

підвищення продуктивності праці кожного товаровиробника. Адже останні є носіями різної праці - складної й простої, фізичної й розумової, одні виробники працюють у сприятливих, а інші - у шкідливих умовах.

Через ці обставини продукти праці людей мають різну цінність - високу і низьку залежно від того, результатом якої праці вони є або наскільки вони є рідкісними. Для того щоб поставити своє благополуччя в безпосередню залежність від результатів праці, виробники і намагаються відокремитись у веденні свого господарства. Все це і створює фундамент для товарної форми організації виробництва.

Товарне виробництво, що виникло як протилежність натуральному господарству ще 7-8 тис. років тому, зберігається і є ефективним сьогодні, має такі визначальні риси.

Продукт праці набуває форми товару. Він має бути відносно рідкісним і вироблятися для обміну, який стає невід'ємною рисою економічних відносин. Це призводить до того, що товарна форма виробництва стає відкритою системою організаційно-економічних відносин, яка долає обмеженість потреб, що характерно для натурального господарства, і сприяє розвитку суспільних потреб, які визначаються ринком.

Обмін товарів відбувається на основі еквівалентності виробничих витрат (у товарів, що обмінюються, має бути однакова кількість праці). Здійснюється це через купівлю-продаж продуктів праці. Суспільство визнає товар як такий, що задовольняє його потребу на ринку після того, як його хтось купив. Інакше кажучи, товарна форма зв'язків є не прямою і безпосередньою, а опосередкована ринком форма зв'язків. Це також одна з генетичних особливостей товарного виробництва. Вона є рушійною силою розвитку продуктивних сил суспільства, підвищення ефективності виробництва, оскільки призводить до подальшого поглиблення суспільного поділу праці, спеціалізації виробництва і як результат - зростання продуктивності праці.

До визначальних рис товарного виробництва також належать:

- а) використання грошей як посередника обміну;
- б) наявність конкуренції;
- в) вільне ціноутворення;
- г) стихійність розвитку як форма саморегулювання економіки.

Товарна організація виробництва і адекватна їй форма зв'язків еволюціонують разом з розвитком продуктивних сил, суспільним поділом і кооперацією праці.

Просте товарне виробництво ґрунтується в основному на праці самого товаровиробника, якому і належить вироблений ним продукт. Таке виробництво є дрібним, у ньому відсутній глибокий поділ праці. Товаровиробник виконує всі операції при виготовленні готового продукту і реалізує його з метою задоволення своїх потреб. Купівля-продаж на такій

стадії розвитку товарного виробництва здійснюється через вільне ціноутворення і стихійний розвиток.

Водночас у суспільствах, яким було притаманне просте товарне виробництво, і виробництво, і розподіл в основному здійснювалися за традиціями, що склалися, і за наказом господаря (пана).

***Пізнавальна інформація:** за цих умов "робити гроші" вважалося непристойною справою, було гріхом. Багатство у такому суспільстві належало не тим, хто "робив гроші", а тим, хто мав привілеї, землю, тобто багатство було наслідком могутності. Так, Юлій Цезар став багатим лише тоді, коли, став правителем Іспанії.*

Капіталістичне товарне виробництво створює ринкову систему, для якої характерно те, що люди можуть не тільки вільно обирати собі роботу, а і їх мають обрати. Праця, земля, природні ресурси, засоби виробництва стають товаром. Таке виробництво перетворюється на високо механізоване із застосуванням комплексів машин, масове. Головними тут є галузі матеріального виробництва, що постійно розвиваються.

Етапи розвитку капіталістичного товарного виробництва такі:

- а) 1770-1840 рр.: текстильна промисловість, текстильне машинобудування, обробка заліза, будівництво магістральних каналів, водяний двигун;
- б) 1840-1890 рр.: паровий двигун, будівництво залізниць, машино- і пароплазобудування, верстатопромишленість, чорна металургія;
- в) 1890-1930-1940 рр.: електричне, електротехнічне та важке машинобудування, лінії електропередач, кораблебудування, основна хімія, синтетичні фарби;
- г) 1930-1940-1980 рр.: автомобільна, літако- і тракторобудівна промисловість, моторизована зброя, виробництво товарів тривалого користування, синтетичних матеріалів, нафтохімічна промисловість.

Ринкова система активізує всі чинники виробництва, стимулює використання у виробництві заощаджень усіх громадян, суб'єктів господарювання. Значну роль у мобілізації останніх відіграють банки, інші фінансові установи, які платять за засоби, що беруться у кредит, відсотки, винагороду. Отже, "робити гроші" стає головною справою будь-якого суб'єкта господарювання.

Ідеї визначного англійського економіста Адама Сміта про невтручання держави у товарне виробництво, що були домінуючими в епоху мануфактурної стадії розвитку, порушуються з 1833 р. в США. Запроваджується спеціальний Акт, який встановлює систему інспектування з метою не допустити зловживань при використуванні дитячої та жіночої праці. Згодом

запроваджуються антимонопольні закони, системи соціального страхування, екологічні законодавства, різні обмежувальні нормативи для ринкових операцій тощо. Все це свідчить про те, що ринкове саморегулювання доповнюється державним.

Сучасне товарне виробництво тільки-но виростає з попереднього і тому має багато спільного з ним (великомасштабність, масовість, розвиненість матеріальної сфери) і специфічні риси, що тільки починають формуватися. Це знаходить вияв у пріоритетних напрямках розвитку. Домінуючими стають електронна промисловість, обчислювальна техніка, програмне забезпечення, засоби телекомунікації, оптичні волокна, нові керамічні матеріали, банки даних, інформаційні послуги. Все більшого значення набувають галузі нематеріального виробництва і особливо духовної сфери, що спрямовані на розвиток людини, задоволення її інтелектуальних потреб.

Відповідні зміни визначаються переходом від енергетичної до інформаційної складової: тобто інформатика і телекомунікації лежать в основі технологічного розвитку. Це призводить до появи принципово нових секторів виробництва: біотехнології, космічної техніки, в основі яких лежать мікроелектронні компоненти. Визначальною стає інтелектуальна праця, а головним багатством - людина.

Відповідно до вимог громадянського суспільства зростає вплив державних та недержавних інституцій (церкви, політичних сил, рухів, профспілок) на економічний розвиток, його соціальне спрямування.

Завдання 1. Прочитайте та запишіть слова. З'ясуйте їх значення.

Відокремлення.	задоволення,
відособлення,	замкнутість,.
відтворення,	передумова,
виникнення,	потреба.

Завдання 2. Прочитайте слова, з'ясуйте їх значення. Складіть та запишіть словосполучення.

Відокремлений	виробництво
зворотний	праця
натуральний	форма суспільного
особистий	виробництва
панівний	господарство
ручний	зв'язок
товарний	виробник
	споживання

Завдання 3. Провідмініняйте та запишіть словосполучення

Н.	всесвітній характер;	приватна власність;	суспільне виробництво
...

Завдання 4. Знайдіть та запишіть синоніми.

Ґрунтуватися	малий
зростати	база
простий	прогрес
власний	обмежений
замкнутий	головний
розвиток	функціонувати
основний	персональний
існувати	базуватися
основа	примітивний
дрібний	збільшуватися

Завдання 5. Прочитайте речення. Слова в дужках поставте у потрібній формі.

1. Людство пройшло довгий історичний шлях (розвиток) і знало дві основні форми організації суспільного (виробництва). 2. Першою (форма) суспільного виробництва було натуральне господарство. 3. Продукція розподіляється між (учасники) виробництва. 4. Товарне виробництво є відкритою (економічний) формою господарства. 5. Товарне виробництво розвивається за (такі) економічними законами. 6. Економічною (основа) відокремленості виробників спочатку була приватна власність. 7. У (сучасні умови) зростає ступінь загальності (товарний) виробництва. 8. Розвинута форма товарного виробництва заснована на (велика приватна власність). 9. Товарне виробництво є основою виникнення і розвитку (ринкова) економіки

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. Які форми суспільного виробництва знало людство?
2. Що називається натуральним господарством?
3. Що таке товарне виробництво?
4. За якими законами існує товарне виробництво?
5. Які передумови необхідні для виникнення і функціонування товарного виробництва?
6. Які типи товарного виробництва розрізняють?

7. Що є метою розвинутого товарного виробництва?
8. На чому базується розвинуте товарне виробництво?
9. Що є причинами зростання ступеня загальності товарного виробництва?

Завдання 7. Розгляньте зображення та скажіть.

У якій формі господарства використовують це знаряддя праці?

Хто і де працює?

Що вони роблять?

Яка мета цього виробництва?

Хто споживатиме вироблену продукцію?

На якому виді праці ґрунтується це виробництво?

Практична робота В магазині придбати продукти харчування та оцінити їх реальну вартість

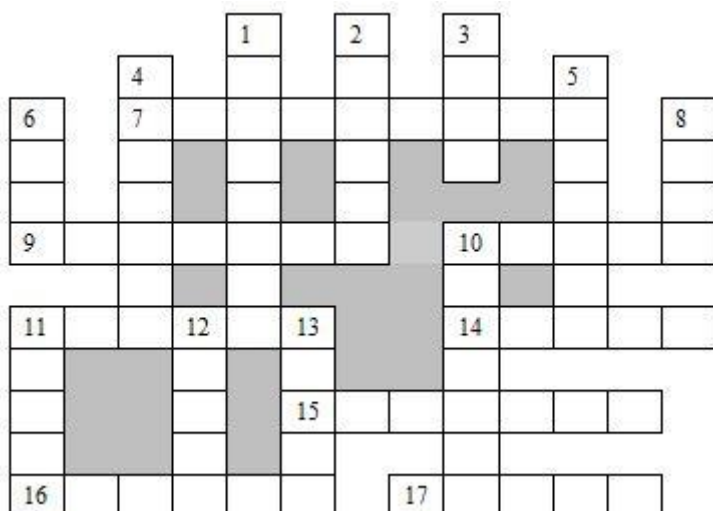
Розгадайте кросворд. По горизонталі:

7. Синонім слова "баланс"; "рівна вага" частин системи.
9. Розвиток чого-небудь; антонім слова "регрес".
10. "Хвороба" економіки.
11. Останній знак у реченні.
14. Діяльність людини з метою створення економічних благ.
15. 1/3 частина чого-небудь.
16. Сім основних кольорів разом.
17. Результат праці людини; те, що усім нам дуже треба.

По вертикалі:

1. День тижня, наступний після "важкого дня".
2. Об'ємна модель планети Земля.
3. Для матері - син, а для сестри - ...?
4. Усе, що навколо нас, те, що людина не може зробити своїми руками.

5. Підприємство, "сестра" заводу.
 6. Швидкість розвитку чого-небудь.
 8. Грошова характеристика товару в магазині.
 10. Те, що перетворює звичайну людину на капіталіста.
 11. Відомий економіст, засновник кейнсіанської історії.
 12. Основний "продукт" пустелі.
 13. Людина, яка працює в театрі і "живе" чужим життям.

Світова торгівля.

Мета: навчитися визначати зміст понять «торгівля», «добровільний обмін», «видатки, «економічна вигода»; розуміти натуральне та товарне господарство; аналізувати та оцінювати процес торгівлі.

Wishlist: розуміти процес торгівлі, розрізняти натуральне та товарне господарство, бути економічно грамотним.

Ви дізнаєтесь:

- які особливості має сучасний світовий ринок товарів та послуг
- про основні напрямки зовнішньоторговельних зв'язків

Пригадайте:

- що таке торговельний баланс, товарообіг, експорт, імпорт

Міжнародна (світова) торгівля - форма МЕВ, що ґрунтується на глибокому міжнародному поділі праці, спеціалізації окремих країн на виробництві окремих товарів та послуг згідно з їхнім техніко-економічним рівнем, географічними та іншими умовами. На частку торгівлі припадає нині приблизно 80% всього обсягу міжнародних економічних відносин.

Світовий ринок - це розвинена сфера товарного обміну, що ґрунтується на міжнародному поділі праці. Характерною ознакою світового ринку є існування особливої системи - **світових цін**

Міжнародні економічні відносини - це система економічних зв'язків між країнами з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів (послуг), що вийшли за межі відповідних національних господарств [1, с.463]; це економічні відносини в системі світового господарства

Основними формами міжнародної торгівлі є: **біржова, аукціонна, міжнародні торги**

Реальну результативність зовнішньої торгівлі відображає **платіжний баланс**, який складається з двох колонок - надходжень і платежів, тобто включає дві групи показників: надходження від суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з інших країн (нерезидентів) і зовнішні видатки (платежі) суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності даної країни (резидентів). Якщо надходження платежів перевищує видатки, то платіжний баланс вважається активним (має позитивне сальдо); у протилежному випадку - пасивним (має від'ємне сальдо)

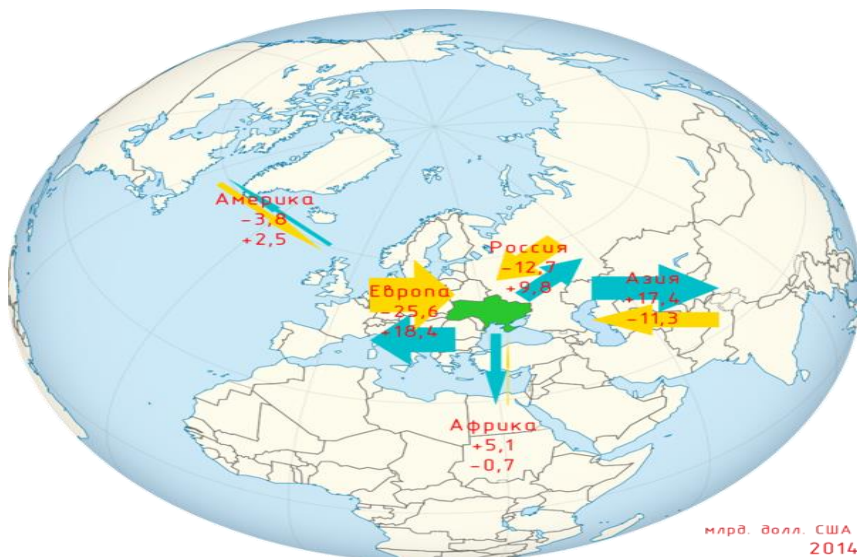
Основними суб'єктами міжнародної торгівлі є транснаціональні корпорації (ТНК), які контролюють понад 2/3 світової торгівлі

Можна виокремити такі етапи розвитку міжнародної торгівлі:

1. — початковий (з XVIII ст. до першої половини XIX ст.), який характеризується промисловими революціями, що замінили мануфактурне виробництво великою машинною індустрією в усіх розвинутих країнах. Важка промисловість фактично сформувала світовий ринок і одночасно різко посилила свою залежність від нього;
2. — друга половина XIX ст. — початок Першої світової війни (1914 р.), що мав такі основні середовищні чинники, як науково-технічний прогрес у виробництві товарів та вдосконалення транспортних шляхів та суттєве вдосконалення якісних характеристик транспортних засобів;
3. — період між двома світовими війнами деякі фахівці називають «мертвим», або «чорним» періодом у розвитку міжнародної торгівлі. Четверть сторіччя (1914–1939 рр.), що тривав цей етап, позначені подіями Першої світової війни та її руйнівними наслідками для економік європейських країн, економічними кризами 1920–1921 рр. та 1929–1933 рр., початком формування двох світових систем господарства;

4. — повоєнний (50—60-ті роки) етап розвитку міжнародної торгівлі дістав ще назву «золотого» — саме в цей період було досягнуто 7% щорічного приросту світового експорту;
5. — сучасний (з початку 70-х років) етап розвитку міжнародної торгівлі вже сьогодні можна поділити на два періоди: конкуренції двох світових систем господарства — капіталістичної та соціалістичної (до початку 90-х років) та глобалізації світової економіки (з початку 90-х років).

Сучасний етап розвитку міжнародної торгівлі характеризується такими чинниками міжнародного середовища, як посилення міжнародної конкуренції, зміцнення існуючих і поява нових інтеграційних угруповань, індустріалізація більшості країн, що розвиваються, проблема заборгованості як цих країн, так і постсоціалістичних (перехідних) економік, розпад світової соціалістичної системи господарства.

Обсяг світової торгівлі визначається в натуральних і вартісних показниках. Вартісні показники переважно розраховуються у національній валюті й переводяться у долари США для їх порівняння. Країни з високим рівнем інфляції розраховують експорт та імпорт одразу в доларах США. Для вартісної оцінки експорту більшість країн використовує базу цін ФОБ (FOB — Free on Board ("вільний на борту судна")), за якою продавець зобов'язаний доставити товар у порт відвантаження і завантажити його на борт судна. Для оцінки імпорту найчастіше використовується база цін СІФ (Cif1 — Cost, Insurance and Freight ("вартість, страхування і фрахт")); при цьому продавець за свій рахунок фрахтує судно, вантажить товар і страхує його від ризиків.

Ступінь активності у світовій торгівлі є однією з головних ознак участі країни у міжнародних економічних відносинах. Для її оцінки використовуються такі показники:

- а) експортна квота;
- б) імпортна квота;
- в) структура експорту;
- г) структура імпорту;
- д) порівняльне відношення частки країни у світовому виробництві ВВП/ВНП та її частки у світовій торгівлі.

Географічна структура міжнародної торгівлі являє собою розподіл торговельних потоків між окремими групами країн, що диференціюються за територіальною або організаційною ознакою.

Територіальна географічна структура торгівлі звичайно узагальнює дані про міжнародну торгівлю країн, які належать до однієї частини світу (Африка, Азія, Європа) або до певної групи (індустріальні країни; країни, що розвиваються).

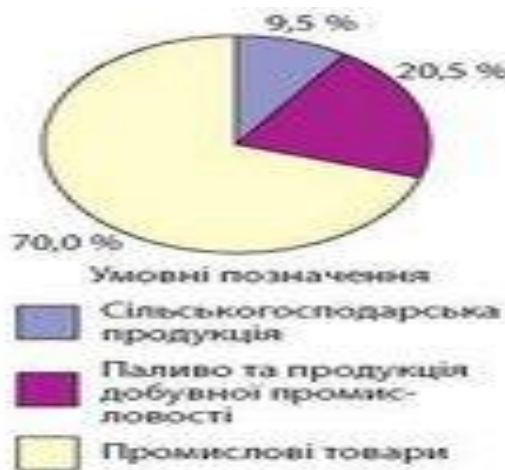
Організаційна географічна структура показує розподіл міжнародної торгівлі або між країнами, які належать до окремих інтеграційних та інших торговельно-політичних об'єднань (країни Європейського Союзу, країни СНД, країни АСЕАН)

Глобалізація (від франц. **global** — планетарний, всеосяжний) — всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей. Поняття "глобалізація" увійшло в науковий обіг у 80-ті роки ХХ ст. Фактори які спричинили глобалізацію:

- 1) Технічні та технологічні (досягнення транспорту та системи сполучення, мобільний зв'язок, інтернет) – спричинене НТП.
- 2) Соціально-економічні (виникнення та поширення транснаціональних корпорацій, уніфікація норм законодавства).
- 3) Політичні (з розпадом РС зникло таке поняття як біполярність світу, зараз країни навпаки орієнтуються на міждержавні зв'язки.)
- 4) Культурні та морально-етичні (якщо раніше країни стримались до націоналізації, то то на початок 20 ст більшого поширення набули ідеї космополітизму)

Глобалізація економіки – претворення світової економіки, яка полягає в об'єднанні національних економік у цілісну систему в результаті надзвичайно швидкого переміщення товарів, послуг, капіталів та робочої сили та глобального розвитку інформаційних технологій та телекомунікацій.

Як вам відомо, завдяки міжнародній торгівлі країни реалізують продукцію, яку виготовляють із надлишком, та отримують товари, у яких відчувається дефіцит. Умовою для утворення сучасного світового ринку товарів та послуг став технічний і науковий прогрес транспорту й зв'язку, які в поєднанні з торговельними відносинами перетворили світ на єдиний економічний простір. Основні показники, що характеризують міжнародну торгівлю, — це товарообіг, товарна структура та географічний розподіл.

Мал. 1. Товарна структура світового експорту на початку XXI ст.

Понад третина світового товарного експорту та імпорту припадає на чотири країни: Китай, США, Німеччину та Японію. Потужними учасниками в системі світового товарного ринку також є Нідерланди, Франція, Південна Корея, Велика Британія (див. таблицю).

Таблиця

ПРОВІДНІ ЕКСПОРТЕРИ ТА ІМПОРТЕРИ У СВІТОВІЙ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ (2016 р.)

Місце	Країни-експортери	Обсяг, млрд дол.	Частка, %	Місце	Країни-імпортери	Обсяг, млрд дол.	Частка, %
1	Китай	2343	12,4	1	США	2409	12,7
2	США	1623	8,6	2	Китай	1960	10,3
3	Німеччина	1511	8,0	3	Німеччина	1217	6,4
4	Японія	684	3,6	4	Японія	822	4,3
5	Нідерланди	672	3,6	5	Велика Британія	683	3,6
6	Франція	583	3,1	6	Франція	679	3,6
7	Південна Корея	573	3,0	7	Гонконг (Китай)	601	3,2
8	Італія	529	2,8	8	Нідерланди	587	3,1
9	Гонконг (Китай)	524	2,8	9	Південна Корея	526	2,8
10	Велика Британія	507	2,7	10	Канада	475	2,5
Світ		18935	100	Світ		19024	100

В експорті розвинених країн переважають товари переробної промисловості, особливо високотехнологічна наукоємна продукція, а в імпорті найбільшу частку складають сировина, зокрема паливні ресурси, сільськогосподарська продукція та продукти харчування.

Частка експорту розвинених країн останніми роками зменшується, а країн, що розвиваються, навпаки, зростає. Товарна структура експорту країн, що розвиваються, залежить від їхнього економічного розвитку. Нові індустріальні країни Азії та Латинської Америки є експортерами різноманітних промислових товарів. Країни Близького Сходу та Африки, які володіють багатими природними ресурсами, заробляють на продажу продукції добувної промисловості. Інші країни, що розвиваються, традиційно залишаються постачальниками сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ

Європейський Союз є найбільш потужним інтеграційним об'єднанням, яке включає 28* європейських країн (мал. 4). ЄС пройшов усі стадії розвитку — від зони вільної торгівлі та митного союзу до економічного союзу. На цьому шляху спільна економічна політика країн-учасниць була спрямована на скасування мит й обмежень у вільному переміщенні товарів, послуг, людей та капіталу, що зробило можливим створення єдиного внутрішнього ринку. Це, у свою чергу, забезпечило економію ресурсів та часу, збільшення обсягів виробленої продукції та її швидке переміщення. Важливою подією, що ліквідувала останні

обмеження в реалізації економічного простору «без кордонів», було створення Економічного і Валютного союзу та запровадження спільної валюти — євро.

Запитання та завдання

1. Назвіть чинники, що впливають на зростання показників світової торгівлі? 2. Охарактеризуйте зміни, що відбуваються у структурі світової торгівлі на початок XXI ст.
3. Назвіть країни регіону, на який припадають найвищі показники зовнішньої торгівлі? Чим це зумовлено?
4. Охарактеризуйте структуру експорту розвинених країн та країн, що розвиваються.
5. Назвіть напрямки основних товаропотоків сучасного світу.
6. Перелічте види послуг, що є найбільш популярними на світовому ринку?
7. Поясніть роль СОТ та інтеграційних об'єднань у світовій торгівлі.
8. Поміркуйте: особливістю 1990-х рр. стало швидке зростання експорту з нових індустріальних країн Азії. Чим, на вашу думку, це пояснюється?

Практичне завдання

Позначте на контурній карті країни, які є провідними експортерами та імпортерами товарів у світі. скористайтеся даними, наведеними в таблиці.

Торгівельні бар'єри. Платіжний баланс. Політика протекціонізму.

Мета: навчитися визначати зміст понять «торгівля», «добровільний обмін», «видатки, «економічна вигода»; розуміти натуральне та товарне господарство; аналізувати та оцінювати процес торгівлі.

Wishlist: розуміти процес торгівлі, розрізняти натуральне та товарне господарство, бути економічно грамотним.

Вираз «Торгові бар'єри» включає в себе всі форми протекціонізму, за допомогою яких країни перешкоджають імпорту товарів і послуг. Найбільш поширеними прикладами є збори/мито та імпортні квоти, але в останні роки активізувалися і деякі види нетарифних бар'єрів, у тому числі різні форми нормативних процедур.

Тим не менш, у даний час, також додаються зусилля по скороченню різних форм торговельних бар'єрів. Так, на сьогоднішній день, є багато прикладів міжнародних угод економічної інтеграції. Причини цих зусиль по скороченню

бар'єрів у торгівлі пов'язані з тим, що міжнародна торгівля стає корисною для економіки, навіть за наявності конкурентних переваг в країнах, що беруть участь в торгівлі.

На додаток до протекціоністських заходів, іншими прикладами бар'єрів у міжнародній торгівлі є, наприклад, витрати на транспортування, культурні та мовні відмінності, інше.

Сьогодні, в рамках глобалізації та тенденції до лібералізації економіки загальний рівень тарифних бар'єрів поступово знижується, хоча і залишається найбільш популярним методом регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Другою великою групою регулювання торговельних відносин є нетарифні бар'єри. За різними оцінками, в світі їх нараховується до 800 видів, проте єдиного підходу до визначення та класифікації не існує.

Традиційними вважаються класифікації нетарифних бар'єрів, розроблені Світовою організацією торгівлі та ЮНКТАД (табл. 1).

Таблиця 1.

Порівняльна класифікація методів нетарифного регулювання згідно підходу СОР та ЮНКТАД.

Класифікація за ЮНКТАД		Класифікація за СОР	
Група	Види	Група	Види
Технічні Заходи	Передвідвантажувальної інспекція та інші формальності	Заходи втручання держави економіку	Пільги вир-м та споживам місцевої продукції
	Технічні торговельні бар'єри		Компенсаційні мита
	Санітарні та фітосанітарні заходи		Експортні субсидії
Нетехнічні заходи	Умовні торгово-захисні заходи		Державні закупівлі
	Неавтоматичне ліцензування, квотування, заборони і кількісні обмеження		Торговельні операції державних підприємств
	Заходи цінового контролю, включаючи додаткові податки та Збори		Інші заходи обмеження в торгівлі
	Фінансові заходи		Антидемпінгові заходи
	Заходи, що впливають на конкуренцію		Методи визначення митної вартості
	Інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею		Структура тарифів
	Обмеження на розповсюдження		Консульські та митні документи
Обмеження на післяпродажне обслуговування	Вимоги до зразків товарів		
Субсидії (крім експортних субсидій)	Стандарти	Вимоги до упаковки та маркування	
Обмеження на державні закупівлі		Технічні стандарти	
Заходи, пов'язані з правом інтелектуальної власності	Специфічні митні бар'єри	Кількісні обмеження імпорту	

	Правила визначення країни походження товарів		Добровільне обмеження експорту
Експортні заходи	Всі заходи, які пов'язані з експортом продукції		Двосторонні дискримінаційні обмеження імпорту
			Встановлення мінімальних цін
			Ліцензування
			Внесення депозитів
		Імпортні збори	Кредитні обмеження для імпортерів
			Різні збори
			Прикордонного фіскального характеру
			Обмеження відносно ЛГП
			Дискримінаційні збори з автомобіля
			Статистичні та адміністративні збори
			Спеціальні збори та імпортні товари

Слід зауважити, що використання паратарифних бар'єрів для захисту національної економіки, згідно міжнародного права є забороненою процедурою. Згідно статті VIII «Збори та формальності, пов'язані з імпортом та експортом» Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (1947 року), до якої приєдналась і Україна в 1994 році: «усі збори та платежі будь-якого характеру (окрім імпортних та експортних мит та окрім податків, які підпадають під сферу дії Статті III), що накладаються сторонами на імпорт чи експорт або у зв'язку з імпортом чи експортом, мають бути обмежені у сумі, яка приблизно дорівнює вартості наданих послуг і не повинна являти собою опосередкований захист вітчизняних товарів або оподаткування імпорту чи експорту у фіскальних цілях.»

Положення статті VIII «Збори та формальності, пов'язані з імпортом та експортом» Генеральної угоди з тарифів і торгівлі були продубльовані і в Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС .

Проте, підхід міжнародних організацій є обмеженим і перерахованих вчених, є обмеженим та враховує лише обмеження, які свідомо використовує держава для захисту окремих сфер економіки.

Серед більш широких класифікацій міжнародних торговельних бар'єрів, варта виділити підхід Іванова Є.І., що пропонує розглядати бар'єри міжнародної торгівлі, як сукупність складових певних сфер національної економіки національної економіки:

- тарифне регулювання
- нетарифні заходи
- інфраструктура ЗЕД
- митне адміністрування;

- інвестиційний клімат.

Зважаючи на необхідність для формування більш повної і якісної класифікації для торговельних бар'єрів, на засадах сучасного підходу пропонується використати вдосконалену класифікацію торговельних бар'єрів:

1. Бар'єри, що свідомо використовуються державою (прямі бар'єри):

1.1 Тарифні бар'єри;

1.2 Паратарифні бар'єри;

1.3 Нетарифні бар'єри;

2. Бар'єри, на які держава має опосередкований вплив (приховані бар'єри):

2.1 Трансакційні бар'єри

2.2 Логістичні бар'єри

2.3 Монополістичні бар'єри

На думку Брента Радкліфа, основними причинами, що викликають прямі торговельні бар'єри є:

1. Захист національної робочої сили;

2. Захист національних споживачів;

3. Захист національної промисловості;

4. Використання торговельних бар'єрів для підвищення національної безпеки;

5. Заходи у відповідь.

Щодо прихованих торговельних бар'єрів пропонується класифікувати їх на три групи: трансакційні бар'єри, логістичні бар'єри, монополістичні бар'єри.

Трансакційні витрати. Сьогодні в економічній літературі, не існує єдиного визначення трансакційних витрат.

Пізнавальна інформація: *вперше термін «трансакційні витрати» (бар'єри) був введений Рональдом Коузом у його статті «Природа фірми» і означає затрати на укладання договору, хоча нариси витрат, які несуть учасники ринку, описували ще економісти австрійської школи XIX ст. Кеннет Ерроу визначає трансакційні витрати як витрати експлуатації економічної системи. За Д. Норта трансакційні витрати «складаються з витрат оцінки корисних властивостей об'єкта обміну і витрат забезпечення прав і примусу до їх дотримання». Гарольд Демсец пов'язує трансакційні витрати з будь-якою діяльністю, що використовує ціновий механізм.*

Для повного розуміння логістичного комплексу, необхідно ввести поняття «логістичного ланцюга», в який входять всі матеріальні та інституційні структури, які використовуються при виконання логістичної операції. При цьому, ефективність логістики прямо залежить від ефективності найслабшої ланки логістичного ланцюга.

Український вчений, Н. М. Васильців виділяє 5 рівнів логістичної системи:

- 1) Мікрологістика (об'єктом дослідження є окреме підприємство)
- 2) Мезологістика (дослідження ведеться в межах окремої галузі)
- 3) Макрологістика (займається проблемами в межах національної країни)
- 4) Єврологістика (Вивчає проблеми логістики у ЄС)
- 5) Глобальна логістика (Вивчає логістичні процеси в межах всього світу).

Баланс платіжний (*balance of Payments*) — співвідношення між сумою грошових надходжень, отриманих країною з-за кордону, і сумою платіжів за кордон протягом певного періоду (рік, квартал, місяць). Платіжний баланс на певний період (місяць, квартал, рік) складається на основі статистичних показників про здійснену за цей період зовнішньоекономічну діяльність, та дає змогу аналізувати зміни в міжнародних економічних зв'язках країни, масштабах і характері її участі у світовому господарстві. Активне сальдо платіжного балансу (>0) призводить до зростання золотовалютного резерву центрального банку. Пасивне сальдо (<0) має протилежні наслідки.

Структура платіжного балансу

Вплив інфляції. Очікується, що за інших рівних умов у країні, в якій темпи інфляції перевищують темпи інфляції її торговельних партнерів, поточний рахунок погіршиться. У зв'язку зі швидким зростанням цін на внутрішні товари іноземні споживачі і корпорації, ймовірно, віддадуть перевагу більш дешевим іноземним товарам, що призведе до скорочення вітчизняного експорту

Вплив національного доходу. Якщо національний дохід нашої країни зростає більш високими темпами, ніж національний дохід у країнах- торговельних партнерах, за інших рівних умов баланс поточного рахунку зменшиться. Зростання національного доходу в реальному вимірі приводить до збільшення споживання як внутрішніх, так і іноземних товарів. [11, с. 47-53] Прикладом впливу чинника національного доходу на національний експорт є ситуація з фінансовою кризою в США в 2008-2009 р., що викликала спад в економіці США, спричинила скорочення попиту американців на іноземні товари. Експорт Китаю, потужного постачальника імпорту в США, скоротився на 16% в 2009 році, в тому числі і за рахунок падіння доходу в США, основній країні збуту китайської продукції.

Вплив валютних курсів. Обмін валют за певним курсом робить можливим міжнародний обмін товарів, послуг і фінансових активів. Валютні курси більшості країн змінюються вільно або в рамках певного режиму курсоутворення. Знецінення національної валюти робить вітчизняні товари дешевшими в іноземній валюті, а іноземні товари – більш дорогими в національній валюті, і зазвичай призводить до зростання експорту і скорочення імпорту, покращуючи сальдо поточного рахунку. Для того, щоб це твердження дотримувалося, дуже важливі еластичності іноземного попиту на наші товари і вітчизняного попиту на іноземні товари. Наприклад, вартість білоруської тенісної ракетки в 30000 руб. при перерахунку за курсом 3000 руб. на 1 дол. США складе 10 дол. США. Якщо білоруський рубль знеціниться до 3300 руб. за 1 дол. США, тоді вартість тенісної ракетки, виробленої в Білорусі, скоротиться до 9 дол. США. Якщо іноземний попит на білоруські ракетки еластичний за ціною, більш низька ціна білоруського експорту в доларах США приведе до зростання обсягів експорту та валютної виручки.

Протекціоністські заходи держави можуть бути використані лише тимчасово для коригування сальдо поточного рахунку і не використовуються для усунення хронічного дефіциту поточного рахунку. Обмеження імпорту за допомогою більш високих тарифів і квот і внаслідок цього зменшення попиту на іноземну валюту все рідше використовується провідними країнами світу з метою коригування платіжного балансу. Цьому сприяє і участь країн у Світовій організації торгівлі і велика ефективність торгових обмежень для регулювання експорту та імпорту лише окремих галузей, а не всієї економіки в цілому. Якщо Велика Депресія і спад у світовій економіці між двома світовими війнами в 20 столітті супроводжувалися посиленням протекціонізму, то світова криза 2008-

2009 рр. не призвела до масштабної політики обмеження імпорту і торгових війн. Таким чином, регулювання платіжного балансу включає ряд прямих і непрямих заходів, які пов'язані з багатьма внутрішніми макроекономічними показниками і регулятивними нормами країни.

ВИСНОВКИ. Таким чином, аналізуючи вищесказане, можна сказати, що на сьогоднішній момент міжнародні торговельні бар'єри є складовими національних економік. В останні роки набирають популярності використання нетарифних та прихованих методів регулювання, що дозволяють захищати національного виробника не порушуючи міжнародні угоди.

Вирішення проблеми торговельних бар'єрів є потребує комплексного вирішення, а їх використання може впливати як на економічне зростання, так і на падіння економічного рівня. Тому впровадження тієї, чи іншої національної торговельної політики має бути виваженим, та підтверджуватись глибокими економічними дослідженнями.

Запитання і завдання:

1. Дайте визначення науковим поняттям: «торгівля», «добровільний обмін», «видатки, «економічна вигода».
2. Поясніть в чому різниця між натуральним та товарним господарством.
3. Оцініть сьогоднішній процес торгівлі в Україні.
4. Запропонуйте власне вирішення проблеми торгівлених бар'єрів.

Тема 3. Споживач у економіці. Споживання заощадження та користування кредитом. Споживач. Джерела доходів.

Мета: поглибити наукові знання про економіку, удосконалити попередньо набуті навички використання економічних знань, сформувані наукові поняття: «споживач», «заощадність», «джерела доходів», «кредит».

Wishlist: з'ясувати недоліки кредитної системи в Україні, як нестати заручником кредиторів, як поширити джерела доходів.

Об'єктом розподілу є фонд споживання національного доходу, уречевлений у сукупності життєвих засобів особистого споживання. Загалом фонд життєвих засобів охоплює весь необхідний та певну частину додаткового продукту суспільного виробництва, які використовуються для забезпечення добробуту населення.

Матеріальною основою доходів є необхідний і додатковий продукти як втілення необхідної та додаткової живої праці. Відносини розподілу виявляються в тому, що необхідний продукт поділяється на фонди особистого

і суспільного споживання. Спочатку безпосередній виробник отримує особисто необхідний продукт, тобто продукт «для себе» (наприклад, у формі заробітної плати), розмір якого зумовлений трудовим внеском у виробництво. Певна частина необхідного продукту відокремлюється і приєднується до продукту «для інших», тобто до додаткового продукту. Далі вона разом з частиною додаткового продукту надходить знову ж таки в особисте споживання, але через фонди суспільного задоволення потреб. Як складова фонду життєвих засобів, частина додаткового продукту разом з частиною необхідного продукту внаслідок різних відрахувань із доходу (наприклад, у формі заробітної плати) виступає у формах оплати праці та матеріальних витрат у невиробничій сфері, суспільних фондів споживання. Доходи бувають як натурально-речовими, так і грошовими. Видом доходів є різні пільгові та безплатні товарні послуги.

Основним джерелом задоволення особистих потреб та підвищення добробуту працюючого населення України є грошові доходи у формі оплати праці, хоча її питома вага істотно знизилась (з 71% в 1990 р. до 51,1% в 1997 р.). До речі, в 1970 р. вона становила 81%, а в 1980 р. — 76%. Частка заробітної плати в грошових доходах робітників і службовців знизилась з 63% у 1990 р. до 50,4% у 1997 р., а в сільськогосподарських підприємствах — з 7,6% до 0,2% відповідно. Натомість частка пенсій та соціальної допомоги зросла з 15,8% до 25%. Доходи поділяються на первинні та вторинні.

Первинні доходи. Вони утворюються у сфері матеріального виробництва в процесі створення й розподілу національного доходу. За командно-адміністративної системи, всеохоплюючої державної форми суспільної власності на основні засоби виробництва, державної монополії на всі економічні процеси декларувалося, що розподіл фонду життєвих засобів здійснюється за принципом: «Від кожного — за здібностями, кожному — за працею». В економічній теорії цей принцип (спосіб) розподілу трактується як економічний закон розподілу за працею. Загалом він виражає зв'язок між кількістю суспільно корисних затрат праці працівника та мірою привласнення ним результатів (продукту) своєї праці для особистого споживання, тобто між затратами праці та необхідним продуктом. Отже, він відображає відносини між працівниками, між державою і працівниками щодо розподілу між ними тієї частини національного доходу, яка утворює фонд споживання і розподіляється через індивідуальні форми доходів.

На практиці дія закону розподілу за працею деформувалась під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників: складності оцінки показників затрат та результатів праці, недоліків в організації заробітної плати, незбалансованості грошової і товарної маси, незбалансованості робочої сили і робочих місць у галузях та регіонах, існуванням «тіньової економіки».

За ринкової економіки первинні доходи виступають передусім у формі заробітної плати, а також в певних формах додаткової вартості: дивідендах,

нерозподіленому прибутку, відсотках, ренті, в інших формах доходів безпосередніх виробників, у формі оплати послуг підприємств і установ невиробничої сфери. Суть визначальної форми первинних доходів — заробітної плати — в тому, що вона є ціною робочої сили у формі оплати праці та різних форм стимулювання, винагородою за працю. Але певна сума грошей, нарахована робітникові та виплачена йому після утримання податків та інших відрахувань, — лише номінальна заробітна плата. Повніше відображає рівень та динаміку оплати праці реальна заробітна плата, тобто сукупність життєвих благ, яку можна придбати за номінальну заробітну плату в певний момент. Застосовуючи ці та інші дані, можна визначити також індекс реальної заробітної плати як відношення індекса номінальної заробітної плати до індекса цін на предмети споживання та послуги. Первинні доходи утворюють фонд, за рахунок якого у процесі перерозподілу національного доходу формуються доходи працівників невиробничої сфери, тобто похідні (вторинні) доходи.

Похідні (вторинні) доходи. Ними є всі доходи підприємств, установ і осіб (індивідів) невиробничої сфери у формі заробітної плати, всіх видів виплат соціального страхування, пенсій, допомоги, а також стипендій, відсотків на вклади, виграшів за позиками тощо. Таким чином, доходи сім'ї або індивіда охоплюються наступними формами: оплатою праці та різними видами матеріально-грошового стимулювання; суспільними фондами споживання; доходами від чинників виробництва та підприємництва; трансфертними платежами; доходами від особистого підсобного господарства; нетрудовими доходами. Додатковими видами стимулювання праці слугують доплати і надбавки, тобто додаткові стимулюючі виплати за додаткові обов'язки, доручення, особливий характер праці (за ведення обліку, наглядові, розпорядчі організаційні функції, сумісництво, шкідливі умови, за майстерність, стаж, рівень кваліфікації тощо).

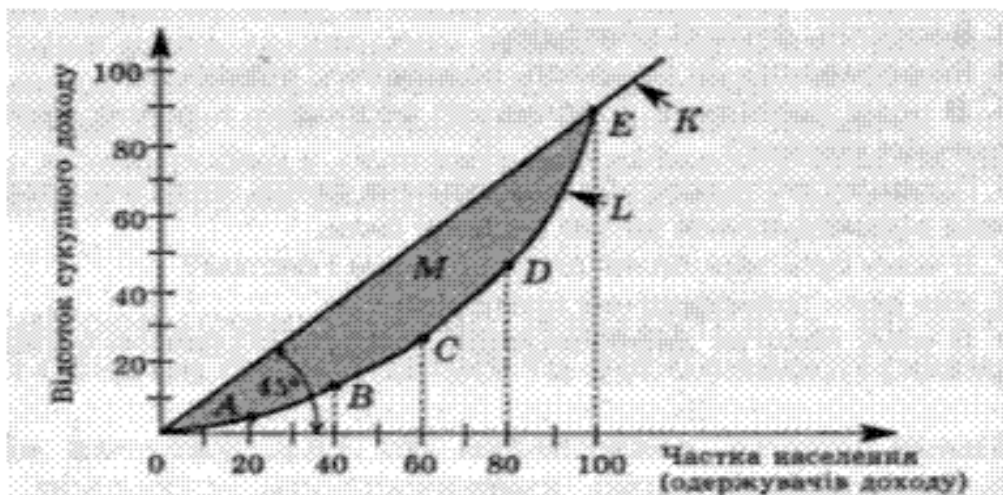

На ринку праці на цю тенденцію впливає пропозиція робочої сили працівників інших сфер зайнятості, яких може приваблювати висока оплата праці. Тому крива пропозиції перетворюється на спрямовану вгору лінію.

Диференціація в оплаті праці пов'язана із рівнем освіти та професійної підготовки працівників, оскільки отримання освіти та високого рівня кваліфікації потребують значних затрат, що є своєрідними інвестиціями в «людський капітал». Ці інвестиції повинні окупатися, інакше зникне стимул до таких витрат, які є джерелом економічного прогресу.

Диференціація доходів і добробуту зумовлена також існуванням нетрудових доходів, майновою нерівністю внаслідок приватизації та можливістю окремих людей користуватися суспільним і державним майном. Нетрудові доходи є наслідком перерозподілу суспільного багатства без дотримання принципів розподілу, соціальної справедливості та порушення законів. Виникнення нетрудових доходів спричиняють дефіцити, уникнення сплати податків (часто внаслідок недосконалості податкової системи), прагнення надприбутків і влади, некомплексне втілення і зволікання з реформами.

Крім постійних доходів домашні господарства отримують так звані трансфертні доходи — пенсії, виплати на дітей, стипендії, допомоги безробітним тощо. Всі ці доходи становлять бюджет домашнього господарства, який використовують для придбання товарів, послуг та для нагромадження (у формі майна або грошових вкладів). На основі доходів домашнього господарства формуються персональні доходи. Це доходи, які отримують окремі особи сім'ї чи домашнього господарства внаслідок персонального розподілу доходів домашнього господарства та сукупного доходу суспільства. Таким чином формується рівень життя у суспільстві — ступінь добробуту, матеріально-побутового забезпечення індивіда, сім'ї, населення, який безпосередньо залежить від рівня реальних доходів, усієї системи життєдіяльності людини. Ринок не передбачає забезпечення всім громадянам суспільства однакового рівня життя і його основи — рівня доходів. У високорозвинутих країнах співвідношення між доходами бідних і багатих становлять: в Японії приблизно 1 до 4; у країнах Західної Європи приблизно 1 до 6, а в Україні воно за різними оцінками сягає від 1 до 10 чи від 1 до 15 й більше. Приблизно три чверті населення України живуть за межею бідності. Бідністю вважають стан сім'ї або індивіда, коли основні потреби перевищують матеріально-грошові можливості їх задоволення.

Для відстежування цих процесів на Заході використовують так звану криву економіста Макса Лоренца (1876—1959, США), тобто графічне зображення розподілу доходів між децильними (розділеними на десять класів чи груп) групами населення за сукупними грошовими доходами, накопиченою сумою в певному періоді та коефіцієнт Джіні Коррадо (1884—1965), який характеризує відхилення частки отриманих доходів дохідними (децильними) групами від рівномірного їх розподілу в певному (але завжди в порівнюваному) періоді. Графік кривої Лоренца (кривої L) має такий вигляд:

Порівняльний аналіз рівня доходів за різних моделей економічних систем дає лише зовнішні характеристики добробуту соціальних груп населення в певних країнах і регіонах. Попри відмінності у рівні розвитку цих країн (регіонів), нині чітко визначилася тенденція так званих «двох третин». Це означає, що пропорція між заможною та незаможною верствами населення країни, як правило, така: третина населення живе гірше двох третин.

ЕКОНОМІКА СПОЖИВАЧА

Економічна діяльність органічно пов'язана зі споживанням, що є її кінцевою метою.

Споживачі - це ті, хто купує і використовує товари, замовляє роботи і послуги для особистих побутових потреб, не пов'язаних з отриманням прибутку. Кожний з нас є споживачем, бажаючи яким-небудь способом задовольняти свої потреби. Споживачем виступає фірма, організація, у цілому держава.

Ціль споживача - мати максимальну корисність від споживання товарів і послуг. На шляху до цієї мети в споживача виникає маса обмежень: сімейний бюджет, ціни, асортимент пропонованих товарів і послуг. Тому споживач, як і виробник, відчуває на собі вплив обмежених можливостей. Перед ним теж стоїть проблема раціонального вибору.

Споживачу, зацікавленому в задоволенні своїх потреб з найменшими витратами обмежених засобів, доводиться задумуватися над наступними

питаннями: на що, в першу чергу, витратити свої доходи? Як вибрати товар або послугу бажаної якості і відповідні його купівельним можливостям? Як скоротити фінансові втрати? Яким чином зберігати наявні доходи?

Раціональна поведінка споживача при виборі товару або послуги припускає, як правило, певну послідовність дій: усвідомлення необхідності покупки, пошук інформації про товар чи послугу, оцінка можливих варіантів покупки, прийняття рішення про покупку. Звернемося до конкретної ситуації. Припустимо, ви вирішуєте придбати автомобіль. З чого почати?

Пізнавальна інформація: *Постарайтеся одержати максимально повну інформацію про товар: де і за якою ціною його можна придбати, який асортимент цього виду товару, які умови гарантійного обслуговування тощо. У цьому вам допоможуть рекламні оголошення, знайомі власники машин, кваліфіковані фахівці магазинів. Виберіть спеціалізований магазин, де можна одержати дані про властивості товару: швидкість, економічність (витрата бензину), зручність керування, колір тощо. Аналіз усіх факторів допоможе зробити раціональний вибір.*

Отже, вибір зроблено, але чи завжди ми можемо купити бажане? На жаль, часто ми наражаємось на такий обмежник наших можливостей, як рівень наших доходів.

Основними джерелами доходу споживача є заробітна плата, трансферти (соціальні виплати держави окремим громадянам у вигляді допомоги, пенсій, стипендій), дохід від підприємницької й іншої діяльності, дохід від власності (плата, отримана за оренду вашої квартири чи дачі, дохід від заощаджень).

У багатьох домашніх господарствах отриманий дохід розпадається на дві частини: одна призначається для покупки товарів і оплати послуг, необхідних для задоволення особистих потреб людей; інша частина доходу утворює їх заощадження. Цей розподіл не залежить від форм і джерел доходу, однак залежить від його розміру. Чим більший дохід одержує споживач, тим більшу суму грошей він здатний витратити на споживання. З ростом доходу росте і сума заощаджень. Ці залежності очевидні. Але економісти установили й інші залежності доходів і витрат: чим більший дохід сім'ї, тим менші витрати на харчування і більші на товари тривалого користування, а також більша питома вага заощаджень.

За часткою витрат сім'ї на харчування можна робити висновок про рівень добробуту громадян. У країна знаходиться за цим показником на останньому місці серед найбільших країн світу (більше 40% витрат на харчування). (Подумайте, як економічна ситуація в нашій країні впливає на цей показник.)

Як зберегти і збільшити свої доходи? Це питання хвилює всіх споживачів, незалежно чи то сім'я, чи фірма.

Раціональному споживачу важливо не тільки вміло витратити гроші, але і правильно розміщати свої заощадження. Розумні люди користуються

ощадними рахунками в банку, одержуючи дохід від внеску, або купують цінні папери (акції, облігації), одержуючи дивіденди за них (відзначимо, що сказане справедливе в умовах економічної стабільності).

Ще один надійний спосіб розміщення заощаджень, особливо в ситуації економічної і фінансової нестабільності в країні, при високому рівні інфляції, - це придбання нерухомості (квартира, будинок, дача), ціни на яку ростуть швидше, ніж знецінюються гроші.

Формою розміщення заощаджень є також страхування життя, здоров'я, майна тощо. Заощадження, якщо вони правильно розміщені, дозволяють споживачу не тільки мати додатковий прибуток, але і здійснювати дорогі покупки; вони необхідні на випадок непрацевдатності, оплати освіти і підвищення професійного рівня тощо (наведіть приклади заощаджень у домашньому господарстві, що підтверджують їх необхідність).

При виборі варіантів де заощаджувати, споживачу необхідно порівнювати усі варіанти з погляду надійності, відсотка на дохід, ліквідності (можливості легкого обертання заощаджень у готівку).

Запитання для самоперевірки

1. Які основні економічні проблеми доводиться вирішувати в умовах обмежених ресурсів раціональним шляхом виробнику і споживачу?
2. Що необхідно для того, щоб об'єкти природи були перетворені в предмети споживання? Яка роль економічної діяльності в цьому процесі?
3. Як можна виміряти і визначити валовий національний продукт?
4. Якими способами можна збільшити обсяг виробленої продукції при наявних обмежених ресурсах?
5. Чи можна захистити свої доходи від інфляції?

Завдання

1. ВВП Китаю вищий, ніж Франції. Чи можна на цій підставі зробити висновок про краще становище справ у його економіці? Відповідь аргументуйте.
2. За даними обстеження американських підприємств використання групового (бригадного) методу організації праці дозволило збільшити продуктивність від 60 до 600%. Поясніть причини цього явища. Які ще фактори впливають на продуктивність праці працівників?
3. Яке із запропонованих тверджень правильне:
 - а) зростання виробництва повинне призвести до збільшення продуктивності;
 - б) збільшення продуктивності призводить до збільшення виробництва при незмінних трудових ресурсах;
 - в) продуктивність збільшується, коли всі ресурси цілком задіяні;
 - г) спад виробництва приводить до зниження продуктивності?

4. Ви вирішили відкрити кафе. Складіть перелік витрат, які необхідно буде зробити.

5. Яким чином технічний прогрес впливає на зміну витрат виробництва і прибуток виробника? Наведіть приклади використання технічного прогресу як фактора збільшення продуктивності праці в сучасному виробництві.

6. Ви керівник фірми з виробництва прохолодних напоїв. Узимку попит на вашу продукцію тимчасово падає. Які заходи ви здійснили для скорочення витрат виробництва?

7. Ви вирішили придбати відеокамеру. Виберіть і обґрунтуйте найбільш раціональний варіант споживчої поведінки. Наведіть приклади раціональної і нераціональної поведінки людини.

Під **споживанням** розуміється та частина наявного доходу домогосподарств, яка витрачається на придбання матеріальних благ і послуг.

У мікроекономіці при розгляді еластичності попиту за доходом були виведені так звані криві Енгеля. Завдяки німецькому статистику **Е.Енгелю** (1821-1896), який займався в XIX ст. вивченням залежності структури витрат домогосподарств від розміру сімейного бюджету, відомо, що зі зміною доходу домогосподарств питома вага витрат на різні групи споживчих благ і послуг також змінюється. На тлі зростання загальних споживчих витрат при підвищенні наявного доходу найменше збільшуються витрати на товари першої необхідності, більш швидкими темпами зростають витрати на товари розкоші.

У XX ст. позначену залежність величини споживання від доходу домогосподарств Дж. М. Кейнс кваліфікував як **основний психологічний закон**, відповідно до якого люди схильні збільшувати власне споживання зі зростанням доходу, однак у меншому ступені, ніж збільшується дохід.

Якщо б, з одного боку, весь наявний дохід витрачався на споживання, а з іншого боку, у домогосподарств не було б інших джерел, крім доходу, для забезпечення споживання, то графік споживчих витрат мав би вид бісектриси в системі координат "дохід - споживання". Однак починаючи з певного кількісного рівня не весь дохід витрачається на споживання - частина **зберігається**, причому зберігаєма частка доходу зростає у міру зростання самого доходу.

Таким чином, дохід розпадається на споживання і заощадження:

$$Y = C + S.$$

Споживчі витрати діляться на дві частини:

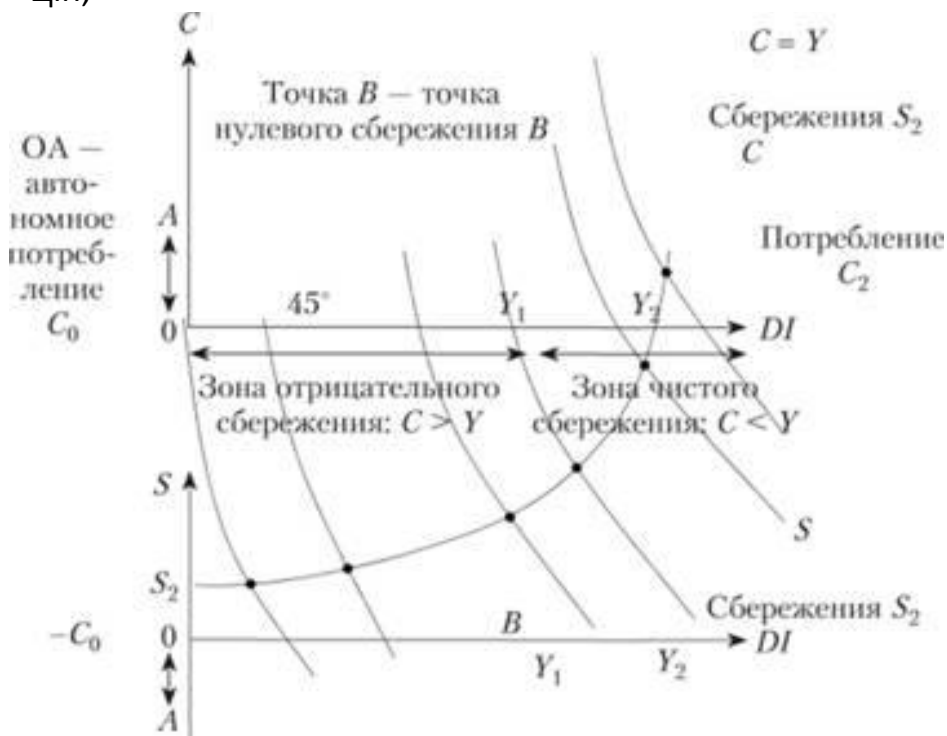
- автономні витрати, тобто незалежні від доходу;
- залежні від поточного наявного доходу.

Оскільки основними є останні, то **функція споживання** показує відношення споживчих витрат до доходу в їх русі. Відповідно, **функція заощадження** показує відношення заощаджень до доходу у їх русі; вона є похідною від функції споживання.

Узагальнимо наші знання про споживчі витрати. Вони залежать від динаміки наявного доходу: чим більше дохід, тим більше споживання; однак воно не збігається з доходом, оскільки частина доходу може йти в заощадження. У міру зростання доходу ця частина може збільшуватися. Наявність автономного споживання свідчить про те, що споживання є позитивним навіть при нульовому доході (скажімо, за рахунок життя в борг). У підсумку графічна інтерпретація функції споживання і похідною від неї функції заощадження представлена на рис. 3.8.

Зсув кривих C і S викликається змінами:

- В рівні накопиченого багатства споживачів;
- Цін;

Мал. 3.8. Графічна інтерпретація функції споживання і функції заощадження

- Оподаткування;
- В обсязі споживчої заборгованості;
- Очікуваннях домогосподарств щодо можливих змін їхнього доходу.

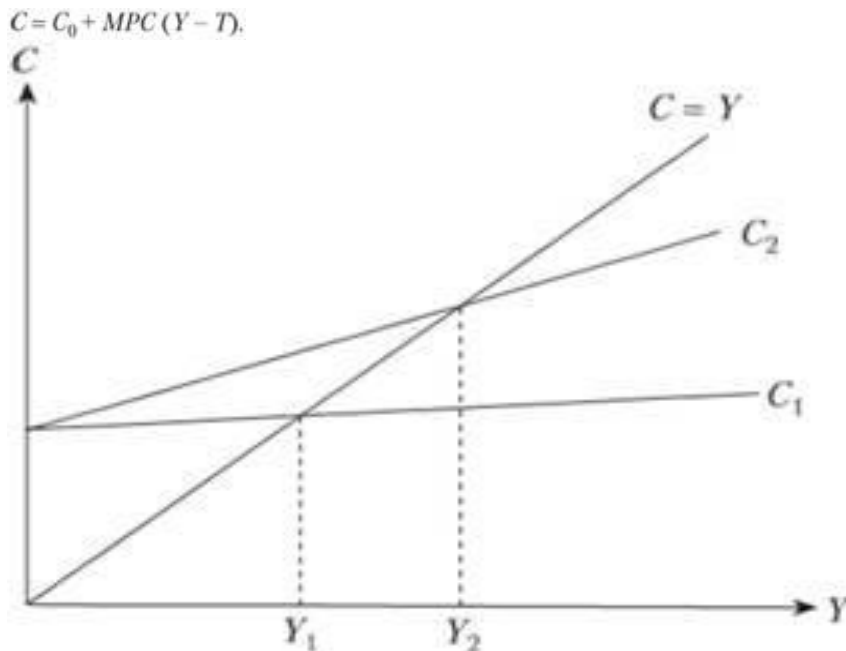
Звернемо тепер увагу на те, що в міру зміни величини доходу змінюється і його частка, що йде на споживання і заощадження. Формалізувати ці зміни допоможе граничний аналіз, застосування якого виводить нас на дві категорії: гранична схильність до споживання і гранична схильність до заощадження.

Гранична схильність до споживання (marginal propensity to consume, MPC) показує, яка частина додаткового доходу йде на прирощення споживання:

$$MPC = \Delta C / \Delta Y.$$

Зміна граничної схильності до споживання графічно відбивається у зміні тангенса кута нахилу лінії споживання **C**. Скажімо, якщо $MPC_1 = 0,25$ і їй відповідає лінія **З 1**, то збільшилася $MPC_2 = 0,5$ відповідає лінія **З 2** (рис. 3.9).

З урахуванням граничної схильності до споживання функція споживання приймає наступний вигляд:

Мал. 3.9. Види функції споживання

Гранична схильність до заощадження (marginal propensity to save, MPS) показує, яка частина додаткового доходу йде на прирощення заощадження:

$$MPS = \Delta S / \Delta Y.$$

З урахуванням граничної схильності до заощадження функція заощадження приймає наступний вигляд:

$$S = -C_0 + MPS(Y - T);$$

$$MPC + MPS = 1,0.$$

Звідси слідує що

$$MPS = 1 - MPC;$$

$$MPC = 1 - MPS.$$

У відповідності з основним психологічним законом Дж. М. Кейнса гранична схильність до заощадження зростає в міру зростання доходу, а гранична схильність до споживання, навпаки, знижується.

Але в такому випадку па тлі зростаючого доходу повинна скорочуватися середня схильність до споживання **APC** і збільшуватися середня схильність до заощадження **APS**.

Середня схильність до споживання (average propensity to consume, APC)

$$MPC = \Delta C / \Delta Y.$$

Гранична схильність до заощадження (marginal propensity to save, MPS) показує, яка частина додаткового доходу йде на прирощення заощадження:

$$MPS = \Delta S / \Delta Y.$$

Однак це припущення виявилось вірним лише для короткострокових тимчасових інтервалів, для довгострокових ж - ні. Більше того, статистика зафіксувала стабільну частку споживчих витрат в доходах домогосподарств, незважаючи на зростання останніх протягом декількох десятиліть. Це емпіричне спостереження отримало назву **загадки середньої схильності до споживання**.

Спроби економістів пояснити розбіжність між теорією і практикою призвели до виникнення різних концепцій.

I. Фішер (1867-1947) запропонував модель раціонального споживача, іменовану **теорією міжчасового вибору** між споживанням і заощадженням, тобто такого, який враховує різні часові періоди. З курсу мікроекономіки відомо, що споживач прагне максимізувати загальну корисність в умовах бюджетного обмеження. Модель Фішера виходить з того, що споживач, з одного боку, може відкладати кошти в збереження, скорочуючи поточне споживання і знаходячи можливість збільшити його в майбутньому. З іншого боку - брати в борг, що дозволить збільшити поточне споживання і знизить майбутнє (щодо поточного доходу). Отже, споживання в кожен окремий часовий період може бути як вище, так і нижче доходу відповідного періоду. Споживання залежить від поточної вартості доходу в даному періоді і дисконтованої вартості майбутнього доходу, тобто у формалізованому вигляді поточна вартість доходу = $Y_1 + [Y_2 / (1 + r)]$, де Y_1 - дохід поточного періоду, Y_2 - майбутній дохід, $(1 + r)$ - **фактор дисконтування**, r - процентна ставка. Теорія Фішера, на відміну від моделі Кейнса, враховує, що споживання залежить не тільки від поточного доходу, а від доходу протягом усього життя людини.

Відштовхуючись від цього висновку, Нобелівський лауреат **Ф. Модільяні** (1918-2003) висунув **гіпотезу життєвого циклу**. Визнаючи, що дохід протягом людського життя коливається (особливо з виходом на пенсію), Модільяні, по-перше, звернув увагу на те, що споживачі завдяки заощадженням можуть перерозподіляти дохід з періодів його високого рівня на періоди його низького рівня. По-друге, споживчі ресурси крім доходу включають в себе початкове багатство. Тому споживач протягом життя має ресурсами $W + RY$, де W - початкове багатство; R - кількість років до виходу на пенсію, протягом яких споживач отримує щорічно дохід - Y .

Розглянемо умовний приклад. Тридцятирічний споживач планує вийти на пенсію через 30 років і передбачає прожити до 90 років (тобто ще 60 років - позначимо це T). Щоб рівень споживання залишався стабільним і до, і після виходу на пенсію, необхідно розподілити ресурси $(W + RY)$ по T рокам. Тоді

розмір щорічного споживання $Z = (W + RY) / T = (1 / T) W + (R / T) Y = - (1/60) W + (30/60) Y = 0,021 W + 0,5 Y$. Кожен додатковий рубль річного доходу збільшить споживання на 50 коп., а кожен рубль багатства - на 2 коп. на рік.

Таким чином, споживання залежить не тільки від рівня доходу, а й від розміру початкового багатства. Для короткострокового періоду, коли розмір багатства постійний, функція споживання Кейнса, прив'язана до поточного доходу, справедлива. Однак у довгостроковому тимчасовому періоді із зростанням багатства зростає і споживання, що блокує зниження середньої схильності до споживання при зростанні доходу. Тому ставлення W / Y залишається постійним.

Гіпотеза життєвого циклу була доповнена **гіпотезою постійного доходу** М. Фрідмана. Якщо Ф. Модільяні виходив з передбачуваною динаміки доходу споживача протягом його життя, то М. Фрідман допускав, що в різні роки можливі випадкові і тимчасові зміни в рівні поточного доходу Y . Останній розпадається на постійний Y_{const} (та частина доходу, яку споживач очікує зберегти в майбутньому, середній дохід) і тимчасовий Y_t (та частина доходу, яку споживач не очікує зберегти в майбутньому, випадкове відхилення від середнього значення доходу) дохід: $Y = Y_{const} + Y_t$. Гіпотеза постійного доходу виходить з того, що споживачі приймають рішення, беручи в розрахунок величину не тільки поточного доходу, а й доходу, на який вони розраховують в майбутньому, тобто споживання залежить не тільки від рівня доходу, а й від очікувань споживачів.

Згідно М. Фрідману люди витрачають на споживання свій постійний дохід, у той час як тимчасовий воліють зберігати, тобто споживання пропорційно постійному доходу. Домогосподарства, що мають значні часові доходи, не обов'язково мають більш високий рівень споживання. У цьому гіпотеза Фрідмана відрізняється від теорії Кейнса, в якій споживання пов'язане з поточним доходом.

Якщо щорічні коливання доходу визначаються коливаннями тимчасового доходу, то роки, на які припадає високий дохід, повинні супроводжуватися низькою середньою схильністю до споживання. Однак у довгостроковому плані (наприклад, протягом десятиліття або навіть десятиліть) коливання доходу визначаються коливаннями постійного доходу, що й обумовлює сталість середньої схильності до споживання.

ВИСНОВКИ

Економіка це сфера життя суспільства, у якій з застосуванням праці створюються блага, умови і засоби існування людей. Рівень життя населення, ступінь задоволення потреб і поліпшення життя залежать від економічного росту. Сучасна економіка - це соціально орієнтована, змішана економіка, у якій існують приватна, державна й інша форми власності і яка регулюється, з

одного боку, ринковим механізмом, а з іншого боку-державою. Економічна політика держави посилює і полегшує дію ринкової системи, забезпечуючи необхідну правову базу і сприяючи конкуренції. Податкова і кредитно-грошова політика держави можуть бути використані для стабілізації економіки. Людина у сфері економіки виступає в ролях власника, трудівника, споживача. Для успішного виконання цих ролей необхідна економічна культура, що припускає наявність знань про механізм економічного розвитку, способах економічної діяльності і регулюючих її правових і моральних нормах, а також відповідна поведінка. Єдиний надійний шлях підвищення власного добробуту й економічного потенціалу України - це ефективна праця, раціональна організація виробництва, розподілу, обміну і споживання в умовах регульованої ринкової

Запитання і завдання:

1. Дайте визначення поняттю «дохід». Назвіть основні джерела доходів населення.
2. Поясніть, де і як формуються первинні доходи населення? У чому полягає необхідність їх перерозподілу
3. З'ясуйте, які нові взаємозв'язки виникли в сучасних умовах між такими видами доходів як заробітна плата, прибуток, процент і рента? Які з цих доходів ви вважаєте трудовими, а які – нетрудовими.
4. Дайте визначення: «дохід кінцевого використання – це:
 - заробітна плата плюс поточні заощадження;
 - заробітна плата: основна та додаткова;
 - особистий дохід мінус індивідуальні податки та неподаткові платежі;
 - г) сума коштів, яка складається з зарплати, ренти та доходу у формі проценту на капітал.
5. Охарактеризуйте, які існують доходи від власності?
6. Поясніть, яку проблему Ви вважаєте більш важливою – бідність чи.....?

Економічні задачі:

1. В стародавніх Афінах епохи Перикла (5 ст. до н. е.) 1% найбільш багатих родин мали $\frac{1}{5}$ усіх багатств приватних осіб; верхні 5% родин – більш $\frac{2}{5}$; нижчі $\frac{2}{3}$ населення – біля $\frac{1}{8}$. Розрахуйте за цими даними приблизну величину коефіцієнта Джині майнової диференціації вільних громадян Афінської держави-міста.
2. У середньовічній Флоренції, за даними на 1427 р., 1% найбільш багатих домогосподарств володіли $\frac{1}{4}$ усього багатства громадян міста; верхні 10% - приблизно $\frac{2}{3}$, нижчі 50% населення – тільки 3%. Розрахуйте величину

коефіцієнта Джині майнової диференціації громадян Флорентійської республіки.

Значення заощаджень.

Заощадження на випадок непередбачених витрат, або страхування.

Учнівська дискусія:

В найпростішій двосекторній моделі кругообігу продуктів і доходів¹ щорічні витрати домогосподарств (C) дорівнюють величині доходів (Y): $Y=C$. Проте насправді щорічні поточні витрати домогосподарств у середньому є меншими, ніж величина їхніх доходів, оскільки певну частку отриманих доходів домогосподарства заощаджують.

Частина доходу (Y), яка не використовується на поточне споживання (C), є **заощадженнями** домогосподарств (**Saving** – S), що можна зобразити таким рівнянням:

$$Y = C + S.$$

Найпоширенішими формами заощаджень є нагромадження у вигляді готівки, внесків в банки, придбання акцій, облігацій та інших цінних паперів. З іншого боку, фірми в середньому витрачають більше, ніж отримують від реалізації своєї продукції. Це пояснюється тим, що, окрім платежів за ресурси, які необхідні для підтримки обсягу виробництва на поточному рівні, фірми повинні здійснювати інвестиції (I).

Головним компонентом сукупних витрат є споживчі витрати. **Споживання** (**Consumption** – C) – це частина використовуваного доходу, який не заощаджується:

$$C = Y - S.$$

Функція споживання – це залежність між обсягом споживання і доходом, який використовується. Дане поняття запроваджене Кейнсом і має такий вигляд:

$$C = a + b (Y - T),$$

де a – автономне споживання, тобто обсяг споживання, який не залежить від використовуваного доходу (наприклад, проживання в борг, за рахунок заощаджень або субсидій); b – гранична схильність до споживання (MPC)

– це величина, яка показує, наскільки зміниться обсяг споживання при зміні використовуваного доходу на одну одиницю.

Функція заощадження – це залежність між обсягом заощаджень і доходом, що використовується. Має такий вигляд:

$$S = -a + (1 - b)(Y - T)$$

де S – величина заощаджень у приватному секторі; a – автономне споживання; $(1-b)$ – гранична схильність до заощадження; Y – доход; T – податкові відрахування.

Дослідженнями встановлено, що споживання рухається в тому ж напрямку, що й доход. Однак споживання залежить не лише від доходу, але й від так званої граничної схильності до споживання.

Запитання: розкажіть, як ваша родина заощаджує доходи. З точки зору економіста, поясніть чи ефективно подібне заощадження.

ВИСНОВКИ:

Аналіз показує, що при порівняно високій нормі заощаджень в Україні не сформувалась ефективна структура формування і використання заощаджень на інвестиційні цілі. Підтвердженням цього є те, що за 2003р. сформувалося чисте кредитування у сумі 15521 млн. грн., яке відповідає чистому придбанню фінансових активів (16792 млн. грн.) за мінусом чистого прийняття фінансових зобов'язань (6510 млн. грн.) скоректованого на статистичну розбіжність (5239 млн. грн.), тобто у 2003 р. Україна кредитувала інший світ.

За умов переходу до ринкової економіки, першорядне значення набуває проблема заощаджень, що визначає високу актуальність даного дослідження. Розмір чистого заощадження впливає на стабільність і якість економічного зростання, конкурентоспроможність економіки, а також можливість якнайшвидшого подолання кризової і депресивної фаз розвитку економічної системи.

Фритредерство (від англ. free trade - вільна торгівля) -1) напрямок в економічній теорії, політиці й господарській практиці, що спочатку виник в середовищі промислової буржуазії Великобританії в останній третині XVIII століття. Фритредерство проголошує свободу торгівлі й невтручання держави в приватнопідприємницьку сферу життя суспільства; 2) вільна торгівля.

**Купівля в кредит: вартість кредиту та річна ставка.
Отримання та використання кредиту. Критерії видачі кредиту.**

Мета: пояснювати значення кредиту для населення та кожної окремої людини, з'ясувати критерії видачі кредиту та його повернення.

Ви навчитесь: отримувати та правильно та економічно вигідно використовувати кредит

Мотиваційне завдання:

Прочитайте текст та запишіть слова. З'ясуйте їх значення.

Амортизація, ж.р. призначення, с.р.

борг, ч.р.	резерв, ч.р.
відсоток, ч.р.	розпорядник, ч.р.
наявність, ж.р.	тимчасовий
необхідність, ж.р.	цільовий

Завдання 2. Прочитайте словосполучення, уточніть їх значення.

Вільні гроші; загальне розуміння; латинське слово; матеріальна основа; приватна власність; суспільні потреби; торговельний капітал; цільове призначення.

Завдання 3. Прочитайте словосполучення, прокоментуйте їх значення. Зверніть увагу на вживання виділених слів.

1. **Борг:** грошовий борг; великий борг; борг патріота.
2. **Джерело:** джерело води; джерело енергії; джерело кредитних ресурсів; джерело інформації.
3. **Партія:** партія товару; політична партія; шахова партія.

Завдання 4. До дієслів доберіть спільнокореневі іменники з суфіксами *-анн та -енн*. Запишіть їх за зразком.

Зразок: *кредитувати - кредитування вирішувати - вирішення*

Вивільняти	- ... користуватися	- ...
використовувати	- ... надавати	- ...
заощаджувати	- ... нагромаджувати	- ...
зростати	- ... отримувати	- ...
призначати	- ... створювати	- ...
повертати	- ... функціонувати	- ...
оновлювати	- ... існувати	- ...

Охарактеризуйте дієслова отримувати та повертати. Як вони відрізняються за значенням? У яких мовленнєвих ситуаціях ми часто вживаємо їх?

Завдання 5. З виділеними дієсловами (завд. 4) складіть та запишіть речення.

Завдання 6. Провідмініяйте та запишіть дієслова.

Я	використовую;	заощаджую;	позичаю;	повертаю
...

Завдання 7. Прочитайте слова та словосполучення. Охарактеризуйте їх семантичні та граматичні відмінності.

1. Борг, боржник, заборгувати, заборгованість.
2. Кредит, кредитування, кредитувати, кредитор, кредитні ресурси, кредитні відносини.
3. Плата, сплата, заробітна плата, оплата праці, платити, платоспроможність.
4. Позика, позичка, позичати, позичальник, позичковий капітал, позичковий відсоток.

Завдання 8. Провідмініяйте та запишіть словосполучення.

Н.	висока плата;	позичковий капітал;	гарне озеро;	вільні гроші.
...

Завдання 9. Прочитайте речення. Слова в дужках поставте у потрібній формі.

1. У (сучасні умови) кредит визначають як надання (гроші) у борг.
2. Рух позичкового капіталу називають (кредит).
3. Джерелом (кредитні ресурси) є грошовий капітал, що вивільняється в процесі обігу (капітал).
4. Протягом певного (періоду часу) частина прибутку використовується як тимчасово вільний грошовий фонд.
5. Третім (джерело) тимчасово (вільні грошові засоби) є заощадження приватних осіб.
6. Платою позичальника за право тимчасового використання (позичений капітал) є позичковий процент.
7. Для (кредитор) процент за кредит є (плата) за те, що він ризикує своїм (грошовий капітал).

Завдання 10. Прочитайте текст. Запишіть інформацію, в якій говориться про основні джерела кредитних ресурсів.

КРЕДИТНА СИСТЕМА

Пізнавальна інформація: Термін "кредит" походить від латинського слова *creditum*, що означає "позика" (від слова *credo* "вірю, довіряю"). У сучасних умовах кредит у загальному розумінні визначають як надання грошей, товарів чи послуг у борг з наступним поверненням позички та сплатою певного відсотка за користування нею.

Існування кредиту пов'язане з позичковим капіталом.

Позичковий капітал- це грошовий капітал, який надається його власниками або розпорядниками як позика з метою отримання доходу в формі позичкового відсотка (процента).

Рух позичкового капіталу називають кредитом.

Кредит - це система відносин з метою акумуляції та використання тимчасово вільних грошових засобів на основі повернення та платності у формі позичкового відсотка.

Звідки ж беруться тимчасово вільні грошові засоби, що створюють матеріальну основу кредитних відносин?

1. Джерелом кредитних ресурсів є грошовий капітал, що вивільняється в процесі обігу промислового та торговельного капіталу. Таке вивільнення зумовлене:

-*характером обороту основного капіталу*, який переносить свою вартість на заново створювані продукти й повертається до підприємця частинами, а використовується тільки після закінчення амортизаційного періоду;

-*характером обігу оборотного капіталу*. Так, заробітна плата видається раз або двічі на місяць, а затрати на оплату праці повертаються підприємцю з кожною партією реалізованого товару (послуги), тобто, відбувається нагромадження тимчасово вільних грошових засобів;

аккумуляцією частини прибутку на розвиток та модифікацію виробництва, вирішення певних соціальних завдань.

Протягом певного періоду часу ця частина прибутку використовується як тимчасово вільний грошовий фонд.

2. Наступним джерелом кредитних ресурсів є рух бюджетних засобів, цільових фондів та резервів.

3. Третім джерелом тимчасово вільних грошових засобів є грошові доходи і заощадження приватних осіб.

Для того, щоб тимчасово вільні грошові засоби не переставали виконувати функцію капіталу, вони повинні рухатись, бо тільки рух забезпечує їхнє зростання. Наявність тимчасово вільних грошових засобів, з одного боку, та наявність суспільної потреби в їхньому використанні з іншого, зумовлюють об'єктивну необхідність існування кредиту.

Принципи функціонування кредиту:

Обов'язковість повернення кредиту. Тимчасове вивільнення грошових засобів робить можливим тільки тимчасове їх кредитування і передбачає обов'язкове повернення кредитних ресурсів.

Платність. Якби кредитор не мав прибутку від того, що він надає в тимчасове використання свої вільні грошові засоби, він би не ризикував ними і не позичав би їх. Платою позичальника за право тимчасового використання не свого (позиченого) капіталу є позичковий процент, який є для нього витратою. Для кредитора ж процент за кредит є платою за те, що він ризикує своїм грошовим капіталом, який надає в позику.

Строковість. Позика має бути повернена позичальником кредиторів у строк, визначений кредитною угодою.

Завдання 11. Запишіть відповіді на запитання. Користуйтеся текстом.

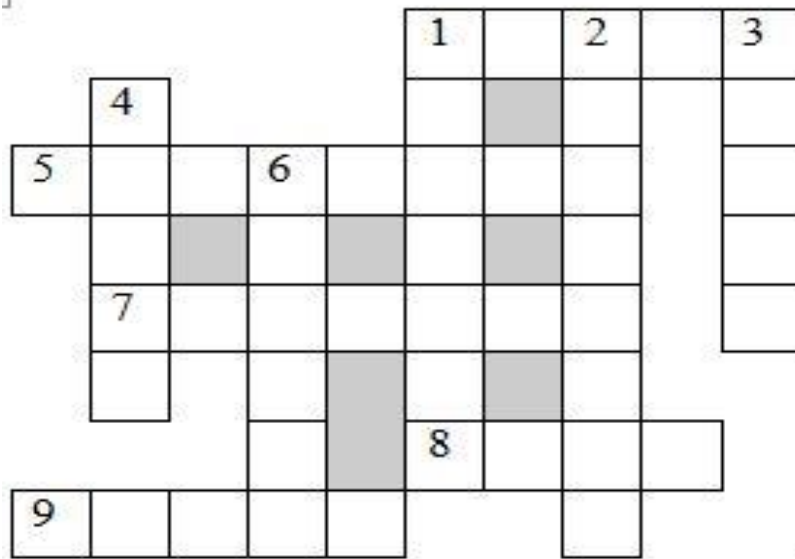
1. Як визначають кредит у сучасних умовах?
2. Що називається позичковим капіталом?
3. Що називається кредитом?
4. Які основні умови створення кредитних ресурсів?
5. Які основні принципи функціонування кредиту?

Завдання 12. Перекажіть текст. Користуйтеся вашими записами.

Завдання 13. Прочитайте висловлювання. Прокоментуйте, про яку проблему кредитних відносин говориться. Позичаєш гроші **чужі** і на короткий термін, а повертати треба **свої** і **назавжди** ...

Завдання 14.

Розгадайте кросворд.

По горизонталі:

1. Антонім слова "пропозиція".
5. Кредитний знак грошей, банківський білет.
7. Природний вихід підземних вод на поверхню; те, з чого можна брати що-небудь.
8. Синонім слова "праця"
9. Грошова винагорода за працю, за послуги.

По вертикалі:

1. Синонім слова "відсоток".
2. Антонім слова "ліворуч".
3. Матеріальний результат товарного виробництва.
4. Китайський бамбуковий ведмідь.
6. Синонім слова "позика".

ВИСНОВКИ:

Термін "кредит" походить від латинського слова *creditum*, що означає "позика" (від слова *credo* "вірю, довіряю"). У сучасних умовах кредит у загальному розумінні визначають як надання грошей, товарів чи послуг у борг з наступним поверненням позички та сплатою певного відсотка за користування нею. Існування кредиту пов'язане з позичковим капіталом.

Домашнє завдання: написати твір-есе з теми «Навіщо мені кредит»

Уряд і споживач. Бізнес і споживач. Права споживача.

Мета: з'ясувати особливу роль держави в системі народногосподарського кругообігу; розкрити особливості кругообігу планової та ринкової економік; навчитись аналізувати прояви недоліків держави в реалізації соціально-економічної політики, виборі методів і засобів державного регулювання економіки; розвивати економічне мислення.

Економічна розминка: що вам відомо про економічні функції держави? У чому полягає різниця між функціями держави за планового й ринкового господарств?

Держава суттєво впливає на процес кругообігу ресурсів через державні закупки, податки та зміну пропозиції грошей. Так, скорочення державної закупівлі призводить до нагромадження товарно-матеріальних запасів у виробників. Останні в цьому випадку починають скорочувати обсяги виробництва, що призводить до зменшення попиту на ринку ресурсів — зростання безробіття. І навпаки. Тобто уряд може стимулювати економічне зростання або стримувати його, змінюючи через державні закупівлі сукупний попит. Регулюючи податкові ставки, уряд також впливає на динаміку сукупного попиту. Підвищення рівня податкових ставок призводить до зменшення доходу в розпорядженні домашніх господарств і, внаслідок цього, — до скорочення їх споживчого попиту на товарному ринку. Виробники відповідають на це зменшенням обсягів виробництва, скороченням попиту на робочу силу. У результаті зростає безробіття. І навпаки.

Впливаючи на грошову масу в обігу, уряд через Національний банк може змінювати відсоткову ставку і в такий спосіб впливати на інвестиційні витрати підприємств, стимулюючи розширення виробництва або, навпаки, стримуючи його. Слід зауважити, що сума ВВП за рік — більша, ніж кількість грошей в обігу, оскільки кожна грошова одиниця може бути витрачена кілька разів. Збільшення кількості грошей не приведе до збільшення доходу (ВВП), якщо гроші не будуть витрачені. Але потік доходів-витрат може зрости, якщо за умов незмінної грошової маси підвищиться швидкість обігу грошей.

Кругообіг ринкової економіки починається з домашніх господарств як власників ресурсів, що постачають на ринок ресурсів працю, землю і підприємницькі здібності. Ресурси потрапляють до фірм, які, розподіливши та поєднавши їх певним чином, створюють товари й послуги. Вироблені товари й послуги, опинившись на ринку продуктів, стають об'єктом попиту і подальшого

споживання домогосподарств. Цим завершується перше коло кругообігу в ринковій економіці.

Друге коло кругообігу починається з фірм. Фірми, здійснюючи витрати, є на ринку ресурсів покупцями. Купуючи ці ресурси в домогосподарств, вони сплачують їм доходи: заробітну плату, ренту, відсоток і прибуток. Домогосподарства, отримавши доходи, здійснюють споживчі витрати й купують на ринку продуктів товари та послуги. Фірми, які ці товари й послуги реалізують, привласнюють виручку від реалізації. Отже, на ринку товарів і послуг фірми пропонують їх, а домогосподарства визначають свій попит на товари та послуги. На ринку ресурсів домогосподарства пропонують ці ресурси для продажу, а фірми визначають свій попит на них. Подвійний зв'язок домогосподарств і фірм через ринок ресурсів і ринок продуктів забезпечує узгодженість дій цих суб'єктів ринкової економіки.

Однією з головних функцій домогосподарств є споживання приватних благ, що купуються на ринку, і суспільних благ, які надаються державою. Витрати домогосподарств складаються з витрат на предмети споживання тривалого використання (автомобілі, телевізори, пральні машини тощо), товари поточного споживання (хліб, молоко, сорочки, зубна паста тощо) та споживчих витрат на послуги. Метою виробництва є задоволення потреб споживачів у певних товарах і послугах, але інтереси суб'єктів ринкових відносин при цьому не збігаються, оскільки кожен прагне отримати вигоду для себе. Як саме узгоджуються їхні інтереси та звідки фірми знають про товари, потрібні домогосподарствам? Як, урешті-решт, домогосподарства вибирають необхідний для них набір благ за умови, що купити всі товари вони не можуть, оскільки існує проблема обмеженості ресурсу — доходу?

Ці проблеми розглядає теорія споживання, яка досліджує вподобання індивідів на основі їх власних потреб, аналізує, як домо- господарство вибирає той чи інший товар, у якій кількості воно може купити його, урахувуючи обмежений бюджет споживача і прагнення максимізувати власну вигоду.

Держава в системі народногосподарського кругообігу відіграє особливу роль. Уведення державного сектора не порушує рівноваги, оскільки, з точки зору доходів, дохід розподіляється не лише на споживання і заощадження, але й на сплату податків.

Кругообіг ресурсів, продуктів, доходів у ринковій економіці

Кругообіг у ринковій економіці

Державний сектор пов'язаний з економічною системою через:

- ◆ чисті податки, тобто податкові надходження від домогосподарств за вирахуванням державних трансфертних виплат;
- ◆ державні видатки;
- ◆ державні позики, що надаються за наявності дефіциту державного бюджету;
- ◆ державні заощадження, що здійснюються за наявності надлишку бюджету.

Кругообіг ресурсів, продуктів, доходів у плановій (командній) економіці

Кругообіг у командній економіці

ВИСНОВКИ

Слід відзначити, що ринкова конкуренція, впливаючи на ціни й доходи, тривалий час може досить ефективно пристосовувати дії господарських суб'єктів до постійно мінливої економічної ситуації, регулювати рівновагу між попитом і пропозицією, що забезпечує макроекономічну стабільність. Проте за сучасних умов складних відтворювальних процесів виявляється обмеженість регуляторних можливостей ринкового механізму. Це проявляється через інфляцію, безробіття, тривале порушення рівноваги між попитом і пропозицією. За цих умов існує об'єктивна необхідність активізації ролі держави в регулюванні економіки.

Практичні вправи

Завдання 1. Складіть схему головних елементів кругообігу потоків доходів і витрат у ринковій економіці.

Завдання 2. Поділіть сторінку в зошиті на три частини. В одному стовпчику запишіть функції та дії уряду як власника, у другому — як виробника, а в третьому — як споживача. Проаналізуйте і порівняйте дані кожного стовпчика. Що з наведеного вдається державі найкраще, де вона досягає найкращого результату?

Практична робота Скласти договір про оренду житла між орендарем та орендодавцем (за зразком)

Договір найму (оренди) нерухомого майна

м.Київ

« ____ » _____ 2018р.

між _____

зареєстрований за адресою _____
паспорт серії _____ № _____, виданий _____

іменований (а) надалі «Орендодавець», з одного боку, і

Зареєстрований за адресою:

паспорт серії _____ № _____, виданий _____

іменований (а) надалі «Наймач», з іншого боку, а разом «Сторони», уклали цей Договір (далі Договір) про наступне:

1. Предмет Договору

1.1. Предметом цього Договору є тимчасове здавання під найм (оренду) на оплатній основі, _____ наймодавця (я) у вигляді _____ кімнатної квартири, S общ. _____ кв.м., S жил. _____, що знаходиться за адресою: місто _____, вул _____ б. _____, кв. _____, зу всіма технічним обладнанням та з / без предметами домашньої обстановки згідно Додаткам №1 до існуючого Договору. (далі **Об'єкт нерухомості**).

1.2. Право власності (розпорядження) Наймаця на вказаний Об'єкт нерухомості підтверджується:

2. Права и обов'язки сторін

2.1. Права и обязанности **Наймодателя** в соответствии с условиями настоящего Договора:

2.1.1. Передать Нанимателю Объект недвижимости в течение _____ дней с момента подписания настоящего Договора по Акту приема-передачи жилого помещения (Приложение №1 к Договору).

- 2.1.2. Предоставить Нанимателю Объект недвижимости, который является предметом настоящего Договора в пригодном для использования по назначению состоянии.
- 2.1.3. Обеспечить надлежащее состояние Объекта недвижимости, а также коммуникаций, относящихся к Объекту недвижимости.
- 2.1.4. Обеспечить пользование Нанимателем коммунальными и другими услугами, относящимися к Объекту недвижимости.
- 2.1.5. Фиксировать в Приложении №3 к Договору внесение Нанимателем арендной платы и иных платежей, предусмотренных Договором.
- 2.1.6. Проводить за свой счет капитальный ремонт Объекта недвижимости, если неисправности возникли не по вине Нанимателя.
- 2.1.7. Не совершать действий, которые могут препятствовать Нанимателю пользоваться Объектом недвижимости.

2.2. Права и обязанности Нанимателя в соответствии с условиями настоящего Договора:

- 2.2.1. Принять Объект недвижимости в сроки и на условиях, определенных Договором, и использовать Объект недвижимости лишь для проживания в нем.
- 2.2.2. Обеспечивать сохранность и содержание в надлежащем состоянии Объекта недвижимости на условиях, определенных настоящим Договором, не допуская его порчи или приведения в негодность.
- 2.2.3. Придерживаться Правил использования помещений жилых домов и придомовых территорий. Содержать объект недвижимости в порядке, предусмотренном санитарными и противопожарными правилами.
- 2.2.4. Проверить в присутствии Наймодателя исправность имущества и сделать соответствующие отметки в Приложении №1 к Договору.
- 2.2.5. Соблюдать условия настоящего Договора в отношении своевременности и полноты внесения арендной платы и иных платежей.
- 2.2.6. Своевременно сообщать Наймодателю о неисправностях технических устройств Объекта недвижимости.
- 2.2.7. За свой счет проводить необходимый текущий ремонт Объекта недвижимости.
- 2.2.8. Освободить и сдать Наймодателю Объект недвижимости в надлежащем состоянии с учетом нормального физического износа в течение одного дня с момента окончания срока действия (расторжения) настоящего Договора согласно Акту сдачи жилого помещения (Приложение №2 к Договору). Наниматель задержавший сдачу Наймодателю объекта недвижимости, несет риск его случайного уничтожения или случайного повреждения.

3. Орендна плата

3.1. По договоренности Сторон, ежемесячная плата за пользование Объектом недвижимости - арендная плата вносится Нанимателем в денежной форме и составляет:

_____ (_____

_____) грн.

3.1.1. На момент заключения настоящего Договора, ежемесячная арендная плата эквивалентна _____

(_____) долларам США по текущему курсу доллара США, установленному НБУ, что в целях минимизации возможных инфляционных процессов, является ориентиром для коррекции суммы ежемесячной платы, указанной в п.3.1 настоящего Договора.

3.1.2. Изменение Сторонами Договора размера арендной платы, а также коррекция, предусмотренная п.3.1.1, в течение срока действия настоящего Договора, возможно только по согласию Сторон и закрепляется Дополнительными соглашениями.

3.1.3. Начисление арендной платы начинается с момента фактического использования Объекта недвижимости.

3.1.4. Оплата коммунальных услуг, относящихся к Объекту недвижимости, производится _____.

3.1.5. Счета за местные, междугородние и международные телефонные переговоры, поступившие за период аренды по данному Договору, оплачиваются _____.

3.1.6. Оплата счетов за телефонные переговоры в предшествующем дате подписания Сторонами Акта приема-передачи жилого помещения периоде ложится на Наймодателя.

3.1.7. Стоимость потребленной электроэнергии, оплачивается _____.

3.1.8. Оплата других услуг: _____.

относящихся к Объекту недвижимости, производится _____.

3.2. Расчет по арендной плате за Объект недвижимости производится между Наймодателем и Нанимателем не позднее _____ числа каждого месяца проживания, подлежащего оплате.

3.2.1. Особенности порядка расчетов по арендной плате за Объект недвижимости: в момент подписания данного Договора, Наниматель выплатил Наймодателю арендную плату за _____.

3.2.2. Платежи, указанные в п.п. 3.1.4, 3.1.5, 3.1.7 не входят в состав арендной платы за пользование Объектом недвижимости и вносятся по мере поступления счетов от соответствующих организаций.

3.2.3. Полнота и своевременность расчетов по арендной плате, а также внесение иных платежей, предусмотренных Договором, подтверждается соответствующими записями в Приложении №3 к Договору.

4. Терміни дії, порядок продовження і розірвання Договору

4.1. Срок действия настоящего Договора установлен с « ____ » _____ 2011г. по « ____ » _____ 201 ____ г.

4.1.1. Моментом фактического использования Объекта недвижимости по настоящему Договору является подписание Сторонами Акта приема-передачи жилого помещения (Приложение №1 к Договору).

4.1.2. Моментом окончания фактического использования Объекта недвижимости по настоящему Договору является подписание Сторонами Акта сдачи жилого помещения (Приложение №2 к Договору).

4.1.3. Подписанием соответствующих Актов подтверждается отсутствие взаимных претензий и выполнение Сторонами своих обязательств по настоящему Договору.

4.2. Досрочное расторжение настоящего Договора, а также изменение его условий, возможны по инициативе любой из Сторон, с письменным уведомлением об этом другой Стороны не менее чем за один месяц до предполагаемой даты расторжения (изменения) Договора.

4.3. Невыполнение Нанимателем условий п.п. 2.2.1, 2.2.2, 3.2, 6.2, 6.3 Договора, является основанием для его досрочного расторжения по инициативе Наймодателя, с сокращением сроков письменного уведомления об этом Нанимателя за пятнадцать дней до предполагаемой даты расторжения Договора.

4.4. Нарушение Наймодателем условий п.п. 1.3, 2.1.2, 2.1.3 Договора, является основанием для его досрочного расторжения по инициативе Нанимателя, с сокращением сроков письменного уведомления об этом Наймодателя за пятнадцать дней до предполагаемой даты расторжения Договора.

4.5. Наниматель имеет преимущественное право на заключение Договора найма (аренды) недвижимого имущества на новый срок.

4.6. Иные условия и порядок продления, расторжения данного Договора предусмотрены действующим законодательством Украины.

5. Відповідальність Сторін

5.1. Ответственность за исправное техническое состояние Объекта недвижимости на срок действия Договора несет Наймодаделец.

5.2. Наниматель несет ответственность за правильное и безопасное использование Объекта недвижимости и имущества, согласно Акта приема-передачи жилого помещения (Приложение №1).

5.2.1. Ущерб, причиненный Наймодателю или третьим лицам вследствие нарушения Нанимателем условий Договора, возмещается Нанимателем самостоятельно и в полном объеме.

5.2.2. При ухудшении состояния или уничтожении Объекта недвижимости по вине Нанимателя, он возмещает Наймодателю убытки в размере стоимости ремонта или восстановления имущества.

5.3. Наймодаделец возмещает вред, причиненный третьим лицам или Нанимателю, если будет установлено, что это произошло не по вине Нанимателя или вследствие особых свойств или недостатков, о наличии которых Наниматель не был предупрежден Наймодателем и о которых он не знал и не мог знать.

5.4. Наниматель несет ответственность перед Наймодателем за нарушение условий данного Договора лицами, проживающими совместно с ним.

5.5. Спорные вопросы по данному Договору решаются в порядке, установленном действующим законодательством Украины.

5.6. Стороны освобождаются от какой бы то ни было ответственности, если невыполнение ими принятых на себя обязательств будет связано с обстоятельствами, не зависящими от их воли, или желания и находящимися вне сферы контроля обязанной стороны (Форс-мажор), но при этом, Стороны должны принять все меры к взаимному предотвращению причинения имущественных и финансовых потерь.

6. Інші умови

6.1. Настоящим Договором устанавливается, что Наймодаделец (самостоятельно либо посредством уполномоченного представителя) имеет право посещать Объект недвижимости с целью технического осмотра, профилактики и обслуживания Объекта недвижимости только в присутствии Нанимателя и не чаще одного раза в месяц.

6.1.1. Указанные в п. 6.1 посещения должны производиться с предупреждением об этом Нанимателя, в согласованное между Сторонами время.

6.2. Наниматель не имеет права производить переустройство и реконструкцию Объекта недвижимости, изменять состояние имущества без письменного согласия Наймодателя.

6.3. Наниматель не имеет право заключать Договор поднайма (субаренды) на Объект недвижимости.

6.3.1. Наймодаделец не предоставляет Нанимателю право зарегистрироваться (прописаться) по местонахождению Объекта недвижимости.

6.4. Вселение и проживание в арендуемом помещении каких-либо лиц, за исключением указанных в Договоре как Наниматель, разрешается Наймодателем.

Лица, которые будут проживать с Нанимателем:

6.5. Стороны договорились о том, что все заявления, уведомления, касающиеся данного Договора, должны быть изложены в письменном виде и считаются доведенными до сведения соответствующей Стороны, если они отправлены ценным, заказным письмом или телеграммой по адресу (указать адреса):

Наймодателю:

Нанимателю:

6.6. Настоящий Договор составлен в двух экземплярах, имеющих равную юридическую силу с соответствующим количеством Приложений и Дополнительных соглашений, которые являются неотъемлемой частью данного Договора.

6.7. Стороны договорились не применять к своим договорным отношениям положения Закона Украины от 10.04.1992 № **2269-XII** «Об аренде государственного и коммунального имущества» (ч.4 ст.1).

6.8. Изменение условий Договора осуществляется в письменном виде по взаимному согласию Сторон.

6.9. Взаимоотношения Сторон, которые не урегулированы данным Договором, регламентируются действующим законодательством Украины.

7. Підписи Сторін

Наймодавець

Наймач

(_____)
_____ (_____)

Підпись

Ф.И.О.

Підпись

Ф.И.О.

Тема 4. Гроші та фінансові установи

Гроші та їх функції: засіб обміну, міра вартості, засіб нагромадження.

Мета: поглибити наукові знання про гроші, їх функції, засоби обміну, міру вартості, засоби нагромадження та еквівалентного використання.

Wishlist: з'ясувати функції грошей, дізнатися про історію виникнення грошей, навчитися користуватися грошима вигідно, монетизація знань.

Завдання 1. Прочитайте та запишіть слова. З'ясуйте їх значення.

Баланс, ч.р.

нагромадження, ж.р.

вартість, ж.р.

обіг, ч.р.

еквівалент, ч.р.

обслуговування, с.р.

засіб, ч.р.

платіж, ч.р.

здатність, ж.р.

погашення, с.р.

зливок, ч.р.

проба, ж.р.

конвертація, ж.р.

представник, ч.р.

масштаб, ч.р.

скарб, ч.р.

Завдання 2. Виконайте завдання за зразком.

Зразок: економічний - економіка

Абстрактний, вартісний, державний, загальний, західний, золотий, квартирний, купівельний, паперовий, платіжний, ринковий, світовий, срібний, суспільний, ювелірний.

незначний = малий, баланс = рівновага

Завдання 3. Прочитайте словосполучення. З'ясуйте значення виділених слів. Назвіть основи, від яких вони утворені.

Дорогоцінний метал; енергоресурси країни; зовнішньоторговельний баланс; золотомонетна форма; міждержавні операції; повноцінні гроші.

Завдання 4. Прочитайте слова. Назвіть та запишіть антоніми.

Абстрактний, значний, повноцінний, припинити, попередній, конкретний, затрати, різноманітний, неповноцінний, суб'єкт, почати, тимчасово, наступний, стабільний, однозначно, основний, незначний, постійно, прибутки, об'єкт, одноманітний, нестабільний, неоднозначно, другорядний.

постійно = завжди

Завдання 5. Прочитайте дієслова, з'ясуйте їх значення. Складіть та запишіть словосполучення.

Вимірювати <i>що</i>	(температура, глибина)
використовувати <i>що</i>	(гроші, готівка, зброя, золото)
виконувати <i>що</i>	(робота, завдання, вправа)
забезпечувати <i>чим</i>	(ресурси, готівка, золото)
здійснювати <i>що</i>	(операція, обмін, функція)
нагромаджуватися <i>де</i>	(банк, ринок)
перетворюватися на <i>що</i>	(скарб, готівка, товар)
обслуговувати <i>кого</i>	(люди, покупець, споживач)

Завдання 6. Запишіть відповіді на запитання.

Скільки коштує?

- 1 гривн...
- 2 гривн...
- 1 долар...
- 3 долар...
- 1 юан...
- 4 юан...
- 6 грив...
- 7 долар...
- 8 юан...

Завдання 7. Провідмініяйте словосполучення.

Н.	ринкова економіка	грошова одиниця	світові гроші
...

Чому зелений?

І зелений, і бакс, і “капуста” ...

Завдання 8. Прочитайте та запишіть речення. Слова в дужках поставте у потрібній формі.

1. Функції грошей - це дії, які вони здійснюють у (ринкова економіка).
2. За допомогою грошей можна надати кількісного виразу всім економічним (процеси і явища).
3. У (кожна країна) грошова одиниця має (власна назва).
4. З середини ХХ століття був повністю припинений обіг (золоті гроші).
5. Функцію засобу обігу гроші виконують у формі монет і (паперові гроші).
6. Паперові гроші не мають (власна вартість).
7. Золото має (стабільна) вартість і характеризується абсолютною ліквідністю.
8. Функція світових грошей полягає в обслуговуванні (міждержавні економічні) відносин.

Завдання 9. Поясніть значення слів та словосполучень.

Скарб; коштовний скарб; золотий скарб; шукати скарб.

Духовний скарб;

Скарбниця; державна скарбниця; духовна скарбниця народу.

обслуговування = сервіс

Завдання 10. Прочитайте текст. Складіть та запишіть простий номінативний план.

ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ

Функції грошей - це дії, які вони виконують у ринковій економіці.

Класична економічна теорія виділяє п'ять функцій грошей: *міри вартості, засобу обігу, засобу утворення скарбів, засобу платежу, світових грошей.*

Функція грошей як міри вартості полягає у здатності грошей вимірювати вартість усіх товарів, надаючи їй форму ціни. Гроші як міра вартості широко використовуються як рахункові, як одиниця рахування. За їх допомогою можна надати кількісного виразу всім економічним процесам і явищам. Функція грошей як міри вартості в епоху золотих та повноцінних паперових грошей реалізується через масштаб цін.

Масштаб цін - це певна вагова кількість дорогоцінного металу, яка законодавчо встановлюється державою як грошова одиниця країни та використовується для виміру товарних цін.

У кожній країні грошова одиниця має власну назву - долар, франк, марка, фунт стерлінгів, йена, гривня, юань та ін. Через масштаб цін ціни товарів встановлюються не за ваговою кількістю золота, а в національних грошових одиницях.

З середини ХХ ст. був повністю припинений обіг золотих грошей і їх конвертація на паперові гроші.

У функції засобу обігу гроші виконують роль посередника в обміні товарів і забезпечують їхній обіг.

Процес товарного обміну з участю грошей виражається формулою Т - Г - Т (товар - гроші - товар). Функція грошей засіб обігу завжди поєднується з попередньою функцією міри вартості.

Функцію засобу обігу гроші виконують у формі монет і паперових грошей.

Монета - зливоч грошового металу певної ваги, форми, проби та номіналу, узаконений державою як засіб обігу.

Паперові гроші - це знаки, символи, представники повноцінних (золотих) грошей в обігу, що наділені державною владою примусовим курсом обігу. Паперові гроші не мають власної вартості, оскільки затрати на виготовлення їх незначні, але мають купівельну спроможність.

Функція засобу платежу полягає в обслуговуванні грошима погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин.

Цю функцію гроші здійснюють як у сфері товарного обігу (продаж товару в кредит, погашення боргу), так і поза ним при погашенні різних зобов'язань (заробітна плата, сплата податків, орендна і квартирна плата, повернення позик тощо).

Функцію утворення скарбу виконують ті гроші, які виходять з обігу, нагромаджуються і перетворюються на скарб у своїй золотій або срібній формі.

Ця функція пов'язана зі здатністю золотих чи срібних грошей бути засобом збереження вартості, представником абстрактної форми багатства. Поряд із безпосереднім нагромадженням скарбів у золотомонетній формі відбувається нагромадження їх і в естетичній формі (ювелірні вироби, предмети розкоші з золота). Це пояснюється тим, що золото має стабільну вартість і характеризується досконалою, абсолютною ліквідністю.

Функція світових грошей полягає в обслуговуванні грошима міждержавних економічних відносин, пов'язаних з розрахунками за зовнішньоторговельні операції, наданням кредитів та іншими угодами.

Спочатку цю функцію виконувало тільки золото. У цій функції гроші виступають у трьох значеннях:

- як загальний платіжний засіб (розрахунки за зовнішньоторговельним та платіжним балансами країни);

- як загальний купівельний засіб (купівля таких товарів, як зброя, зерно, енергоресурси з негайною готівковою оплатою);

- як загальне втілення суспільного багатства нації у разі переміщення золота з однієї країни в іншу.

Сьогодні гроші виконують три основні функції: засобу обігу, міри вартості, засобу нагромадження.

Завдання 11. Дайте відповіді на запитання.

1. Які функції грошей виділяє класична економічна теорія?
2. У чому полягає функція грошей як міри вартості?
3. За допомогою чого реалізується ця функція грошей?
4. Що таке "повноцінні гроші"?
5. У чому полягає функція засобу платежу?
6. Які три основні функції виконують гроші сьогодні?

Завдання 12. За фрагментами знайдіть у тексті речення і запишіть їх.

1. ..., які вони здійснюють у ринковій економіці. 2. За їх допомогою можна надати, ... 3. ..., а в національних грошових одиницях. 4. ... визначення тільки в результаті обміну товару на гроші. 5. Цю функцію гроші здійснюють ... 6. і характеризується досконалою абсолютною ліквідністю. 7. ... виконувало тільки золото.

Завдання 13. Перекажіть текст за вашим планом.

Фінансові установи. Історія розвитку банківської системи. Сучасна система банківських послуг. Збільшення грошової пропозиції. Національний банк України (НБУ) та напрямки його діяльності.

Мета: узагальнити знання з теми; з'ясувати роль банківської системи як об'єкта урядового регулювання; навчитись аналізувати дії уряду відповідно до економічної ситуації; розвивати вміння учнів аргументувати свою думку, самостійно опрацьовувати матеріал; виховувати осядливе ставлення до коштів.

Ви дізнаєтесь, що банківська система і банки — це незвичайні економічні структури. Їхній вплив на економічні процеси (позитивний чи негативний) дуже значний, і потрібна жорстка регламентація та контроль їхньої діяльності, щоб цей вплив мав виключно позитивний характер.

Створенням Національного банку України було закладено підґрунтя класичної дворівневої структури банківської системи, що включає, з одного боку, Центральний банк як головний банківський інститут, який є емісійним центром держави й відповідає за управління всією грошово-кредитною системою (з огляду на головні завдання Центральний банк не націлений на комерційну діяльність і одержання прибутків), а з іншого — банківську систему, представлену мережею комерційних банків, яка на умовах здорової конкуренції покликана задовольнити потреби населення, держави та

народного господарства в банківських послугах і створити умови для стабілізації та поступового зростання національної економіки.

Обіг грошей у сучасній економіці здійснюється переважно через банківську систему. Лише незначна частка грошей у формі готівки обертається поза банківською системою. Тому пропозиція грошей формується переважно банківською системою.

Кількість грошей в обігу визначає Центральний банк, однак банківська система здатна збільшити пропозицію грошей понад кількість, випущену Центральним банком. Таке явище називають мультиплікативним розширенням банківських депозитів. Це відбувається за рахунок того, що кошти, покладені на депозитний рахунок, комерційний банк може видати у формі кредиту, збільшивши пропозицію грошей на суму виданих кредитів. У свою чергу, ці видані кредити, обслуговуючи розрахунки суб'єктів економіки, надійдуть знову.

Кредитно-банківська система як сукупність кредитно-фінансових інститутів акумулює вільні грошові капітали, доходи й заощадження різних прошарків населення і надає їх у позичку фірмам, уряду і приватним особам. Кредитно-банківські інститути поділяються на такі:

- 1) Центральний банк;
- 2) комерційні банки;
- 3) спеціалізовані кредитно-фінансові інститути.

Центральний банк (Національний банк України — НБУ) — це банк для уряду і банкірів. Він здійснює одну головну функцію — контроль над грошовою масою і кредитом в економіці. У кредитно-банківській системі він посідає особливе місце і зазвичай є державною установою.

Гроші в ринковій економіці мають перебувати в постійному обігу. Однак вони розподіляються й перерозподіляються між учасниками ринкових угод непропорційно до потреб останніх. Тому в одних виникають тимчасово вільні кошти, а в інших — потреба в них. Це протиріччя розв'язується за допомогою кредиту.

Кредитні відносини реалізуються завдяки банківській системі, що має дворівневу структуру: перший рівень — Національний банк України, другий рівень — комерційні та спеціалізовані банки. Загалом банки — це кредитно-грошові інститути, що займаються залученням і розміщенням грошових ресурсів.

НБУ (I рівень) посідає чільне місце. Його головна мета — підтримання купівельної спроможності гривні в боротьбі з інфляцією, організація грошового обігу в країні, забезпечення стабільності всієї кредитно-банківської системи. Саме НБУ здійснює емісію гривні, надає кредити комерційним банкам під облікову ставку, забезпечує нагляд за діяльністю фінансово-кредитних установ, випускає й погашає державні цінні папери.

Головні функції Центрального банку

1. Емісійна функція (випуск грошей), що зберігає своє значення, оскільки готівка, як і раніше, необхідна для значної частини платежів і забезпечення ліквідності кредитної системи, що повинна мати засоби остаточного погашення боргових зобов'язань.

2. Функція акумулювання і збереження касових резервів для комерційних банків, тобто кожен банк — член національної кредитної системи — зобов'язаний зберігати на резервному рахунку в НБУ суму в певній пропорції до розміру його внесків. Водночас НБУ за традицією є зберігачем офіційних золотовалютних резервів країни.

3. Функція кредитування комерційних банків. Найменше виявляється в періоди фінансових катастроф.

4. Надання кредитів і виконання розрахункових операцій для урядових органів, оскільки в бюджетах різного рівня акумулюється до половини й більше ВВП. Ці кошти накопичуються на рахунках НБУ і витрачаються з них. При цьому центральні банки ведуть рахунки урядових закладів і організацій. Крім того, вони здійснюють операції з державними цінними паперами, надають державі кредит у формі прямих короткострокових і довгострокових позик або купівлі державних облігацій. Центральний банк також проводить за дорученням урядових органів операції із золотом та іноземною валютою.

5. Клірингова функція, або функція проведення безготівкових розрахунків. Так, у деяких країнах центральні банки ведуть операції із загальнонаціонального клірингу, виступаючи посередником між комерційними банками, розташованими в різних районах країни.

Отже, Центральний банк має певну владу в плані контролю над грошовою масою і кредитом. Лише він може запустити «паперовий верстат» або призупинити його. Усі ці дії залежать від економічної ситуації в країні. У цьому полягає суть центральної банківської системи.

II рівень банківської системи — розгалужена мережа комерційних банків, що функціонують на підставі ліцензій НБУ. Комерційні банки надають широкий

вибір кредитно-фінансових послуг, серед яких традиційними є здійснення грошових розрахунків, пасивні й активні операції.

Комерційні банки являють собою приватні й державні банки, що здійснюють універсальні операції з кредитування промислових, торгових та інших підприємств головним чином за рахунок тих грошових капіталів, які вони одержують у формі внесків.

Функції комерційних банків

1. Акумулявання безстрокових депозитів, або ведення поточних рахунків, і оплата чеків, виписаних на ці банки.

2. Надання кредитів підприємцям. Особлива заслуга комерційних банків також полягає в здійсненні розрахунків у масштабов усього національного господарства. На базі їхніх операцій виникають кредитні гроші (чеки, банківські векселі).

Світова практика виробила два принципи побудови комерційних банків:

◆ універсальний банк — коли будь-які обмеження на діяльність банків на грошовому ринку знімаються, тобто такі банки здійснюють майже всі види банківських операцій, не заборонені чинним законодавством, і обслуговують широке коло клієнтури;

◆ спеціалізовані банки — коли банківська діяльність обмежена певним видом.

Спеціалізовані кредитно-фінансові інститути включають банківські й небанківські організації, що спеціалізуються на певних видах кредитування. Так, зовнішньоторговельні банки спеціалізуються на кредитуванні експорту та імпорту товарів, а іпотечні банки й компанії — на наданні довгострокових позик під заставу нерухомості (землі та будівель).

Грошові розрахунки в межах національної економіки мають готівкову і безготівкову форми. Для збереження й переказу коштів банки відкривають розрахункові, поточні, депозитні й валютні рахунки.

Пасивні операції банків націлені на мобілізацію ресурсів. Джерелами цих ресурсів є власні, позикові й залучені (внески клієнтів) кошти. Внески клієнтів, або депозити, можуть бути безстроковими (до запитання), терміновими й ощадними. До пасивних операцій належать і кредити, отримані від НБУ або інших банків.

За допомогою активних операцій здійснюється розміщення коштів. Оскільки банк є кредитною установою, найбільша частина його активів розміщена в кредитних операціях. Кредитування фірм і населення здійснюється на базі терміновості, платності й поворотності.

У сучасних умовах банки з простих кредитних установ перетворюються на інформаційно-консультативні центри, що допомагають орієнтуватися своїм клієнтам у складних умовах ринкової кон'юнктури й науково-технічного прогресу. Зростає роль довірчих (трастових) операцій, спрямованих на найбільш вигідне розміщення банками довірених їм коштів, цінностей, майна. Особлива група операцій — фінансові та біржові послуги — управління пакетами акцій, консультації, бюджетне й податкове планування, створення портфелів інвестицій, управління пенсійними фондами.

До системи кредитно-фінансових інститутів належать:

1) інвестиційні банки, що займаються емісійно-засновницькою діяльністю, тобто здійснюють провідні операції з випуску і розміщення на фондовому ринку цінних паперів, одержуючи за це дохід. Вони не мають права приймати депозити й зазвичай залучають капітали шляхом продажу власних акцій або за рахунок кредиту комерційних банків. Свій капітал вони використовують для довгострокового кредитування різних галузей господарства;

2) ощадні установи, які посідають важливе місце в кредитній системі завдяки залученню дрібних заощаджень і доходів, які інакше не зможуть функціонувати як капітал.

Існують різні типи ощадних установ: ощадні банки й каси, вза-емо-ощадні банки (різновид кооперативних банківських установ у США), довірчо-ощадні банки (у Великій Британії), по-зиково-ощадні асоціації (США), кредитні кооперативи (союзи, асоціації) та ін.;

3) страхові компанії, для яких характерною є специфічна форма залучення коштів — продаж страхових полісів. Отримані доходи вони вкладають насамперед в облігації й акції інших компаній, державні цінні папери;

4) пенсійні фонди, що відрізняються за організацією, управлінням і структурою активів. Так, існують застраховані пенсійні фонди (керовані страховими компаніями) і незастраховані (керованими або підприємствами, або за їхнім дорученням банками), фундовані (їхні кошти інвестовані в цінні папери) і нефундовані (пенсії виплачуються з поточних надходжень і доходів) і багато інших;

5) інвестиційні компанії, що розміщують серед дрібних власників свої зобов'язання (акції) й одержані кошти, які використовують для покупки цінних паперів народного господарства. Дрібні інвестори охоче купують зобов'язання інвестиційних компаній, оскільки через значну диверсифікованість (вкладення коштів у різні підприємства) досягається відоме розосередження активів, знижується небезпека втрати заощаджень через банкрутство фірми, у чії акції вкладено капітал.

З метою забезпечення платоспроможності банківської системи в сучасній економіці вводяться обов'язкові норми резервування депозитів. Згідно з цими нормами частина коштів, залучених на депозитні рахунки, відкладається банками в резерви, а інша частина видається в кредити. Саме величина норми обов'язкового резервування й визначає можливість банківської системи збільшувати пропозицію грошей. Показник, що демонструє, у скільки разів банківська система здатна збільшити пропозицію грошей порівняно із сумою депозитів, називають банківським депозитним мультиплікатором. Банківський депозитний мультиплікатор (μ_m) обчислюють за формулою:

$$\mu_m = 1/rr.$$

де rr — норма резервування.

Якщо, припустімо, норма обов'язкового резервування дорівнює 10 %, то значення депозитного мультиплікатора дорівнює 10 ($1/0,1$). Це означає, що кожна додаткова гривня нових депозитів створить 9 грн. додаткових депозитів або збільшить загальну суму депозитів у 10 разів. Мультиплікатор діє в обох напрямках, тобто зменшення депозитів на 1 грн. спричинить зменшення загальної пропозиції грошей банківською системою на 10 грн. Використовуючи депозитний мультиплікатор, Центральний банк може впливати на загальну пропозицію грошей в економіці.

Проте депозитний мультиплікатор не враховує тих грошей, що перебувають поза банківською системою. Тому його ще називають простим депозитним мультиплікатором. Для того щоб урахувати вплив на пропозицію грошей поза банківською системою, розраховують повний грошовий мультиплікатор.

Для обчислення грошового мультиплікатора використовують поняття грошової бази. Грошова база (B) включає в себе готівку на руках у населення (C) і банківські резерви (R), що зберігається в Центральному банку:

$$B = C + R.$$

Грошова база має мультиплікативний ефект на пропозицію грошей, тому її часто називають грошима підвищеної потужності. Залежність грошової маси (M) від грошової бази (B) і демонструє мультиплікатор грошової бази, або повний грошовий мультиплікатор (μ):

$$\mu = M/B.$$

Грошова маса (M) включає в себе готівку на руках у населення та гроші на депозитних рахунках у банках (D):

$$M = C + D.$$

У такому разі формулу мультиплікатора можна записати так:

$$\mu = \frac{C+D}{C+R}.$$

Кількість готівки в обігу й обсяги депозитів у банках залежать від пропорції, у якій населення здійснює розподіл грошей між готівкою і вкладами в банки. Цю пропорцію називають коефіцієнтом депонування грошей cr . Коефіцієнт депонування грошей cr — це відношення готівки до поточних чекових депозитів (D), тобто $cr = C/D$.

Якщо поділити праву частину рівняння грошового мультиплікатора на D, то дістанемо:

$$\mu = \frac{C/D + D/D}{C/D + R/D}.$$

Звідси випливає, що C/D — це коефіцієнт депонування cr , а R/D — норма резервування депозитів rr . Норма резервування rr показує, яку частину депозитів комерційні банки тримають у формі резервів. Тепер грошовий мультиплікатор можна записати через показники коефіцієнту депонування і норми резервування:

$$\mu = \frac{cr + 1}{cr + rr}.$$

Залежність пропозиції грошей від грошової бази можна описати так:

$$M = \frac{cr + 1}{cr + rr} \cdot B.$$

Отже, пропозиція грошей у національній економіці залежить від трьох змінних — грошової бази, коефіцієнта депонування та норми резервування. Впливаючи на ці змінні, Центральний банк може добитися зміни пропозиції грошей. У цьому й полягає зміст монетарної політики. НБУ взаємодіє з Кабінетом міністрів України з питань грошово-кредитної політики, сприяє реалізації економічних програм уряду, якщо це не суперечить забезпеченню стабільності валюти України.

ВИСНОВКИ

Понад 200 банківських операцій і послуг здійснюють фінансові посередники — банки. І, природно, під час їх здійснення банки прагнуть одержати прибуток. Банківський прибуток — це різниця між сумою відсотків, стягнутих із позичальників, і сумою відсотків, що виплачуються вкладникам.

Завдання і запитання:

1. Розв'яжіть задачі

Задача 1

Коефіцієнт депонування грошей дорівнює 15 %, а загальна сума вкладів становить 100 млн. грн. Обчисліть пропозицію грошей.

Відповідь: пропозиція грошей становить 115 млн. грн., оскільки дорівнює сумі вкладів і готівки (готівка — 15 млн., а депозити — 100 млн.).

Задача 2

Коефіцієнт депонування грошей дорівнює 10%, а коефіцієнт фактичного резервування — 30 %. Обчисліть розмір грошового мультиплікатора.

Відповідь: розмір грошового мультиплікатора становить:

$$2,75 = \frac{cr+1}{cr+rr} = \frac{0,1+1}{0,1+0,3}$$

Задача 3

У 1997 р. коефіцієнт депонування грошей становив 10 %, коефіцієнт фактичного резервування депозитів — 30 %, а грошова база — 200. У 2002 р. коефіцієнт депонування грошей дорівнював 20 %, коефіцієнт фактичного резервування не змінився, а грошова база збільшилася на 50. Якщо пропозицією грошей керує механізм грошового мультиплікатора, то як вона змінилася за цей період?

Задача 4

На базі наведених даних складіть баланс Центрального банку країни (млрд. грн.).

Цінні папери	80
Резерви комерційних банків	20
Банкноти, випущені в обіг	70
Депозити скарбниці	5
Інші активи	5
Позики комерційним банкам	5
Золотовалютні резерви	10
Інші зобов'язання і власний капітал	5

Дібрати інформацію про функції Національного банку України.

Завдання 1. Прочитайте та запишіть слова. З'ясуйте їх значення.

Асоціація, ж.р	мережа, ж.р.
банкнота, ж.р.	обіг, ч.р.
вексель, ч.р.	перебудова, ж.р.
внесок, ч.р.	позика, ж.р.
галузь, ж.р.	приватизація, ж.р.
дефіцит, ч.р.	розписка, ж.р.
картель, ч.р.	розрахунок, ч.р.
клієнт, ч.р.	стабільність, ж.р.
концерн, ч.р.	трест, ч.р.
кредит, ч.р.	чек, ч.р.

Завдання 2. Доберіть та запишіть спільнокореневі іменники. Уточніть їх значення.

Зразок: кредитний - кредит

Вексельний	- ... комерційний	- ...
грошовий	- ... кооперативний	- ...
готівковий	- ... обліковий	- ...
емісійний	- ... розрахунковий	- ...

Завдання 3. Прочитайте словосполучення. З'ясуйте їх значення. Складіть речення.

Банківський рахунок; безготівкові розрахунки; грошова одиниця; кредитна політика; платоспроможний попит населення; цінні папери.

Завдання 4. До іменників доберіть спільнокореневі дієслова та запишіть їх.

Зразок: виконання - виконувати

Встановлення	- ... об'єднання	- ...
досягнення	- ... посилення	- ...
зарахування	- ... проведення	- ...
зростання	- ... регулювання	- ...
кредитування	- ... розширення	- ...
нагромадження	- ... створення	- ...
надання	- ... формування	- ...

Завдання 5. Прочитайте дієслова. З'ясуйте їх значення. Складіть та запишіть словосполучення.

Акумуляувати <i>що</i>	(грошові кошти);
видаватися <i>ким; чим</i>	(банки; уряд; організація);
здійснювати <i>що</i>	(перебудова системи; операція);
обслуговувати <i>що; кого</i>	(банківська система; клієнти);
перетворитися <i>на що</i>	(банкноти; векселі);
стимулювати <i>що</i>	(конкуренція; приватизація).

Завдання 6. Провідмініайте та запишіть дієслова.

Я	обслуговую;	здійснюю;	створюю;	надаю
...

Завдання 7. Провідмініяйте словосполучення та запишіть їх.

Н.	банківське об'єднання;	центральний банк;	основна функція.
...

Завдання 8. Прочитайте речення. Замість крапок поставте потрібні закінчення.

1. До найважливіш... банківськ... об'єднань належать банківські асоціації, банківські картелі, трести, концерни. 2. У багать... країн... світу Центральний банк проводить єдину грошову політик... . 3. Центральний банк України підтримує розвиток найважливіш... галуз... виробництва. 4. Банківська система зобов'язана стимулювати конкуренці..., приватизаці..., здійснювати перебудов... систем... ціноутворення. 5. Банки виникають на основі розвинутих товарно-грошов... відносин. 6. Кредитування здійснюється шляхом запису кредитів на рахунок клієнт... 7. Основними джерелами прибутку є виконання банк... розрахункових, емісійних та інших функцій.

Завдання 9. Прочитайте текст. Складіть та запишіть простий номінативний план тексту.

1. Що зобов'язана робити банківська система?
2. Що називається банком?
3. Як виникають банки?
4. Як здійснюється кредитування?
5. За яких умов банки надають позики?
6. Які основні джерела прибутку банків?

Завдання. Розгляньте ілюстрацію та прокоментуйте.

Як ви розумієте вирази:

- "манна небесна"
- "гроші на вітер"
- "посіяти гроші"
- "золотий дощ"

Антимонopolна політика - комплекс заходів, розроблених і впроваджених у багатьох країнах світу, спрямованих на припинення, попередження й обмеження діяльності монополій, а також створення відповідного законодавства.

У сучасних умовах в кожній країні Європейського Союзу діє національне конкурентне законодавство, скоординоване із загально- європейським. Конкурентна політика ЄС має регулятивний характер, тобто спрямована проти негативних монополістичних дій.

Протягом останніх років конкурентна політика та конкурентне законодавство ЄС зазнали істотних змін порівняно з початком 60-х років ХХ ст., коли формувалася загальноєвропейська політика у сфері конкуренції. Нові підходи до конкурентної політики базуються на новому - більше економічному, ніж правовому - підході до змісту конкуренції та конкурентних відносин.

Практична робота *Написати твір на тему «Гроші у моєму житті»*
Тема 5. Ведення підприємницької діяльності

Функції підприємця. Інтереси підприємця, громади та суспільства: відмінності та сучасні способи гармонізації.

Мета: з'ясувати, хто може називатися підприємцем, які його функції, якимим інтересами послуговуються підприємці.

Wishlist: як стати підприємцем в Україні, чим підприємницька діяльність в Україні відрізняється від європейської та американської

Підприємницька діяльність може здійснюватись як *просте підприємництво*, тобто підприємництво без створення юридичної особи (воно здійснюється фізичними особами, що набули в установленому порядку статусу суб'єкта підприємницької діяльності), *складне підприємництво*, тобто за умови створення юридичної особи. Здійснення підприємницької діяльності згідно з ч. 4 ст. 43 ГК України забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування.

Підприємницька діяльність, для провадження якої не потрібна згода (дозвіл) держави в особі уповноважених нею органів, провадиться за принципом "дозволено все, що не заборонено законом", тобто вільно, без обмежень. Таку підприємницьку діяльність можна назвати вільною. При цьому, наприклад, державна реєстрація суб'єкта підприємницької діяльності не є дозволом на зайняття підприємницькою діяльністю, оскільки здійснюється за заявочним принципом. У той же час виготовлення печатки суб'єктом підприємницької діяльності потребує дозволу відповідного органу внутрішніх справ, що є своєрідним обмеженням у провадженні підприємницької діяльності.

Тому дозвільною називається така підприємницька діяльність, провадження якої потребує певної згоди державних органів. Дозвільною є також діяльність, що провадиться з обмеженнями, встановленими законодавством, які, у свою чергу, можна поділити на:

- обмеження, пов'язані з організаційно-правовою формою підприємців (наприклад, згідно зі ст. 4 Закону України від 7 лютого 1991 р. № 698-XII "Про підприємництво" проведення ломбардних операцій може здійснюватися повними товариствами;
- обмеження, пов'язані з формою власності суб'єкта підприємництва (наприклад, діяльність, пов'язана з виготовленням і реалізацією військової зброї та боєприпасів до неї, видобуванням бурштину, охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями;
- обмеження, пов'язані з необхідністю придбання ліцензії. Перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, міститься у ст. 9 Закону України від 1 червня 2000 р. № 1775-III "Про ліцензування певних видів господарської діяльності";
- обмеження діяльності, пов'язані із необхідністю придбання патенту (види діяльності, що підлягають патентуванню, а також порядок патентування визначається Законом України від 23 березня 1996 р. № 98/96-ВР "Про патентування деяких видів підприємницької діяльності»).

Крім того, підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується законом у випадках, передбачених ч. 2 ст. 64 Конституції України.

Підприємництво відповідно до ст.44 ГК України здійснюється на основі:

- вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності;
- самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;
- вільного найму підприємцем працівників;
- комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;
- самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Ст. 49 ГК України встановлено загальні засади відповідальності суб'єктів підприємництва: підприємці зобов'язані не завдавати шкоди довкіллю, не порушувати права та законні інтереси громадян і їх об'єднань, інших суб'єктів господарювання, установ, організацій, права місцевого самоврядування і держави. За завдані шкоду і збитки підприємець несе майнову та іншу встановлену законом відповідальність.

Пізнавальна інформація: слід зазначити, що в Україні поняття «бізнес» і «підприємництво» сприймаються як слова-сіноніми. Сутністю підприємництва є знаходження і апробація чогось нового, того, чого не було раніше в структурі виробництва, в соціумі чи суспільстві.

Вперше в науковий обіг поняття «підприємництво» було введено англійським вченим Річардом Кантільоном (1680-1734 рр).

У західних країнах підприємництво розглядається як особливий тип господарювання, в основі якого — пошук нових можливостей виробництва товарів і послуг на основі інновацій та уміння залучення ресурсів із найрізноманітніших джерел.

Американські вчені К. Макконнелл і С. Брю, автори підручника «Економікс», розділяють підприємця одночасно є рушійною силою виробництва і посередником, що зводить разом інші ресурси для здійснення процесу, що обіцяє бути прибутковою справою. Подруге, підприємець бере на себе важке завдання прийняття основних рішень у процесі виробництва чи товарів, послуг, ті нерутинні рішення, які й визначають курс діяльності підприємства.

По-третє, підприємець — це новатор, особа, яка прагне вводити в побут на комерційній основі нові продукти, нові виробничі технології або навіть нові форми організації підприємства. Нарешті, по-четверте, підприємець — це людина, що йде на ризик. Він ризикує не тільки своїм часом, працею, діловою репутацією, але й вкладеними коштами — своїми власними і або компаньйонів-акціонерів.

У вітчизняній економічній науці найповніше підприємництво окреслив З. С. Варналій: «Підприємництво як економічна категорія — є особливий тип господарювання, де головним суб'єктом є підприємець, який раціонально поєднує (комбінує) фактори виробництва на інноваційній основі і власній відповідальності, організує і керує виробництвом з метою одержання підприємницького доходу».

Головна цінність цього визначення полягає в тому, що в ньому називається дві головні ознаки підприємництва: по-перше, це особливий тип господарника за своїми новаторськими здібностями; подруге, успіх побудовано на інноваційній діяльності.

У підручнику російського видання 2000 року із серії «Вища освіта» групи авторів під ред. М. Г. Лапусти «Підприємництво» сказано: «Підприємництво — вільне економічне господарювання в різних сферах діяльності (крім заборонених законодавчими актами), здійснюване суб'єктами ринкових відносин з метою задоволення потреб конкретних споживачів і суспільства в товарах (роботах і послугах) та одержання прибутку (доходу), необхідних для саморозвитку власної справи (підприємства) і забезпечення фінансових обов'язків перед бюджетами й іншими господарюючими суб'єктами».

І далі: «Підприємництво — це принципово новий тип господарювання, який базується на інноваційному поведженні власників підприємства, на умінні знаходити і використовувати ідеї, утілювати їх у конкретні підприємницькі проекти...».

Адже статична рівновага породжує позитивну процентну ставку, а постійний залишок доходу понад заробітну плату і відсоток можливий тільки в результаті постійного впровадження інновацій, що порушують стан рівноваги.

Характеристику підприємця як інноватора дав американський економіст австрійського походження Йоган Шумпетер.

Й. Шумпетер у роботі «Теорія економічного розвитку» (1911) підходить до оцінки підприємця набагато ширше загальноприйнятого визначення його попередниками. Якщо для Адама Сміта підприємець — це приватник, а приватна власність — матеріальна основа підприємництва, то Шумпетер вважає підприємцями не тільки «самостійних» господарських суб'єктів, але й усіх тих, хто не має тривалих зв'язків з індивідуальним підприємством і використовує їх тільки для проведення нових комбінацій факторами

виробництва. Підприємець — це особливий тип людей. Вони виконують функцію новаторів. Здійснити новацію в економіці нелегко. Звичайно при цьому протидіє їй навколишнє середовище, оскільки «нововведення в економіці, як правило, впроваджуються не після того, як спочатку у споживача стихійно виникнуть нові потреби..., а тільки тоді, коли саме виробництво прищепить споживачам нові потреби».

Розвиток підприємництва — це один із найпотужніших ресурсів зайнятості та доходів територій і населення при неспроможності держави забезпечити централізовану підтримку розвитку регіонів.

Підприємництво — це самостійна, ініціативна, на власний ризик і під свою майнову відповідальність діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою одержання прибутку, а також інших вигод.

Ознаки і функції підприємництва. Основними ознаками підприємництва є: самостійність, відповідальність за прийняття рішень, їх наслідки, ризик, ініціативність, активний пошук нових, оригінальних рішень, орієнтація на досягнення комерційного успіху, прагнення до збільшення прибутків тощо

Підприємництво є проявом науково-технічної, економічної (комерційної), організаційної творчості і новаторства. Сучасна західна література поділяє підприємницьку діяльність на три функції

1. ресурсну (мобілізація капіталу, трудових, матеріальних і інформаційних ресурсів)
2. організаційну (організація виробництва, збуту, маркетингу, реклама)
3. творчу (новаторство, генерація і використання ініціативи, вміння ризикувати).

Принципи підприємництва

Підприємництво здійснюється на основі певних принципів. Основними є:

- вільний вибір видів діяльності;
- залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян;
- самостійне формування програм діяльності та вибір постачальників і споживачів виробленої продукції, встановлення цін відповідно до законодавства;
 - вільний найм працівників;
 - залучення матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших ресурсів, використання яких не заборонено або не обмежено законодавством;

- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, встановлених законодавством;

- самостійне здійснення підприємцем-юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання будь-яким підприємцем частки валютної виручки, що йому належить, на власний розсуд.

Права та обов'язки фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності

Фізичні особи — підприємці мають право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

Фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності на добровільній основі можуть відкривати поточні рахунки в банківських установах. Проте вони можуть працювати і виключно за готівку.

Приватні підприємці, які відкрили поточні рахунки, формально повинні зберігати кошти у банківській установі. В той же час ліміт залишку готівки, що є результатом діяльності, приватним підприємцям не встановлюється. Це також надає деякі переваги такій формі підприємництва. Потреба у готівкових коштах задовольняється шляхом отримання їх за банківським чеком.

Здійснюючи господарську діяльність, фізична особа-підприємець може користуватися коштами з поточного розрахункового банківського рахунку в повному обсязі. Що стосується готівки, то відповідно до Постанови Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні сума готівкового розрахунку одного підприємства (підприємця) з іншим підприємством (підприємцем) не повинна перевищувати 10 тисяч гривень протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами. Платежі понад установлену граничну суму проводяться виключно в безготівковому порядку. [8]

Для підприємців, які уклали трудові договори із найманими працівниками, існують обмеження у разі наявності непогашеної податкової заборгованості. В разі виникнення такої заборгованості вони можуть використовувати готівку для забезпечення господарських потреб, але не на виплату заробітної плати, допомоги всіх видів і компенсацій найманим працівникам. У таких випадках усі виплати, пов'язані із оплатою праці найманих працівників, мають забезпечуватися виключно за рахунок коштів, отриманих із установ банків.

Таким чином, приватний підприємець, який відкриває рахунок у банку, має більшу маневреність у скрутній обстановці і необмежені можливості щодо обсягів розрахунків із діловими партнерами.

Усі надходження коштів повинні бути документально зафіксовані і враховані при визначенні розміру доходу від діяльності.

Слід зауважити, що в разі, коли приватний підприємець працює з готівкою і купує торговий патент, він не має права відносити сплачену за цей

патент грошову суму на свої витрати, адже на документально підтверджену вартість патенту знижується сума його прибуткового податку.

Що стосується прибуткового податку, то його сплата зазвичай здійснюється із застосуванням авансових платежів у рівних частках щоквартально із розрахунку за 100 % суми прибуткового податку минулого року. Під час квартальних звітів провадиться перерахунок, зважаючи на фактично отриманий чистий дохід.

Така безпосередня залежність розміру прибуткового податку фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності від реально отриманого доходу дає їй деякі економічні переваги перед юридичними особами. В той же час практика авансових внесків в умовах ринкової нестабільності, загального дефіциту обігових коштів і, як правило, незначної їх кількості у фізичних осіб — приватних підприємців, дещо знижує привабливість цієї форми підприємницької діяльності та призводить до приховування доходів. Перехід до спрощених систем оподаткування сприяє виправленню цієї ситуації.

Проте законодавство містить обмеження щодо можливості провадження приватними підприємцями певних видів діяльності. Такими обмеженнями зокрема є:

1. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про страхування» страховиками можуть бути фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю. Отже встановлено обмеження щодо здійснення страхової діяльності;

2. Не може також займатися довірчою (представницькою) діяльністю, оскільки згідно зі ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про довірчі товариства» довірчим товариством може бути юридична особа, створена у формі товариства з додатковою відповідальністю;

3. Обмеження щодо здійснення банківської діяльності. Згідно зі ст. 6 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банки в Україні створюються у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або кооперативного банку;

3. Згідно з Законом України від 23 лютого 2006 року «Про цінні папери та фондовий ринок» торговцями цінних паперів можуть бути банки, акціонерні товариства, статутний фонд яких сформовано за рахунок виключно іменних акцій, та інші товариства, для яких операції з цінними паперами становлять виключний вид їх діяльності. Отже не може займатися діяльністю з випуску та обігу цінних паперів;

4. Фізична особа — підприємець не може займатися діяльністю у сфері організації телебачення і радіомовлення відповідно до Закону України «Про телебачення і радіомовлення»; [9]

5. Забороняється займатися діяльністю у сфері організації зв'язку на основі Закону України «Про телекомунікації»; [10]

6. Космічною діяльністю фізична особа — підприємець також займатися не може на основі Закону України «Про космічну діяльність»;

7. Заборонено займатися діяльністю у сфері здійснення операцій з металобрухтом. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про металобрухт» операції з металобрухтом здійснюються лише спеціалізованими або спеціалізованими металургійними переробними підприємствами, а також їх приймальними пунктами;

8. Займатися діяльністю у сфері загальної середньої освіти приватний підприємець також не може на основі Закону України «Про загальну середню освіту»; [11]

9. Встановлено також заборону займатися концесійною діяльністю щодо будівництва та експлуатації автомобільних доріг. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг» концесіонером може бути юридична особа.

Ринкові принципи діяльності, такі як, конкуренція, економічність, раціональність, ефективність знаходять на рівні підприємства первинну сферу свого застосування. Мета виробничої діяльності підприємства носить двоїстий характер: безпосередня мета і мотив діяльності — отримання прибутку від реалізації продукції та послуг. Але отримувати прибуток можна лише виробляючи продукцію, що користується попитом і тому підприємства змушені одночасно з максимізацією прибутку, домагатися задоволення зростаючих потреб населення. Підприємства, основною метою яких є отримання прибутку, називаються комерційними. Конкретні цілі та завдання, заради яких створюються комерційні підприємства, фіксуються в правових документах про їх створення. Документ, який визначає відношення між підприємством та товариством називається статутом, а документ, що визначає відносини між засновниками підприємства — «установчим договором». Статут передбачає такі основні розділи: — Загальні положення (юридичний статус, адреса, власники підприємства);

- Предмет діяльності (мета створення і види діяльності);
- Статутний капітал підприємства (розмір і частка кожного засновника);
- Права та обов'язки підприємства;
- Порядок розподілу прибутку;
- Органи управління підприємством;
- Порядок ліквідації підприємства і розподіл його майна.

В установчому договорі про створення підприємства передбачаються наступні основні розділи:

- Загальні положення;
- Дані про засновників (склад, адреса, паспортні дані);
- Статутний капітал (загальна сума і розподіл по частках);
- Права та обов'язки засновників.

Моделі підприємництва. Розрізняють дві моделі підприємництва: класичну й інноваційну.

Особливість **класичної моделі** в тому, що вона орієнтується на максимізацію віддачі від наявних у даній фірмі ресурсів. Економічна зацікавленість, одержання прибутку є основними мотивами цього виду підприємництва. Схема дій цієї моделі така: оцінка наявних ресурсів; вивчення можливостей досягнення мети; використання тієї можливості, яка забезпечує максимальну віддачу від наявних ресурсів.

Інноваційна модель підприємництва передбачає використання будь-яких можливостей (у межах закону). Схема дій тут така: формулювання мети; вивчення зовнішнього середовища і пошук альтернативних можливостей; оцінка своїх ресурсів і зіставлення їх із знайденими можливостями; пошук у зовнішньому середовищі додаткових джерел, якщо бракує власних ресурсів; дія згідно з найбільш вигідним альтернативним варіантом та залучення своїх і зовнішніх ресурсів.

Середовище зовнішнє — зовнішні умови здійснення підприємницької діяльності, що не залежать від фірми (підприємства, організації), але які мають обов'язково враховуватися під час розроблення стратегії її розвитку, бізнес-плану і т. д.

Умови здійснення підприємницької діяльності

Для виникнення і розвитку підприємництва необхідні відповідні умови. Соціально-економічні передумови цивілізованого розвитку підприємництва можна об'єднати в 4 основні групи: економічні, політичні, психологічні й юридичні.

1. Основні ключові **економічні** моменти відродження підприємництва:
 - Роздержавлення, приватизація, ліквідація монополізму;
 - необхідність існування ринкової інфраструктури (банки, біржи, постачально-збутові організації, транспортна система тощо);
 - самостійність, свобода вибору і прийняття рішень.
2. Першочергові **політичні** умови:
 - стабільність в країні і розвиток процесу демократизації;
 - підвищення авторитету уряду, довіри до нього народу.
3. Наявність сприятливого **психологічного клімату** серед населення.
4. Наявність **юридичних законів**, які сприяють розвитку підприємництва, захищають його, підтримують.

Підприємництво слід відрізнити від наукових досліджень, конструювання нових виробів, розробки дизайну чи торговельної марки, побудови типового технологічного процесу. Всі ці елементи становлять підстави і передумови виробництва та бізнесу. Але без підприємництва ці розробки не матеріалізуються, залишаючись на папері^[2].

Форми і види підприємництва

Підприємницька діяльність здійснюється в певних формах і видах.

Основними формами підприємництва є **приватне, колективне і державне**. Використання тої або іншої форми підприємництва залежить від того, діє підприємець самостійно чи в кооперації з іншими підприємцями, використовує для бізнесу лише своє майно чи залучає і майно інших осіб, використовує лише особисту працю чи залучає і найманих робітників.

Види і форми підприємства класифікуються по ряду ознак: За сферами діяльності можна виділити 3 види:

- Підприємства, що діють у сфері матеріального виробництва та його великих підрозділів (будівництво, машинобудування) і нематеріального виробництва, відмітною ознакою якого є створення особливого продукту послуг (матеріальних послуг);

- Підприємства, що займаються посередницькою діяльністю, завдання яких встановлення зв'язків і укладання контрактів між підприємствами;

- Сфера нематеріального обслуговування (це невиробничі послуги, які є показниками рівня життя в країні: (торгівля);

За кількістю видів виробленої продукції підприємства поділяються:

- На спеціалізовані, що випускають обмежену кількість видів товарів і багатопрофільні, що виробляють різні товари у великому асортименті. у свою чергу, залежно від рівня спеціалізації виділяють підприємства з предметної, подетальної, технологічної та змішаної спеціалізацією.

- Предметна — виробництво готових до вживання товарів.

- Подетальна — випуск запасних деталей і частин.

- Технологічна — коли на підприємстві зосереджена певна стадія технічного процесу.

- Змішана — характеризується наявністю на підприємстві діяльності з предметної та технологічної спеціалізації.

За розміром: великі, середні, малі.

Найчастіше підприємство характеризується по середній кількості робочих. для віднесення підприємства до малого це число не повинно перевищувати у промисловості 100, в сільському господарстві — 60, у науці — 60, в інших галузях виробництва — 50 осіб. Доцільно використання не одного, а трьох показників для визначення розмірів підприємства: чисельність працівників, обсяг продукції, що випускається і розмір прибутку. Для віднесення до розряду малих достатньо, щоб підприємство відповідало двом із зазначених показників. великі підприємства мають ряд переваг: великі масштаби дозволяють використовувати поділ праці всередині підприємства, можливість придбання високомеханізованого і автоматизованого обладнання, можливість проведення великих науково -дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Однак, в останні десятиліття в економіці розвинених країн отримало великий розвиток підтримка малого бізнесу. Переваги малого бізнесу: малий бізнес динамічніше великого, оперативніше реагує на зміну

споживчого попиту. малий бізнес швидше реагує на виробництво нових технологій, швидше переозброюється технічно, вимагає менших капіталовкладень, забезпечує прискорену окупність. Малий бізнес забезпечує прискорену адаптацію до нових умов і вимог науки.

Підприємницька діяльність характеризується різноманітним характером конкретної діяльності і чинниками підприємництва, які при цьому використовуються. В залежності від змісту підприємницької діяльності й її зв'язку з основними стадіями процесу відтворення розрізняють такі види підприємництва: виробниче, комерційне, фінансове, високотехнологічне тощо. Всі вони мають свої підвиди.

Виробниче підприємництво — це будь-яка матеріальна, інтелектуальна, творча діяльність, яка пов'язана з виробництвом продукції, товарів, наданням відповідних послуг, створенням певних духовних цінностей. Зміст цього виду підприємництва полягає в тому, що підприємець, використовуючи як чинники власні або придбані засоби праці і робочі сили, організовує виробництво продукції, послуг, духовних цінностей для подальшого продажу покупцям з метою отримання прибутку.

Виробниче підприємництво відноситься до числа найбільш суспільно необхідних і одночасно найскладніших видів бізнесу. Воно не приносить так швидко прибуток, як інші види бізнесу, його прибутковість, зазвичай, становить лише 10-12 %. У зв'язку з цим воно не є дуже привабливим для початку діяльності сучасних вітчизняних підприємців. Головна функція виробничого підприємництва — організація виробництва (товарів, будівельних робіт, транспортних перевезень, послуг зв'язку тощо). На розвиток виробничого підприємництва в Україні суттєво впливають такі негативні явища, як відсутність нормальної законодавчої бази, недосконалість податкової системи, незахищеність підприємців тощо.

Комерційне підприємництво характеризується діяльністю, яка пов'язана з операціями й угодами з купівлі-продажу товарів і послуг. В цьому бізнесі підприємець виступає в ролі торговця, комерсанта, який купує товари для подальшого перепродажу. Товар закупається, звичайно, за оптовими (гуртовими) цінами, а продається — за більш високими договірним. За рахунок різниці між гуртовою і роздрібною ціною торговий підприємець створює для себе прибуток і покриває витрати, які пов'язані з реалізацією товару. Комерційне підприємництво отримало найбільший розвиток в Україні (так само і в інших країнах СНД) в перші роки переходу до ринку. Воно стало стрімко розвиватися, в основному як приватне, індивідуальне підприємництво. Даний вид діяльності притягує швидшою віддачею і відносно високою прибутковістю, яка досягає 20-30 % і навіть більше.

Фінансове підприємництво — це особливий вид комерційної діяльності, який пов'язаний з купівлею-продажем національної й іноземної валют і цінних паперів. Підприємець купує дані фінансові ресурси у їх

власників, а потім з вигодою для себе перепродає покупцям. Різниця між цінами купівлі-продажу грошових ресурсів становить прибуток (маржу) фінансового підприємця.

Високотехнологічне підприємництво - підприємницька діяльність в сфері високих технологій, в основу якої покладено інноваційні ідеї зі створення наукомістких товарів та/або послуг. Високотехнологічним підприємцем є талановита, освічена людина, яка, натрапивши на цінну наукову ідею, перетворює її на сутність свого бізнесу та працевлаштування. В умовах формування глобальної економіки знань високотехнологічне підприємництво є основним рушієм світового економічного зростання та інноваційного розвитку. Основною особливістю високотехнологічного підприємництва є складність, непередбачуваність, швидкість та неоднозначність змін технологій та ринку, що вимагає від підприємця застосування спеціальних підходів та методів для досягнення бажаного економічного результату.

Обмеження підприємницької діяльності

Підприємницька діяльність може бути обмежена. В різних країнах світу питання обмеженості у здійсненні підприємництва розв'язуються по-різному. В Україні, відповідно до чинного законодавства, приватним особам забороняється займатися такими видами підприємницької діяльності, як виготовлення і реалізація наркотичних засобів, військової зброї та боєприпасів до неї, вибухових речовин, охорона об'єктів державної власності тощо.

Крім цього, в різних країнах встановлюється конкретна низка видів підприємницької діяльності, які можна здійснювати лише за умови отримання спеціального дозволу — ліцензії. Такі види підприємництва визначаються відповідними законами, в інтересах держави і громадян. В Україні система ліцензування регулюється цілою низкою Законів та інших нормативно-правових актів. Основний перелік наведено у п.1 ст.7 Закону України "Про ліцензування видів господарської діяльності" від 02.03.2015 № 222-VIII:

1. Ліцензуванню підлягають такі види господарської діяльності:
 - 1) банківська діяльність, яка ліцензується відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність";
 - 2) надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів);
 - 3) професійна діяльність на ринку цінних паперів, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні";
 - 4) діяльність у галузі телебачення і радіомовлення, яка ліцензується відповідно до Закону України "Про телебачення і радіомовлення";

5) діяльність у сфері електроенергетики, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про ринок електричної енергії", і діяльність у сфері використання ядерної енергії, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії";

6) освітня діяльність закладів освіти;

7) виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями та тютюновими виробами, яка ліцензується відповідно до Закону України "Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів";

8) діяльність у сфері телекомунікацій з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про телекомунікації", надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису) та технічного захисту інформації, за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

{Ліцензування діяльності у сфері телекомунікацій, передбаченої пунктом 8 частини першої статті 7, втрачає чинність з 1 січня 2018 року - див. пункт 2 статті 21 цього Закону}

9) будівництво об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з середніми та значними наслідками, - з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про архітектурну діяльність";

10) виробництво лікарських засобів, оптова та роздрібна торгівля лікарськими засобами, імпорт лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) - з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про лікарські засоби";

11) виробництво та ремонт вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівля вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; виробництво спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продаж;

12) виробництво вибухових матеріалів промислового призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

13) надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України;

14) виробництво особливо небезпечних хімічних речовин, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, поводження з небезпечними відходами. Не підлягає ліцензуванню зберігання (накопичення) суб'єктом господарювання утворених ним небезпечних відходів, якщо протягом року з

дня утворення небезпечні відходи передаються суб'єктам господарювання, що мають ліцензію на поводження з небезпечними відходами;

15) медична практика;

16) діяльність банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я України;

17) ветеринарна практика;

18) випуск та проведення лотерей;

19) туроператорська діяльність;

20) посередництво у працевлаштуванні за кордоном;

21) промисловий вилов водних біоресурсів за межами юрисдикції України;

22) культивування рослин, включених до таблиці I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, придбання, реалізація (відпуск), ввезення на територію України, вивезення з території України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до зазначеного Переліку, - з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори";

23) діяльність, пов'язана з розробленням, виготовленням, постачанням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації (критерії належності та перелік технічних засобів негласного отримання інформації визначаються Кабінетом Міністрів України за поданням Служби безпеки України);

24) перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів річковим, морським, автомобільним, залізничним та повітряним транспортом, міжнародні перевезення пасажирів та вантажів автомобільним транспортом;

25) зовнішньоекономічна діяльність відповідно до статті 16 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність";

26) транспортування нафти, нафтопродуктів магістральним трубопроводом;

27) діяльність на ринку природного газу, яка ліцензується з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про ринок природного газу";

28) централізоване водопостачання та водовідведення, крім централізованого водопостачання та водовідведення за нерегульованим тарифом;

29) виробництво теплової енергії, транспортування теплової енергії магістральними і місцевими (розподільчими) тепловими мережами та постачання теплової енергії, крім виробництва, транспортування та постачання теплової енергії за нерегульованим тарифом;

30) охоронна діяльність;

- 31) перероблення побутових відходів;
- 32) захоронення побутових відходів;
- 33) виробництво ветеринарних препаратів.

Підприємництво (підприємницька діяльність) - це основний вид самостійної господарської діяльності, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, яких називають підприємцями, від свого імені і на свій ризик на постійній основі. Ця діяльність направлена на досягнення наміченого результату (одержання прибутку або підприємницького доходу) шляхом найкращого використання капіталу і ресурсів економічно відокремленими суб'єктами ринкового господарства, Вони несуть повну матеріальну відповідальність за результати своєї діяльності і підпорядковуються правовим нормам (законодавству) країни.

Основними складовими цього поняття є:

1. Підприємництво як особливий вид діяльності вимагає від суб'єктів цієї діяльності певного способу мислення, особливого стилю і типу господарської поведінки.
2. Підприємництво як самостійна діяльність передбачає свобод і самостійність суб'єктів цієї діяльності в різних напрямках.
3. Підприємництво як господарська діяльність передбачає організацію і управління господарським процесом незалежно від виду і сфери діяльності фірми або індивідуального підприємництва.
4. Підприємницька діяльність здійснюється фізичними та юридичними особами. Фізичні особи - це індивідуальні підприємці, правове становище яких регулюється відповідними законами. Юридична особа - це носій матеріальних прав і обов'язків. Підприємницька діяльність, яка здійснюється фізичними особами, відноситься до індивідуальної (приватної) підприємницької діяльності. Підприємницька діяльність, яка здійснюється юридичними особами, відноситься до колективного підприємства.

Підприємець здійснює господарську діяльність від свого імені і на свій ризик. Підприємець - це особа, яка вкладає власні засоби в організацію справи і приймає на себе особистий ризик, пов'язаний з його результатами, а також всю повноту відповідальності за кінцеві результати діяльності як індивідуальної, так і колективної. Підприємницька діяльність здійснюється на постійній основі, а не на основі одноразових угод.

Підприємницька діяльність направлена на:

- досягнення комерційного успіху, одержання прибутку, або підприємницького доходу;

- найкраще використання капіталу: власності, іншого майна, фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів. Особи, які займаються підприємницькою діяльністю, є підприємцями. Розрізняють виробниче, комерційно-збутове та фінансово-кредитне підприємництво. В Україні, в залежності від форм власності, розрізняють державне, колективне і власне підприємство. Державне підприємство - це діяльність державних підприємств, які випускають товари і надають послуги, що необхідні для розвитку національної економіки України. Воно здійснюється не тільки на комерційній основі, але й відіграє ведучу роль в економіці у зв'язку з перевагою державної власності і недостатнім розвитком ринкових відносин.

Бізнес - це справа, ділова активність, направлена на вирішення завдань, пов'язаних в кінцевому рахунку із здійсненням на ринку операцій обміну товарів і послуг між економічними суб'єктами ринку, з використанням форм та методів конкретної діяльності, які склалися в ринковій практиці. Бізнес робиться заради одержання доходу (прибутку) від результатів діяльності у найрізноманітніших сферах - виробництві і торгівлі товарами та послугами, банківській та страховій справах, при проведенні транспортних, орендних і багато інших операцій як видів діяльності.

Бізнес - поняття більш широке, ніж підприємницька діяльність, оскільки до бізнесу відноситься здійснення будь-яких одноразових комерційних угод будь-якій сфері діяльності, які направлені на одержання доходу. Суб'єкт в бізнесі називається бізнесменом або комерсантом.

Статус комерсанта визнається законом за особою, діяльність якої характеризується такими ознаками: укладання угод, здійснення інших господарських операцій у вигляді підприємництва; здійснення підприємницької діяльності від свого імені, тобто як самостійного економічного суб'єкта ринкових відносин. Бізнесмен вкладає в справу гроші, а по завершенні справи або деякого ділового циклу одержує гроші назад з прибутком. Бізнес - це спочатку організація виробництва, економічна діяльність, а потім уже, власне, робота грошей. В менеджменті широко використовується таке поняття, як «підприємницька структура». Під підприємницькою структурою розуміється склад суб'єктів ринкових відносин, до числа яких відносяться тільки ті організаційно-господарські одиниці, ціллю діяльності яких є одержання прибутку як кінцевого результату діяльності. Виділяють 4 категорії економічних суб'єктів: фірми, банки, страхові і трастові компанії, інвестиційні структури.

Фірма - це будь-яка організаційно-господарська одиниця, яка здійснює підприємницьку діяльність в галузі промисловості, торгівлі, будівництва,

транспорту, яка переслідує комерційні цілі і користується правами юридичної особи. В менеджменті часто використовується поняття "організація".

Під підприємством розуміють виробничо-господарську одиницю, яка є сукупністю матеріальних та людських ресурсів і організована для досягнення конкретно поставлених цілей. Підприємства здійснюють технологічний процес виробництва як засіб перетворення матеріально-технічних і людських ресурсів в продукти і послуги.

Фірма може мати одне або багато виробничих підприємств, кожне із яких спеціалізується на випуску закріпленої за ним номенклатури виробів. В управлінському процесі виробнича діяльність в рамках фірми підлягає координації, плануванню, організації і контролю або з єдиного центру, або на конкретному управлінському рівні.

Суб'єкт господарювання припиняє підприємницьку діяльність після проведення заходів щодо його ліквідації.

Практична робота

Розробка бізнес-плану проекту з створення конкретного продукту (послуги)

Податки

Податкова система. Види податків, суб'єкти, об'єкти та принципи оподаткування

Мета уроку: розкрити сутність податків як найважливішого регулятора соціально-економічних процесів на макроекономічному та мікроекономічному рівнях; з'ясувати головні функції податків та принципи формування податкової системи; навчити аналізувати вплив системи оподаткування на формування фінансової політики держави; розвивати економічне мислення; формувати вміння самостійно набувати, засвоювати й застосовувати економічні знання, спостерігати та пояснювати сучасні економічні явища.

Основні поняття: плата, відрахування, внески, податки і збори, суб'єкт оподаткування, об'єкт оподаткування, одиниця оподаткування, база оподаткування, податкова ставка, податкові пільги, принципи оподаткування, функції податків.

Актуалізація опорних знань і вмінь учнів

1. Які види податків вам знайомі?
2. Які податки сплачуються вашими батьками?
3. Чи можна назвати податки «злом»?
4. Як ви оцінюєте сучасну систему оподаткування в Україні?
5. Що вам відомо про податковий кодекс України?

Мотивація навчальної та пізнавальної діяльності

Будь-якій державі для виконання своїх функцій необхідні фінансові ресурси. Головним джерелом таких ресурсів є кошти, які держава збирає з фізичних та юридичних осіб у формі податків.

Податки з'явилися у сиву давнину разом із формуванням владних структур. У східних слов'ян першою формою податків були добровільні підношення своїх племен і данина з чужих.

З розвитком держави розвивались і податки, адже вони є платою суспільства за виконання державою її функцій.

Поняття «податок» має не лише економічний, але й філософський зміст. Податок — це елемент суспільного побуту, його важливий атрибут. Тема податків завжди була актуальною і згадується ще у філософських трактатах античних учених. Так, мислитель арабського Сходу Ібн-Хальдун розквіт будь-якого міста загалом пов'язував із рівнем податків: «Найнадійніший спосіб досягнення розквіту суспільного життя — це раціональний розмір податків». Міністр Франції Кольбер три сторіччя тому зауважив: «...збирання податків подібне до скубання гусака: необхідно отримати максимальну кількість пір'я з мінімальним шипінням». Суддя Олівер Венделл Холмс сформулював свою думку про податки так: «Податки — це те, чим ми оплачуємо цивілізованість суспільства». Бенджамін Франклін, один із батьків Декларації незалежності США, висловив таку історичну фразу: «У житті немає нічого більш неминучого, ніж смерть і податки». Відомий французький учений

Монтеск'є свого часу дав визначення податків як «частини, яку кожен громадянин віддає зі свого майна для того, щоб забезпечити охорону тієї частини, що залишається в нього, та використання її з більшим

задоволенням». Це трактування податків було визнане більшістю дослідників і політичних діячів свого часу. Воно стало відправною точкою для появи багатьох напрямів у теорії податків.

Навчальна інформація:

Податки — це обов'язкові платежі фізичних та юридичних осіб до центрального й місцевого бюджетів, що здійснюються в порядку і на умовах, визначених законодавчими актами тієї чи іншої країни.

Податкові надходження є базою доходної частини державного бюджету і водночас найбільш важливим регулятором соціально-економічних процесів на макроекономічному та мікроекономічному рівнях. Податки сплачуються періодично, тому формується постійний потік коштів до бюджету. В Україні вони акумулюються на Єдиному казначейському рахунку в Національному банку України і водночас витрачаються відповідно до регламентованих Державним казначейством України дій розпорядників бюджетних коштів. Провідна роль у забезпеченні виконання державою функцій регулювання економічних процесів належить податкам. Головними функціями податків є:

- ◆ фискальна, яка полягає в тому, що податки забезпечують фінансування державних витрат;

- ◆ соціальна, яка полягає в тому, що за її допомогою здійснюється підтримання соціальної рівноваги через зменшення надто великої розбіжності в реальних доходах окремих соціальних груп населення;

- ◆ регульовальна, яка полягає в тому, що за їх допомогою здійснюється регулювання економічної кон'юнктури, секторної, галузевої та регіональної структур економіки, інвестиційної активності, зовнішньоекономічних зв'язків, науково-дослідних робіт, охорони навколишнього природного середовища та інших об'єктів.

Сукупність податків, зборів, інших обов'язкових платежів до бюджетів і внесків до державних цільових фондів, а також сукупність державних податкових органів та їх компетенція становлять податкову систему. Податкова система складається із системи оподаткування та системи податкових органів.

►► Податкова система має ґрунтуватись на засадних принципах.

1. Принцип обов'язковості сплати податків передбачає встановлення відповідальності платників податків за порушення податкового законодавства.

2. Принцип рівності суб'єктів оподаткування та недопущення будь-яких виявів податкової дискримінації забезпечується однаковим підходом до суб'єктів господарювання щодо визначення зобов'язань зі сплати податків.

3. Принцип соціальної справедливості означає організацію соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обґрунтованого оподаткування, тобто встановлення неоподаткованого мінімуму та диференційованого і прогресивного оподаткування доходів громадян.

4. Принцип стабільності означає незмінність податків та їхніх ставок, а також податкових пільг упродовж бюджетного року.

5. Принцип наукової обґрунтованості передбачає встановлення податків на підставі реальних показників стану та фінансових можливостей національної економіки. При цьому враховується необхідність досягнення збалансованості між видатками бюджету та його доходами.

6. Принцип рівномірності сплати податків забезпечується встановленням термінів сплати, з огляду на необхідність забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджету для фінансування видатків.

7. Принцип компетенції означає встановлення і скасування загальнодержавних податків, а також пільг щодо оподаткування лише Верховною Радою України.

8. Принцип єдиного підходу передбачає забезпечення однакового підходу до розробки законів про оподаткування з обов'язковим визначенням платника податку, об'єкта оподаткування, податкової бази, термінів і порядку сплати податку та підстав для надання податкових пільг.

9. Принцип доступності забезпечує відкритість норм податкового законодавства для платників податків.

Водночас податкова система України характеризується особливостями, що відрізняють її від податкових систем розвинених країн. До таких належать:

◆ існування двох підсистем оподаткування — стандартної та спрощеної, що порушує цілісність податкової системи;

◆ значна нерівномірність розподілу податкового тягаря внаслідок масштабного ухиляння від сплати податків і наявності податкових пільг;

◆ високий рівень податкової заборгованості;

◆ неповна відповідність податкової системи України головним принципам оподаткування — справедливості, ефективності, стабільності, адміністративної простоти й економічності.

Система оподаткування — це нормативно визначені органами законодавчої влади платники податків, їхні права та обов'язки, об'єкти оподаткування, види податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів, внесків до державних цільових фондів, а також порядок стягнення встановлених податкових платежів, зборів і внесків. Роль системи оподаткування розглянемо на схемі 1.

Податкові платежі здійснюються лише на підставі податкового закону: мають бути законодавчо визначені платник податку, об'єкт оподаткування, податкова база, розмір ставки, податковий період і строк сплати податку.

Платник податку — це юридична або фізична особа, на яку, згідно з чинним законодавством, покладається зобов'язання сплачувати податки.

Об'єкт оподаткування — це кількісно вимірний економічний феномен, що підлягає оподаткуванню (прибуток, додана вартість, майно, дохід тощо).

Податкова база — це частка об'єкта оподаткування, на яку нараховується податок (податкова база зазвичай менша за об'єкт оподаткування, оскільки законодавством може бути встановлений розмір неоподаткованого доходу, надані різні пільги тощо).

Ставка податку (норма оподаткування) — це частка податкової бази, що вилучається у формі податків і вимірюється у відсотках.

Система податкових органів складається із законодавчо визначених органів Державної податкової служби, до якої входять Головна державна податкова адміністрація України, державні податкові адміністрації в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі, державні податкові інспекції в районах, у містах (крім Києва та Севастополя), у районах у містах, міжрайонні державні податкові інспекції, а також податкова міліція України.

Схема 1. Роль системи оподаткування

Схема 2. Класифікація податків

Класифікація податків надає кожному податку відповідне місце в податковій системі, завдяки чому вона виконує певні прогностичні функції (обґрунтовується необхідність уведення кожного нового виду податку). Класифікація податків здійснюється за кількома ознаками:

- ◆ за рівнем бюджетної системи (загальнодержавні та місцеві);
- ◆ за суб'єктом оподаткування (юридичні та фізичні особи);
- ◆ за формою оподаткування;
- ◆ за способом стягнення (прямі та непрямі);
- ◆ за економічним змістом об'єкта оподаткування (на доходи, на споживання, на майно);
- ◆ за системою ціноутворення (податки, що зараховують на собівартість, та податки, які сплачують із прибутку) тощо.

В умовах ринкової економіки фінансова політика держави базується на системі фінансових регуляторів. Такими фінансовими регуляторами є насамперед податки, що забезпечують вилучення і перерозподіл створеного валового внутрішнього продукту і формування централізованих фондів грошових ресурсів держави.

Закріплення нових знань і вмінь учнів

1. Як ви оцінюєте сучасну систему оподаткування в Україні?
2. Що вам відомо про податковий кодекс України?
3. Розв'яжіть тестові завдання
 1. Якщо податки на підприємництво зростають, то:
 - а) сукупний попит скорочується, а обсяг сукупної пропозиції не змінюється;
 - б) сукупна пропозиція скорочується, а обсяг сукупного попиту не змінюється;
 - в) скорочуються сукупна пропозиція і сукупний попит;
 - г) зростають сукупна пропозиція і сукупний попит;

2. Укажіть податок, що безпосередньо впливає на перерозподіл доходів:

- а) податок на додану вартість;
- б) податок на прибуток;
- в) прибутковий податок;
- г) акциз.

3. Збільшення ставки податку на прибуток:

- а) зменшує сукупний інвестиційний попит;
- б) зменшує урядові закупівлі;
- в) зменшує безробіття;
- г) зменшує видатки споживача.

4. Назвіть елементи оподаткування, що відіграють найбільшу роль у реалізації регулювальної функції податків:

- а) ставки податків;
- б) суб'єкт оподаткування;
- в) одиниця оподаткування;
- г) податкова квота.

5. Державна політика, спрямована на макроекономічну стабілізацію у фазі спаду, — це:

- а) зниження податкових ставок;
- б) стримування додаткового кредитування;
- в) збільшення державних витрат на зниження безробіття;
- г) зростання відсоткових ставок за позиками банків.

6. Державна політика збільшення пропозиції досягається шляхом:

- а) скорочення споживчого імпорту;

- б) звуження ринку товарів і послуг.
- в) підвищення товарності народного господарства;
- г) націоналізації приватних підприємців.

7. Збиткові підприємства не сплачують:

- а) жодних податків;
- б) лише податок на прибуток;
- в) лише податок на додану вартість;
- г) податок на прибуток і податок на додану вартість.

8. Податкові пільги — це:

- а) зменшення розміру податкової ставки;
- б) повне або часткове звільнення платника податку від оподаткування;
- в) частка, яка зменшує базову ставку;
- г) відстрочка сплати податку.

9. Функція податків, за якої вони сприяють захисту навколишнього середовища від забруднення:

- а) розподільча;
- б) фіскальна;
- в) накопичувальна;
- г) регулювальна.

10. Ставка податку на прибуток підприємств в Україні є:

- а) фіксованою;
- б) відносною;
- в) пропорційною;
- г) прогресивною.

Відповіді: 1 — в; 2 — в; 3 — а; 4 — а; 5 — а; 6 — в; 7 — в; 8 — б; 9 — г; 10 — в.

4. Установіть відповідність між поняттями та визначеннями.

№	Термін	Визначення
	Фіскальна політика	1. Податки, що встановлюються на товари й послуги та входять до їхньої ціни
	Об'єкти оподаткування	2. Величина податку на одиницю оподаткування
	Суб'єкти оподаткування	3. Цілеспрямоване регулювання податків і державних видатків для досягнення певних макроекономічних цілей
	Податкова ставка	4. Усе те, з чого стягується податок (заробітна плата, прибуток підприємства, кількість землі тощо)
	Пропорційна ставка	5. Фізичні та юридичні особи, що сплачують податки
	Прямі податки	6. Одиниця вимірювання об'єкта оподаткування
	Непрямі податки	7. Ставка оподаткування, яка зростає зі збільшенням доходу
	Мито	8. Податки, що стягуються безпосередньо з індивідів та фірм
	Прогресивна ставка	9. Ставка оподаткування, яка є однаковою і не залежить від розмірів доходу
	Одиниця оподаткування	10. Податок на імпорتنі товари

2. Пригадати назви літературних творів, присвячені проблемам оподаткування. Назвати прізвища видатних фінансистів, які опікувалися проблемами оподаткування.

Рекомендована література

1. Бицюра Ю.В. Економіка України в цифрах: Методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. – 128 с.
2. Бицюра Ю.В. Збірник завдань для державної підсумкової атестації з економіки. 11 клас / Ю.В. Бицюра, Г.О. Горленко, С.Л. Капіруліна. – К.: Центр навчально-методичної літератури, 2014. – 95 с.
3. Ватаманюк О. Мікроекономіка. Навчальний посібник. – Львів: вид-во Львівського ун-ту, 2005. – 160 с.
4. Гальчинський А., Єщенко П. Економічна теорія. – Вища школа, 2007. – 503 с.
5. Горленко Г.О. Економіка (профільний рівень). Тренувальні вправи + Практичні роботи: навч. посіб. для учнів 10-х кл. екон. профілю навчання / Г.О. Горленко. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – 76 с.
6. Горленко Г.О. Економіка (профільний рівень). Тренувальні вправи + Практичні роботи: навч. посіб. для учнів 11-х кл. екон. профілю навчання / Г.О. Горленко. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. – 115 с.
7. Горленко Г.О. Завдання для поточного та тематичного оцінювання з економіки (профільний рівень, 10-11 класи) / Г.О. Горленко. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. – 239 с.
8. Горленко Г.О. Збірник задач з економіки: Навчальний посібник для учнів 10-11 класів / Упорядник Горленко Г.О. – Вид. 4-те доп. і перероб. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2009. – 168 с.
9. Горленко Г.О. Методичний посібник для вчителя до посібника «Економіка (профільний рівень). Тренувальні вправи + Лабораторні роботи» / Г.О. Горленко. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. – 79 с.
10. Горленко Г.О. Практикум з економіки. 10-11 клас. Видання 4-те, перероб. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2009. – 80 с.
11. Єщенко П.С. Економіка для всіх. – К.: Вища шк., 2009. – 478 с.
12. Збірник різнорівневих завдань для державної підсумкової атестації з економіки / Тимченко І.Є., Крупська Л.П., Латер Ю.С., Чорна Т.І., Ящишина І.В. За ред. Тимченко І.Є. – Вид. 2, перероб. і доп. – Кам'янець-Подільський: "Абетка-НОВА", 2003. – 136 с.
13. Книга для вчителя економіки: Довідково-методичне видання / Упоряд. Н.В.Бескова, В.М.Проценко. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – 256 с.
14. Крупська Л.П. Економіка. 10 клас. Профільний рівень: Підручник для ЗНЗ / Л.П. Крупська, І.Є. Тимченко, Т.І. Чорна. – Х.: Ранок, 2010. – 256 с.
15. Крупська Л.П. Економіка. 11 клас. Профільний рівень: Підручник для ЗНЗ / Л.П. Крупська, І.Є. Тимченко, Т.І. Чорна. – Х.: Ранок, 2011. – 288 с.
16. Латер Ю.С., Ящишина І.В. Методичний посібник до «Робочого зошита із загальної економіки». – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004.
17. Панчишин С. Економіка. 10-11 клас: Тестові завдання. – К.: Либідь, 2003. – 184 с.

18. Прикладна економіка. Посібник для загальноосвітніх навчальних закладів (10 -11 класів). Підготовлено на основі американського видання «Applied Economics» / за ред. І.Ф. Радіонової. – К.: АртЕк, 2001. – 224 с.
 19. Радіонова І.Ф. Економіка (профільний рівень). 10 клас / І.Ф.Радіонова, В.В.Радченко. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – 208 с.
 20. Радіонова І.Ф. Економіка (профільний рівень). 11 клас / І.Ф. Радіонова, В.В. Радченко. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. – 256 с.
 21. Радіонова І.Ф. Економіка (рівень стандарту, академічний рівень). 11 клас. Кам'янець-Подільський: Аксіома: 2011. – 176 с.
 22. Радіонова І.Ф., Кравченко І.С., Радченко В.В. Загальна економіка: Підручник для 10 (11) класів середніх загальноосвітніх навчальних закладів. За ред. І.Ф.Радіонової. – 6-те вид., доповнене, перероблене, виправлене. – Кам'янець-Подільський: «Аксіома» 2008. – 395 с.
- <http://cul.com.ua/preview/mprg.pdf> -
- <http://www.ukrstat.gov.ua/> -
- <http://consumerinfo.org.ua/> -

Тетяна Геннадіївна Назаренко
Прикладна економіка. Навчальний посібник для учнів 10-х класів

Редактор: Р. І. Гусяча

Ілюстрації: Т. Г. Назаренко, В. С. Коломоець, А. С. Шубенко

Комп'ютерний набір: Е. І. Мороз, Т. А. Клінішева, Т. Д. Салтанова

Оригінал-макет: Н. Н. Мініна

Подп. в друк 30.09.2020 р. Формат 70x100/16 (170x240 мм)

Папір Офсетний

Гарнітура Callibri. Друк офсет

Умов.-друк. арк. 5,0 Навч.вид.л. 41,22

Тираж 1000 Палітурка М'яка Ілюстрації Чорно-білі Вага 400 гр.

ТОВ видавництво «Сталь».

0266, м. Київ, проспект Визволітелів, 1

Тел/ф. 516-54-93, тел. 516-43-02